

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

TOPLUMLARIN BİRBİRİNE BAKIŞI
TÜRK - RUS İLİŞKİLERİ
III. Çalıştay Bildirileri
(28 Nisan 2011, Ankara)

Yayına Hazırlayan:
Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU

Ankara-2019

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütük yayın, tercüme ve iktibas hakları **Atatürk Araştırma Merkezi'**ne aittir.

Toplumların Birbirine Bakışı Türk - Rus İlişkileri
(III:2011:Ankara)

Toplumların birbirine bakışı Türk _Rus ilişkileri: III. çalıştay bildirimleri;Ankara, 28Nisan 2011 /yay.haz.:İlyas Kemaloğlu. __
Ankara:AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2019

127s.;24 cm. __ (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Atatürk Araştırma Merkezi yayını)

Dizin (s.122-127)

ISBN:[978-975-16-3626-6](https://www.isbn.org/978-975-16-3626-6)

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLER__TARİHÇE__20.YÜZYIL

2. TÜRKİYE__ULUSLARARASI İLİŞKİLER__RUSYA

3. RUSYA__ULUSLARARASI İLİŞKİLER__TÜRKİYE

I. E.a. II.E.a.: Türk - Rus İlişkileri III.Seri

956.103

327.561047

İNCELEYENLER: Prof.Dr.Fırat PURTAŞ
Prof.Dr.Salih YILMAZ

KİTAP SATIŞ:

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Mağaza : Bayındır 1Sok. Nu:24/6 Kızılay/ANKARA

Tel: 009(0312) 285 55 12

Belgeçer: 009 (0312) 285 65 73

e-posta : bilgi@atam.gov.tr

web : <http://www.atam.gov.tr>

e- mağaza : e-magaza.atam.gov.tr

ISBN : 978-975-16-3625-6

İLESAM : 19.06.Y0150-593

İÇİNDEKİLER

Önsöz	4
Birinci Dünya Savaşı Öncesinde İstanbul'dan Rusya'ya Bakış	6
Mustafa Kemal Atatürk Ve Anadolu: 19	
Sovyet Rusya'dan Bakış.....	19
Milli Mücadele Dönemi Ankara-Moskova Hattı Ve Değişen Algılar	28
Rusya'nın Lozan Barışı'na Bakışı.....	51
Atatürk Ve Tatar Aydınları.....	58
Rus Şarkiyatçı V. A. Gordlevskiy'in Çalışmalarında M. K. Atatürk Türkiyesi (V. A. Gordlevskiy'in Düşünce Ve İzlenimleri)	71
Tanzimat'tan Sonra Rusça'dan Türkçe'ye Ve Türkçe'den Rusça'ya Yapılan Tercümeleler - Tarihî Türk Romanlarında Rus Kahramanlar	83
Xx. Yüzyıl Rus Edebiyatında Mustafa Kemal Atatürk	102
Sabahattin Ali Ve "Kürk Mantolu Madonna" Romanına.....	111
Rusya'dan Bakış	111
Dizin.....	122

ÖNSÖZ

Moskova Antlaşması'nın 90. yılı dolayısıyla Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Rusya'daki ilmî kurumlarla ortaklaşa *Türk-Rus İlişkileri* adlı çalıştaylar serisini başlatmıştı.

14-15 Mayıs 2010'da Ankara'da gerçekleştirilen ilk çalıştayda *Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri*, 28-29 Eylül 2010'da St. Petersburg'da düzenlenen ikinci çalıştayda ise *Soğuk Savaş'tan Günümüze Türk-Rus İlişkileri* konuları ele alınmıştı. Ağırlıklı olarak siyasi münasebetlerin tartışıldığı söz konusu iki çalıştaydan sonra 28 Nisan 2011'de Ankara'da yapılan üçüncü çalıştayda *Toplumların Birbirine Bakışı* konuları tartışıldı.

İlk iki çalıştayın bildirileri 2011 ve 2015 yıllarında basılmıştır. Elinizdeki bu çalışma ise üçüncü çalıştayda sunulan tebliğlerden oluşmaktadır. Birinci Dünya Savaşı öncesinden başlayıp II. Dünya Savaşı'na kadarki dönemde iki devletin yetkililerinin ve iki toplumun birbirlerine olan bakış açıları, Moskova'nın Mustafa Kemal ve Lozan Barış'ına bakışı, dönemin tarih ve edebiyat eserlerindeki karşılıklı algı ve bu algının günümüze kadar olan süreçteki değişimi bu çalıştayda tartışılan başlıca konulardır.

Son dönemde gerek Türkiye'de gerek Rusya'da Türk-Rus münasebetlerine dair yapılan çalışmaların sayısı artsa da toplumların birbirine bakışı ve karşılıklı algı çok çalışılan bir konu değildir. Hâlbuki algı, siyasi münasebetleri etkileyecek kadar önemli bir husustur. Diğer taraftan algının kendisi de olumlu ya da olumsuz olarak doğrudan siyasi münasebetlere bağlıdır. 1920'li yılların başı ile XXI. yüzyılın başındaki gelişmeler buna iyi bir örnek teşkil etmektedir. Siyasi ve ekonomik münasebetler geliştikçe, toplumların birbirine bakış açısı da olumlu yönde değişmektedir. Ümit ediyoruz ki bu bildiri kitabı bu alandaki boşluğu kısmen de olsa dolduracak, kurumun gerçekleştirdiği çalıştaylarla sonrasında basılan bildiri kitapları, başta ilmî alan olmak üzere çok yönlü gelişen Türk-Rus işbirliğine katkıda bulunacaktır.

Bundan önceki iki bildiri kitabı Türkçe ve Rusça olmak üzere iki dilde hazırlanmıştı. III. Çalıştay'da bildirilerin hepsi Türkçe sunulmuştu. Bundan dolayı III. Çalıştay Bildirileri kitabı tek dilde yayımlanmaktadır.

Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE İSTANBUL'DAN RUSYA'YA BAKIŞ¹

Yrd. Doç. Dr. Halil Ersin AVCI*

XVI. yüzyılda Rusya'nın Karadeniz'in kuzeyinden güneye ve doğuya doğru yayılmaya başlaması ile birlikte Türk - Rus ilişkileri genel anlamda çatışan ve çekişen bir görünüm sergilemiştir. Bu çatışma, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin giderek güç kaybetmesi ve Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine giderek genişlemesi ile daha da artmıştır. XX. yüzyılın başında İttifak ve İtilaf devletlerinin bir dizi antlaşma ile şekillenmesi ve her iki bloğun Osmanlı Devleti'nin topraklarının nasıl paylaşılacağı konusunda anlaşmazlığa düşmesi ile Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı daha da sert bir tavır takınmıştır.

Türk - Rus ilişkilerinin bir yandan Doğu Anadolu İslahat Projesi'nin çözümsüzlüğe girmesi, diğer taraftan Osmanlı ordusunun ıslahı için Alman General Liman von Sanders'in görevlendirilmesi ile iyice gerildiği ve kopma noktasına geldiği Aralık 1913 - Mayıs 1914 döneminde bu gerginliği azaltan bir dizi gelişme yaşandı. Bu gelişmeler, Mart 1914'te İstanbul'da bir Türk - Rus Dostluk Komitesi'nin kurulması ve Mayıs 1914'te Talat Paşa'nın Livadya seyahatleri olarak özetlenebilir. Dostluğun ve barışın devamı için Birinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulmaya başladığı bir dönemde gerçekleştirilen bu girişimler ne yazık ki,

---

¹ Bu çalışma daha önce *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*'nin 18. sayısında yayımlanan "I. Dünya Savaşı Öncesinde Türk Hükümeti'nin Rus Baskısını Azaltma Girişimleri: Türk - Rus Komitesi'nin Kurulması ve Talat Bey'in Livadya Gezisi" isimli makalemizden Türk - Rus Komitesi kısmının geliştirilmesi ve genişletilmesi ile ortaya çıkmıştır.

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

asırlardır süren karşılıklı güvensizlik ve özellikle de İngiltere'nin çabaları ile akamete uğramıştır.

Üzerinden neredeyse bir asır geçen bu girişimlerin bugün yeniden hatırlanmasının, Türk - Rus iyi niyet ve dostluk girişimlerinin bekası ve devamlılığı açısından önemli olabileceği telakkisi ile burada Türk - Rus Dostluk Komitesi ve Talat Paşa'nın Livadya seyahatlerine değinilerek İstanbul entelektüelleri ve devlet çevrelerinin Rusya'ya bakışı ve bu girişimlerden beklentileri aktarılmaya çalışılacaktır.

Türk - Rus Komitesi'nin Kuruluşu ve Amacı

Türk - Rus Komitesi'nin kuruluşunu 17 Mart 1914 tarihli *Tanin* gazetesinden öğrenmekteyiz. Dönemin Türk basınında devrin iktidar partisi İttihat ve Terakki'ye yakınlığı ile bilinen *Tanin* gazetesinin bu meseleyi hem manşetten duyurması hem de ikinci sayfadan genişçe haber yapması Türk - Rus Komitesi'nin ne denli önemsendiğini göstermesi açısından mühim bir işarettir.²

Türk - Rus ilişkilerinde gerilimin azalması ve yumuşama süreci aslında Türk - Rus Komitesi'nin kuruluşundan önce başlamıştı. 1 Şubat 1914'te Petersburg'daki Osmanlı Devleti Büyükelçisi'ne Rus Çarlığı'nın hanedan ailesi "Romanovların üç yüzüncü sene-yi deveriyesi"ni kutlaması emredilmişti.³

Tanin gazetesinin yukarıda ifade edilen makalesinde Türk - Rus Komitesi'nin kuruluş sebebi ve üyeleri şöyle ifade edilmiştir: "*Maalmemnuniye haber aldığımızı göre Rusya ile beynimizdeki münasebatın tevdii maksadına matuf olmak üzere bir komite teşkil edilmiştir. Bu komitenin amacı Osmanlı-Rus milletleri arasında temin-i mükarenet etmektir ki, azası arasında hepsini gördüğümüz zevat-ı mühimme az zamanda bu emelin hûsûl bulacağını ümit et-*

---

² *Tanin*, 4 Mart 1330 (17 Mart 1914), s. 1-2; Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, TTK Yayınları, Ankara 1970, s. 216.

³ "Dahiliye Nezare-i Celilesi'nden Petersburg Elçiliği'ne", Talimat, BOA, DH.KMS., 13/24, 5 Rebi'ül-Evvel 1332 (01 Şubat 1914).

tirmektedir, yeni komitenin azası ber vech-i atidir: Rusya'nın Der-
saadeet ceneral konsolosu Mösyö Şebunin, Rus Sefarethanesi katibi
von Vizin, baş tercüman Mösyö Tuhulka, Rus konsoloshanesi kâtibi
Mösyö Bulatov, Rus seyr-i sefain şirketi vekil-i umumisi Doktor
Çernogoroviç, Rus ticaret-i hariciye bankası direktörü Mösyö
Peçenev, Tobel biraderler kumpanyası müdürü Mösyö Morgolis,
Rus Asar-ı Atika dar-ı tedrisi müdürü doktor Pañçenko, Novoe
Vremya muhabiri Mösyö Maçkov, Russkoe Slovo Gazetesi muhabi-
ri Mösyö Çernogorçeviç, Petersburg telgraf ajans muhabiri Mösyö
Yañçevskiy ile Osmanlılardan İstanbul mebuslarından Hüseyin
Cahit Bey, Ahmet Nesimi Bey, Mahmut Esad Efendi, Ahmet Cevdet
Bey, Hamid Bey, Hüseyin Hilmi Paşa, Hüseyin Turan Bey, Fuat
Hulusi Bey ve daha bir çok zevat-ı marufe.”⁴

Başında ayân üyesi eski Maliye Nazırı Nail Bey'in
bulunduğu Türk ve Rus üyelerden oluşan Türk - Rus Komitesi ilk
genel kurulunu 24 Mart 1914'te Osmanlı Meclis-i Mebusan bi-
nasında gerçekleştirmiştir. Nail Bey'in katılmadığı toplantıya Ati-
na eski elçisi Ahmet Muhtar Bey başkanlık etmiştir. Cemiyet'in
kurucu Türk üyeleri; ayân üyesi Nail Bey, Şura-yı Devlet-i Tanzi-
mat Reisi Mahmut Esad Efendi, Atina eski elçisi Ahmet Muhtar
Bey, ayân üyelerinden Hüseyin Hüsnü Paşa, İstanbul mebusları
Hüseyin Cahit Bey, Ahmet Nesimi Bey, İsmet Bey, Salah Cimcoz
Bey, Konya mebusu Şeref Bey, Fuat Hulusi Bey, Osmanlı Telgraf
Ajansı Müdürü ve imtiyaz sahibi Erzurum mebusu Hüseyin Tosun
Bey, *İkdâm* gazetesi sahibi Ahmet Cevdet Bey şeklindedir.⁵

Yine bu dönemde Türk - Rus ilişkilerinde iyi niyetin bir
belirtisi olarak 24 Mart 1914'te Rus savaş gemisi Kagol'un Kara-
deniz'deki Türk limanlarını ziyaretine izin verilmiş, gemi ve mü-

---

⁴ *Tanin*, 4 Mart 1330 (17 Mart 1914), s. 2.

⁵ Sabahattin Özel, “Balkan ve Birinci Dünya Savaşları Arasındaki Dö-
nemde Osmanlı Devleti - Rusya İlişkileri”, *Güney-Doğu Avrupa Araştı-
rmaları Dergisi*, No. 12, Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı, İstanbul
1998, s. 240.

rettebatının iyi bir şekilde karşılanması tembih edilmiştir.⁶ Rus savaş gemilerinin Akdeniz'deki Türk limanlarını ziyaretine de izin verilmiş, hatta 11 Nisan 1914'te İzmir yakınlarındaki Çeşme'de Rusların Türk donanmasını yaktığı "Çeşme Baskını"nın hatırlatır bir abide dikilmesine bile göz yumulmuştur.⁷

Türk - Rus Komitesi'nden Beklentiler

Türk tarafının bu komitenin kuruluşundan beklentilerini ve Rus tarafında uyandırmak istedikleri izlenimi göstermesi açısından 8 Mayıs 1914 tarihli *İkdam* gazetesindeki şu haber önemlidir: "*Hükümet bir taraftan Rusya ile Türkiye arasında badi-yi ihtilaf olabilecek mesail-i muallakayı halle çalışmak suretiyle hülûs-u niyet ibraz ettiği ve Rusya tarafından aynı surette mukabele edildiğini memnuniyetle müşahede eylediği gibi diğer taraftan Dersaadet'te bir (Türk - Rus Cemiyeti) teşkil olundu. Cemiyetin neşreylediği nizamnâme-yi esasiyede münderiç ikinci madde bunun ne maksadla vücuda getirildiğini izah ve tasrih için kâfidir. Bu maddeyi naklediyoruz. "İşbu cemiyetin tesisinden maksad iki millet arasında münasebet-i dostanenin inbisat ve ittisamı terviç ile fikren, iktisaden ve siyaseten samimi bir mukarenet vücuda getirmek ve her iki millet efkâr-ı umumiyesini tağlit eyliyecek surette tarafeyn aleyhinde işaa kılınacak isnadat ve müfteriyeti red ve cerh ve hakikat-ı hali tebeyyün zımnında vesait-i lazimeye müracaat eylemektir."* Türk - Rus Cemiyeti'nin tarih-i teşkili henüz pek yenidir. Şimdiden Rus matbuatı Türklere karşı söylemini değiştirip yumuşatmıştır."⁸

Türk tarafının amacı, Türk - Rus ticaret hacmini arttırarak iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek ve Rusya'nın muhtemel

---

⁶ "Dahiliye Nezare-i Celilesi'nden Karadeniz Sahilindeki Vilayetlere", Telgraf, BOA, DH.KMS., 16/34, 27 Rebi'ül-Ahir 1332 (24 Mart 1914).

⁷ "Dahiliye Nezare-i Celilesi'nden İzmir Vilayeti'ne", Telgraf, BOA, DH.KMS., 11/18, 15 Cemazi'ül-Evvel 1332 (11 Nisan 1914).

⁸ *İkdam*, 25 Nisan 1330 (8 Mayıs 1914), s. 1.

saldırısına karşı güvenli alan oluşturmaktı. Çünkü iki ülke ilişkileri gelişip ticaret hacmi de arttığına Rusya, bir yandan bu ticarettten nemalanan tüccarının baskısı, diğer yandan bu ticaret ve gelişen ilişkiler vesilesi ile Türkiye’de yerleşecek vatandaşları dolayısıyla bir kamuoyu baskısı ile Osmanlı topraklarını istila etmekten vazgeçirilebilirdi.

Türk tarafı bu işin hemen olmayacağını biliyordu. Ancak bu bilinç herhangi bir girişimin yapılamaması anlamına da gelmiyordu. Türk tarafının Türk - Rus Komitesi’nden beklentilerini 18 Mart 1914’te *Tanin* gazetesinde yayınlanan şu makale oldukça net bir şekilde ifade etmektedir: “*Türkiye-Rusya arasında münasebatın teyidi maksadıyla Osmanlı-Rus Komitesi namı altında bir cemiyet teşkil edildiğini dün yazmış komiteye dâhil olan azanın şahsen haiz oldukları ehemmiyete nazaran komitenin maksad-ı tesisıyla mütenasib muvaffakiyetleri ihraz edeceği ümidiyle beyan-ı memnuniyet etmiştik. Vakıta hükümetlerin münasebat-ı siyasiyelerini tanzim ve idare eden kuvvetleri, azaları fiili bir vazife-yi siyasiye ifa etmeyen bu gibi hususî cemiyetler fevkinde ve daha yüksek mehafilde aramak lazım gelirse de efkâr-ı umumiyeyi tenvir ve ikaz eden matbuat gibi böyle komitelerin de pek büyük teshilat gösterdikleri, siyaset-i memlekete doğrudan doğruya tesir etmeseler bile rical-i resmîyenin fikir ve kanaatleri üzerinde hayliden hayli imal-i nüfuza muvaffak oldukları kabil-i inkâr değildir. Binaenaleyh biz de Osmanlı-Rus Komitesi’nden dolayı vasî hayalata kapılmamakla beraber bu komitenin mahiyetlerinde fiiliyatından tarefeyn için nafi nümuneler hâsıl olabileceğini kaviyen ümit ediyoruz. Vaktiyle Rusya’nın Dersaadet sefiri Mösyö Çarikov iki memleket arasında mukarenet hûsûlü esbabına tevessül etmiş, bu ise münasebat-ı ticariyenin teyidinden başlayarak Rus mamulât ve mahsulâtından müteşekkil seyyar bir sergiyi İmparator II. Nikolay vapurunda bize temaşa ettirmişti. Bu tedbiri belki o vakit istihfaf edenler oldu; fakat münasebat-ı düveliyede fikri menfaatin herşeye hâkim olduğu nazar-ı dikkate alınırsa Çarikov’un pek doğru düşünmüş olduğu*

teslim edilmelidir. Çarikov iki memleketin tacirlerini, müstahsillerini, müstehliklerini yekdiğerine tanıtmaq, münasebat-ı ticariyeyi tevsî ederek tarafeynin yekdiğerin memleketindeki alaka ve istifadesini çoğaltmaq nihayet kabinelerin siyasetini buna göre tanzime muvaffak olmak fikrinde idi. Teessüf olunur ki, II. Nikolay vapuru Galata rıhtımından ayrıldığı dakikada bir takım siyasî cereyanlar izini mahva koyuldu. Zaten o aralık mahiyet-i siyasî o derece haşin şeraitle mahmul idi ki, insanlar vukuatı değil vukuat insanları sürükleyip götürmekte idi. Bilhassa Türkiye gibi bin türlü gavail ve müşkülât ile muhat olan bir memleket seyr-i vukuata büsbütün tâbiyet mecburiyetinde bulunacaktı. İşte Rusya'da bu hakikat layıkıyla takdir olunamadı, diğerk taraftan Balkan hadisatı teyid-i münasebata mani olacak pek çok esbabı havi idi. Hâlbuki bu gün mahiyet eskisine nisbetle hayli inkişaf etmiş tarafeynin münasebetlerine yeni yeni bir takım anasır-ı itilafiye dâhil olmuş bulunuyor. İşte biz de Osmanlı-Rus Komitesi'nin muvaffakiyetini bunda buluyoruz. Türkiye'nin Rusya için en iyi komşu olduğunu, Bab-ı Âli'nin siyasetinde Rusya için endişeaver bir cihet bulunmadığını Petersburg Hükümeti fîliyat ile anladığı bir zamanda İstanbul'da bir komitenin faaliyeti akim kalamaz zannındayız. Vakıa bilhassa Rusya'da Türk düşmanlığı takip eden bir sınıf erbabı bu teşebbüsü de semeresiz bırakmaq için uğraşacak, bunların efkârına hâdim olan bazı mefruz matbuat fena fena neşriyattan hâli kalmayacaktır. Fakat biz eminiz ki, mehafil-i resmiyenin ufak bir muzaheratı bu sınıfın tesiratından büsbütün men edilmese bile herhâlde tahdid edebilir, diğerk taraftan komite azasının mahiyet-i ticari ve iktisadi-de, parlamento âleminde, matbuat arasında gösterecekleri faaliyet de çok geçmeden şayan-ı memnuniyet bir salah hâsil olur. Siyaseti menfaatle ölçen bu asırda mazinin hissiyat ve tesiratını yine maziye gömmek bilhassa Osmanlı-Rus münasebatı için en faideli meslektir.

Yeni komitenin esas maksadı bu olduğunu bildiğimiz içindir ki, teşebbüs-ü vâkiyi memnuniyetle karşılıyoruz.”⁹

Türk - Rus Komitesi Heyeti'nin Yenilenmesi ve Nizamnâmesi

Türk - Rus Komitesi'nin İstanbul'da kuruluşundan sonra gazetelerdeki makalelerden anlaşıldığı kadarıyla Rusya'da da muadil bir komite kurulmuş ve hemen faaliyetlerine başlamıştı. 24 Nisan 1914'te Beyoğlu'ndaki Tokatlıyan Gazinosu'nda toplanan Türk - Rus Komitesi üye sayısını değiştirerek komitenin işleyiş usulünü belirleyen bir “Nizamat-ı Dahiliye” hazırlamıştı. Buna göre 13 olan Türk üye sayısı ile 12 olan Rus üye sayısı 20'şer kişiye çıkarılırken, eski üyelerin pek azı yeni listede yer almıştır. Türk - Rus Komitesi'nin yönetiminde şu isimler yer almıştı: Reis - İsmet Rıza Bey, İkinci Reis - Peçenev, Üyeler: Ahmet Nesimi Bey, Çernogorçeviç, Hüseyin Tosun Bey, Pañçenko, Mustafa Bey, Pañçevskiy, Nazım Bey. Nazım Bey ve Pañçevskiy Türkçe ve Rusça kâtipliklerine, Hüseyin Tosun Bey ise veznedarlık görevine seçilmişlerdi. Eski Başkan Nail Bey'in adı yeni listede yer almazken yeni üyeler şunlardı: Karesi Mebusu Ferhat Bey, Yazar Celal Sahir Bey, Darülfünun Muallimi Hamdullah Suphi Bey, Emekli Bahriye Albayı Mustafa Bey, Düyun-u Umumiye Müfettişi Nazım Bey, Cemil Paşazade Hamit Bey, Tüccar Beşezade Emin Bey, Tüccar Kibar Alizâde Ali Bey, Tüccar Yenişehirli Celal Galip Bey. Rus tarafında ise daha önce komitenin kuruluşunda yer alan Rus Genel Konsolosu Şebunin'in adı yer almazken yeni Rus üyelerin adları şunlardı: Riski Ticarethanesi Vekili Civanzâde Mehmet Emin Efendi, Oryantal Karpet Şirketi Müdürü Kafarov, Treogolink Ticarethanesi Müdürü Kogan, Savalay Han, Rus Ticaret Mektebi Müdürü Troçenko, Tüccar Hacı Bekirov Efendi, Vanştayn Ticarethanesi Müdürü Şrayber.¹⁰

---

⁹ *Tanin*, 5 Mart 1330 (18 Mart 1914), s. 1.

¹⁰ *Tanin*, 12 Nisan 1330 (25 Nisan 1914), s. 2; *İkdam*, 12 Nisan 1330 (25 Nisan 1914), s. 2-3; S. Özel, *a.g.e.*, s. 243-244.

Türk - Rus Komitesi'nin yayımlanan nizamnâmesi ise aynen şu şekildeydi:

“Nizâmât-ı Dâhiliye

Maksad-ı Tesis (Kuruluş Amacı)

Birinci madde: İki millet arasındaki müasebat-ı dostanenin inbisat ve ittisâ-ı daimesini ve bunlar arasında fikren, iktisaden ve siyaseten sıkı ve samimi bir mukarenet husulünü temin maksadıyla Dersaadet'te bir Osmanlı-Rus Cemiyeti teşkil edilmiştir.

İkinci madde: Bu maksat husulü emrinde cemiyet:

1. *Osmanlı matbuat ve efkâr-ı umumiyesini işbu mukarenete imâle etmek ve her iki millete dair malumat-ı sahihe neşr ve tamim eylemek üzere, Osmanlı matbuat ve efkâr-ı umumiyesi üzerine icra-i tesire sa'yi olacaktır.*
2. *Rusya'nın harekât-ı iktisâdiye, içtimâiye, edebîye, sanatkârane ve siyasiyesinden Osmanlıları suret-i muntazamada haberdâr eylemek üzere Dersaadet'te aylık bir mecmua neşreleyecektir.*
3. *İşbu mevâda dâir konferanslar ihzar edecektir.*
4. *Her iki memlekette seyahatler tertip edecektir.*
5. *Tetkikât ve istihbarat için bir kalem tesis eyleyecektir.*

İdare ve temşiyet-i umur (İdare ve İşlerin Görülüşü)

Üçüncü madde: Cemiyet yirmisi Osmanlı ve yirmisi Rus olmak üzere kırk azadan mürekkeptir.

Dördüncü madde: Meclis-i İdare, cemiyet tarafından bir sene müddetle müntehip bir reis (Osmanlı) ile bir reis-i sâni (Rus)den ve dördü Rus sekiz azadan terekkep eder.

Beşinci madde: Meclis-i idare azası meyanında iki kâtip (bir Türk ve bir Rus) ve bir sandık emini intihap eder. Muamelât-ı kalemiyenin hüsn-ü cereyanını temin için reis bunlara muvazzaf kâtipler dahi terfîk edebilir.

Altıncı madde: Meclis, ekseriyet-i ara ile ittihaz-ı mukarreat eyler, fakat heyet-i milliyeden yalnız birisinin arasıyla hiçbir karar ittihaz edilemez. Bu suretle ittihaz-ı karar olunduğu veya tesâvi-i ârâ vuku bulduğu takdirde karar muhtelit-i fih cemiyetin nazar-ı takdirine arz olunur.

Yedinci madde: Hususât-ı muayyenenin tetkiki zımında meclis-i idare hususi encümenler de teşkil edebilir. Bu encümenlerin azası, aza-i cemiyet meyanından intihap olunur. Encümenler, cemiyete dâhil bulunmayan zevât-ı mütahassisaya da müracaat edebilirler.

Sekizinci madde: Meclis-i İdare 15 günde bir kere veya reisin daveti yahut da azadan lâ-akall dördünün talebi üzerine içtima eder.

Dokuzuncu madde: Cemiyet her iki ayda bir akd-i içtima eder. Ancak azadan lâ-akall dördünün talep ve teklifi üzerine meclis-i idare tarafından da ayrıca içtima davet edilebilir.

Onuncu madde: Münhal vukuunda terk-i memuriyet eyliyen azanın yerine ancak mensup oldukları milletten diğerleri tayin edilecektir.

Onbirinci madde: Uzun müddet gaybubet etmelerinden dolayı yerlerine diğerleri tayin edilen aza, hisse-i seneviyelerini tediyeye etmek şartıyla (Osmanlı-Rus) Cemiyeti'nin fahrî azalığını muhafaza edeceklerdir.

Menabi-i Varidat (Gelir Kaynakları)

Onikinci madde: Cemiyet azası hisse-i seneviye olarak bir lira vereceklerdir.

Onüçüncü madde: Cemiyetin varidatını tezyit etmek maksadıyla meclis, duhuliyeli konser vesâir umumi ictimaat tertip eder ve teberruatı kabul eyler.

Ondördüncü madde: Dersaadet Osmanlı-Rus Cemiyeti Petersburg da işbu cemiyete mümasil olarak teşekkül edecek bulunan (Rus-Osmanlı) Cemiyetiyle münâsebat-ı daime ve samimiyede bulunacaktır.”¹¹

Türk - Rus Komitesi'nin Faaliyetleri ve Sonu

Türk - Rus Komitesi'nin doğrudan bir faaliyeti olmamakla birlikte Türk - Rus dostluk girişimlerinin bir neticesi olarak İttihat ve Terakki Hükümeti'nin güçlü isimlerinden Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in Livadya'da Rus Çarı Nikolay'ı ziyareti kararlaştırılmıştır. Esasen Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminden beri adet hâline getirilen Rus çarlarının yazları Kırım'daki Livadya'ya gelişlerinde bir heyet gönderilerek selamlanması eski bir usuldü. Ancak Talat Bey'in 10-13 Mayıs 1914 tarihlerinde gerçekleştirdiği ziyaret daha büyük bir önemi haizdi. Talat Bey ve yanındaki heyet Livadya'da hem Rus Çarı Nikolay ile hem de Rus siyaset ve dış politikasının en önemli ismi Rus Dışişleri Bakanı Sazanov ile görüşmüş, iki ülke arasında iyi niyet ilişkilerinin tesisi için gayret sarf etmiştir.¹²

İki ülke arasındaki güvensizlik ve soğukluğun bir iki görüşmeyle ortadan kalkmayacağı belliydi. Ancak yine de bunun denenmiş olması bile tarihî açıdan önemli kabul edilmelidir. Türk - Rus Komitesi'nin kurulmasına ve Talat Bey'in Livadya seyahatine İtilaf Devletleri'nin diğer üyeleri İngiltere ve Fransa görünüşte çok sıcak ve olumlu yaklaşmışlarsa da esasen Türk - Rus dostluğu

---

¹¹ “Türk - Rus Komitesi Nizamât-ı Dahiliyesi”, *İkdam*, 12 Nisan 1330 (25 Nisan 1914); S. Özel, *a.g.e.*, s. 244 - 245.

¹² Halil Ersin Avcı, “I. Dünya Savaşı Öncesinde Türk Hükümeti'nin Rus Baskısını Azaltma Girişimleri: Türk - Rus Komitesi'nin Kurulması ve Talat Bey'in Livadya Gezisi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, No. 18, İstanbul 2010, s. 100-103.

İngiltere'nin Yakın Doğu politikalarının tamamına tersti.¹³ Almanya ve Avusturya - Macaristan durumdan pek hoşnut değillerdi, Yunanistan ve diğer Balkan ülkeleri de bu yakınlaşmadan pek mutlu olmamışlardı. Sonuçta Sazanov da Talat Bey'in barış, dostluk ve ittifak tekliflerini pek de ciddiye almamış, dolayısıyla görüşmeler sonuçsuz kalmıştır.¹⁴

Bu görüşmelerin sonuçsuz kalması Türk - Rus Komitesi'nin faaliyetlerine de yansımıştır. Mayıs sonlarında Türk - Rus Komitesi hâlâ fiili olarak herhangi çalışma yapmamış ve ileride de yapamayacaktı.¹⁵ 18 Temmuz 1914'te Türk - Rus Komitesi Çağaloğlu'ndaki binasında toplanmış; idare heyeti iki aylık çalışmaları değerlendirmiş, öğrenim görmek üzere Rusya'ya öğrenci göndermeyi planlamış, iki ülke arasındaki ticarî ilişkilerin nasıl arttırılabileceği üzerinde durmuştu. Hatta bir süreli yayın çıkarılması fikri de kabul edilmişti.¹⁶ Ancak bunların hiçbiri gerçekleştirilememiş, Temmuz 1914 sonunda I. Dünya Savaşı patlak vermiştir.

Sonuç

Türk - Rus Komitesi ve Talat Bey'in Livadya ziyareti, Rusya'nın Türkiye'ye yönelik sert tutumunun yumuşatılması amacıyla yönelik olarak Osmanlı Devleti tarafından kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak İngiltere ve Almanya'nın arka plandaki faaliyetleri bir taraftan Rusya'yı tavır değişikliğinden alıkoyarken diğer taraftan da Türkiye'deki şüphe ve endişeleri arttırmıştır. Ayrıca İngiltere'nin bilhassa Ermeni Islahat Planı vasıtasıyla Rusya ve Almanya'yı karşı karşıya getirmesinin ve Rusya'yı Türkiye'deki nüfuzunu arttırma yönünde teşvik eden bir tavır takınmasının da I. Dünya Savaşı'nın çıkışına hızlandırıcı etki yaptığı görülmektedir.

---

¹³ H. E. Avcı, *a.g.e.*, s. 93-94.

¹⁴ H. E. Avcı, *a.g.e.*, s. 103-110.

¹⁵ "Türk - Rus Cemiyeti", *İkdam*, 12 Mayıs 1330 (25 Mayıs 1914), s. 1.

¹⁶ S. Özel, *a.g.e.*, s. 246.

Netice itibarıyla tarihî bir fırsat kaçırılmıştır. Türk - Rus düşmanlığı sona erdirilerek I. Dünya Savaşı'nın önüne geçilmesi bile ihtimal dâhilindeyken büyük devletlerin tükenmek bilmeyen hırsı, hem Türk - Rus dostluğunu akîm bırakmış hem de milyonlarca kişinin öleceği bir savaşın başlamasına sebep olmuştur. Türk - Rus dostluk girişimlerinin uzun bir maziye dayanan şüpheler, karşılıklı güvensizlikler ve en önemlisi de Almanya ve İngiltere'nin böyle bir yakınlaşmayı kendi menfaatleri açısından uygun görmemeleri neticesinde başarısızlığa uğradığı anlaşılmaktadır. Türk - Rus yakınlaşması ve dostluğu bağlamında Türk tarafının bu girişimleri ister konjonktürel siyasî gelişmelerin bir sonucu olsun ister Türkiye'deki Alman etkisinin azaltılarak dengelenmesi amacına dönük olsun Türkiye'nin geliştirmiş olduğu anlamlı ve mantıklı bir strateji olarak takdire değerdir. Bu girişimler bugünkü Türk - Rus dostluk ve iyi niyet girişimleri için de yol gösterici bir tarihî örnek olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

“Dahiliye Nezare-i Celilesi'nden İzmir Vilayeti'ne”, Telgraf, BOA, DH.KMS., 11/18, 15 Cemazi'ül-Evvel 1332 (11 Nisan 1914).

“Dahiliye Nezare-i Celilesi'nden Karadeniz Sahilindeki Vilayetlere”, Telgraf, BOA, DH.KMS., 16/34, 27 Rebi'ül-Ahir 1332 (24 Mart 1914).

“Dahiliye Nezare-i Celilesi'nden Petersburg Elçiliği'ne”, Talimat, BOA, DH.KMS., 13/24, 5 Rebi'ül-Evvel 1332 (01 Şubat 1914).

Avcı, Halil Ersin, “I. Dünya Savaşı Öncesinde Türk Hükümeti'nin Rus Baskısını Azaltma Girişimleri: Türk - Rus Komitesi'nin Kurulması ve Talat Bey'in Livadya Gezisi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, No. 18, İstanbul 2010.

İkdam, 12 Nisan 1330 (25 Nisan 1914).

İkdam, 12 Mayıs 1330 (25 Mayıs 1914).

İkdam, 25 Nisan 1330 (8 Mayıs 1914).

Kurat, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, TTK Yayınları, Ankara 1970.

Özel, Sabahattin, “Balkan ve Birinci Dünya Savaşları Arasındaki Dönemde Osmanlı Devleti Rusya İlişkileri”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, No. 12, Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı, İstanbul 1998.

Tanin, 12 Nisan 1330 (25 Nisan 1914).

Tanin, 4 Mart 1330 (17 Mart 1914),.

Tanin, 5 Mart 1330 (18 Mart 1914).

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE ANADOLU: SOVYET RUSYA'DAN BAKIŞ

Dr. Aleksandr VİTOL*

Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatında çok ilginç bir olay yaşanmıştır: Rus birliklerine karşı yapılan başarılı harekattan sonra o, ele geçirilen Rus esirlerine çok iyi davranılmasını emretmiştir. Bundan dolayı da kendi çevresinin eleştirisine maruz kalmış ve Türklerin ebedî düşmanına gereksiz yere iyi davranılmakla suçlanmıştır. Bunun üzerine de Atatürk, “çok yakında ve uzun süreliğine onlar bizim müttefikimiz olacaktır” demiştir.¹ SSCB ile ittifak çok sonrasında yapılacaktır ve bununla ilgili de çok şey yazılmış ve söylenmiştir. 1916 yılında ise Atatürk muhtemelen bütün bunları öngörüyordu. Daha 1917'de Küçük Asya'daki Rus cephesi dağılmış, 1917 yılının sonunda da Vladimir Lenin ile İosif Stalin'in imzasını taşıyan ve bütün Müslüman halkların dilinde yazılan *Rusya ve Doğu'nun Bütün Müslüman İşçileri İçin Nutuk* milyonlarca sayıda yayımlanmıştır. Bu metinde İstanbul'un ele geçirilmesi ve Türkiye'nin paylaşılması planlarından vazgeçildiği ve Rus birliklerinin Türkiye topraklarından çıkarıldığı yazılıyordu. Böylece Mustafa Kemal Atatürk'ün öngörüsü daha 1917'de gerçekleşmeye başlamıştı: Sovyet Rusya ile Türkiye artık düşman konumunda değillerdi.

Daha Çarlık döneminde Rusya'da Mustafa Kemal başarılı bir komutan, devlet adamı ve diplomat olarak tanınıyordu. 1919 yılından itibaren onun Sovyet Rusya'daki ünü artmıştı. Bu dönemde o,

---

* St. Petersburg Şarkiyat El Yazmalar Enstitüsü Uzmanı

¹ V. İ. Şeremet, “Sozdately Novogo Stroya v Strane Vsevlasiya Sultana-Halifa (K 125-Letiya so Dnya Rojdeniya Mustafı Kemalya Atatürka)”, *Sbornik v Çesty 70-Letiya M. S. Meera*, Moskva 2006, s. 383.

Anadolu'daki hükümetin başına geçmişti. Rus tarihçi Konstantin Yust'un daha 1922 yılında Tiflis'te çıkardığı küçük, fakat doyurucu bilgilere sahip *Anatoliyskaya Peçaty (Türk Basını)* adlı kitabında Mustafa Kemal'in adı hiç geçmemektedir, ancak Kemalistlerden bahsedilmektedir. 1920 Türkiyesi'nden bahsedilen kitapta onların topraklarının daha resmî adının olmadığı, ancak Kemalist Anadolu için “Yeni Türkiye” teriminin kullanıldığı yazılmaktadır.² Kemalist yayınların basıldığı yerler arasında Berlin, Paris, Suriye'nin yanı sıra İstanbul'un da adının geçmesi ilginçtir.

Sovyet basını İhtilal-Komintern terminolojilerini çok erken, neredeyse 1917 yılının sonundan itibaren kullanmaya başlamıştı. Bu terminolojiye vakıf olmayanlar için “İstanbul yakınlarına kırmızı Türk bayrağını dikmek” ve “Ukrayna, Kafkaslar, Türk Anadolu-su'ndan oluşacak Sovyet Karadeniz Ülkeleri Federasyonu kurmak” gibi çağrılar, hiç şüphesiz ürkütücü geliyordu ki,³ “Sovyet” kelimesi de genellikle “Rus” kelimesi ile eş anlamda kullanılıyordu.

İhtilalci Rus yetkililerin Doğu'daki millî hareketlerden istekleri nelerdi? Dönemin meşhur ideologlarından K. Troyanovskiy'in 1918'de yayımlanan broşüründe millî hareketlerin sınıfsal içeriği ve “milliyetçiliğin” ilericiliği ile ilgili duyulan kaygılardan bahsedilmekte, bu sınıfların Sosyalizm'e aykırı olmamaları ve “yabancı hâkimiyetlere” son verildikten sonra yerli despotların galip gelmesi gerektiği vurgulanmaktadır.⁴ Troyanovskiy'in bu broşüründe temel emperyalist güç olarak ancak Almanya'nın adı geçmektedir.

1921 Sovyet-Türk Anlaşması imzalandıktan birkaç yıl sonra, 1926 yılında, yukarıda adı geçen Konstantin Yust'un “Kemalizm” adlı makalesi yayımlanmıştır. Bu makalede büyük devrimci heyecan ile Mustafa Kemal'den “memleketinin kurtarıcısı” olarak bahsedilmekte, onun kör olmuş emperyalistler arasındaki anlaşmazlık-

---

² K. Yust, *Anatoliyskaya Peçaty*, Tiflis 1922, s. 90.

³ *Noviy Vostok*, No. 2 (1922), s. 648.

⁴ K. Troyanovskiy, *Vostok i Revolütsiya*, Moskva 1918, s. 40-41.

ları başarıyla kullandığı belirtilmekte, onun bağımsızlık hareketini galibiyete taşıdığı ve bu harekete de kendi adını verdiği yazılmaktadır.⁵

Yazar makalesinde saltanatın kaldırılışından da övgüyle bahsetmekte ve bu olayı Çar Nikolay Romanov'un idamı ile çok sert bir şekilde karşılaştırmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün "millî hareketin klerikal-gerici yoldaşlarını" tasfiye etmesi ve muhafazakâr cepheye yaptığı darbe de Rus yazar tarafından alkışlanmıştır. Başkentini Ankara'ya taşınması, Ertuğrul ve Osman dönemlerine dönüş ve aynı zamanda "Kaşgar'dan Avrupa'ya, Doğu'dan Batı'ya" dönüşü sağlayacak hazırlıklara başlanması da Yust tarafından olumlu karşılanmıştır.

Yust, Mustafa Kemal Atatürk'ün "Anadolu'ya gitmek istemeyen ve Anadolu'daki Mehmetçikler sayesinde Boğaz kıyısındaki lüks hayattan mahrum kalmak istemeyenlere karşı sert çıkışını" ve İstiklal Mahkemesi'nin kuruluşunu da takdir etmiştir. Yust'a göre, Kemalizm açısından tehlikeyi "evremsî" hava içerisinde olan milletvekilleri oluştuyordu. Onların mukavemetini kırmak ve reformları devam ettirmek için Cumhuriyet ilan edilmiş, halifelige son verilmiştir. Yazar, inkılabı karşı Kürt millî hareketi olarak görünen ayaklanmanın bastırılmasını da alkışlamış ve bunu "Kemalizm'in radikal kolunun galibiyeti" olarak nitelendirmiştir. Yust, Mustafa Kemal Atatürk'ün taraftarlarının ideoloji olarak "yenilenen Türkçülüğü" seçmelerine de sevinmiştir. Yusta'a göre, Kemalistlerin "temiz din" anlayışını savunmaları, ancak "sınıf stratejisi" ve "Anadolu burjuvasının taktiği" idi.⁶

Ünlü Rus Bizans araştırmacısı, devrim öncesindeki entelektüellerin temsilcisi A. G. Gotalov-Gotlib'in "Narodnoe Obrazovanie v Turtsii" ("Türkiye'de Halk Eğitimi") adlı makalesinden de

---

⁵ K. Yust, "Kemalizm (Pisma iz Turtsii)", *Krasnaya Novy*, No. 9 (1926), s. 166.

⁶ K. Yust, "Kemalizm (Pisma iz Turtsii)", s. 176.

bahsetmek yerinde olacaktır. Uspenskiy Bizans araştırmaları ekolünün de temsilcisi olan Gotalov-Gotlib, Türkiye’deki değişiklikleri yakından takip etmiş ve Türkiye-SSCB münasebetlerini “emsali olmayan kardeş birliği” olarak nitelendirmiştir.⁷ Gotalov-Gotlib haklı olarak Atatürk’ü ülkeyi ölümden kurtaran “cesur ve yetenekli lider” olarak nitelendirmektedir. Yazara göre, devlet-din ayırımı Türkiye’de Fransa örneğine göre yapılmış, eğitim alanındaki reformlar ise Avrupa ve Amerika’daki pedagojik fikirlerin etkisinde kalmıştır. Makalede 1926 yılında Bakü’de toplanan Türkoloji Kongresi’nden de bahsedilmektedir ki, bu kongrede SSCB’de yaşayan Türk halklarının alfabelerinin Latinleştirilmesi kararı alınmıştır. Yazara göre, Bakü Kongresi Türkiye’deki dil reformlarının başarısını da olumlu etkilemiştir.⁸

II. Dünya Savaşı’nın da yer aldığı zor bir dönemden sonra kimsenin hatırlamak istemediği “Soğuk Savaş” dönemi başlamıştır. 20-30’lu yıllara ait Sovyet yayınlarındaki Kemalizm övgüsünden sonra Taşkent’te yayımlanan *Zvezda Vostoka (Doğu’nun Yıldızı) Dergisi*’nde çok farklı içerikli bir makale yayımlanmıştır.⁹ Makalenin yazarı olarak Rusya Türkologlarının yakın zamanda doğumunun 100. yıldönümünü kutladıkları A. S. Tveritnova gösterilse de, biz daha çok onun adının ülkede Türkî halkların sorunlarını tartışmak istemeyen ve Türkiye’nin “Wall Street”in arka bahçesi olduğunu düşünenler tarafından kullanıldığı düşüncesindeyiz.

Bu makaleden 10 yıl sonra ise *Mejdunarodnaya Jizny (Uluslararası Hayat)* adlı ilmî siyaset dergisinde “Kemal Atatürk: “Rus Halkı - Bizim Ülkemizin Samimi ve Doğal Dostu”” adlı makale

---

⁷ A. G. Gotalov-Gotlib, “Narodnoe Obrazovanie v Turtsii”, *Kommunističeskoe Prosvetzenie*, No. 2 (1934), s. 150.

⁸ a.g.e., s. 149.

⁹ A. S. Tveritnova, “Ot Natsional-Şovinizma k Natsional-Predatelstvu”, *Zvezda Vostoka*, No. 8 (1953), s. 79-86.

yayımlanmıştır.¹⁰ Bu makalenin yayını ise Sovyet-Türk münasebetlerindeki havanın olumlu yönde değişmeye başlamasının ilk sinyallerinden biri olmuştur ki, günümüzde de iki ülke arasındaki münasebetler dostça gelişmektedir.

Mustafa Kemal ve Anadolu

Mustafa Kemal Atatürk daha hayattayken II. Mahmut, I. Petro, Lenin, Oliver Cromwell, İrlanda lideri Eamon de Valera ve diğer devlet adamlarıyla karşılaştırılmıştır. Tarihe birkaç asır daha derinlemesine bakacak olursak Atatürk'ü karşılaştıracağımız bir başka devlet adamının daha olduğu görülmektedir. Bu devlet adamı, Bizans İmparatoru VIII. Mihail'den (1224-1282) başkası değildir. VIII. Mihail, Paleolog hanedanının ilk ve bu ülkenin en başarılı ve meşhur imparatorudur.¹¹

XIII. yüzyıl olaylarına baktığımızda Anadolu topraklarında "sürgündeki Bizans", yani İznik İmparatorluğu yer alıyordu. Bu devlet, 1204 Haçlı seferlerinin neticesiydi. Yanında ise Selçuklu emirlikleri, Türkmen ve diğer boyların toprakları bulunuyordu.

Bilindiği gibi Ortaçağ'da Bizans, "hasta adam"¹² olarak nitelendiriliyordu. Bu terim daha sonra Türkiye için de kullanılmıştır. Bununla birlikte XX. yüzyılın başında Rus elçi N. V. Çarıkov, "Türkiye'nin hastalığının ölümle değil iyileşmeyle sonuçlanacağını" belirtmiştir.¹³ VIII. Mihail'in hâkimiyet dönemi de bu devletin hastalığının azaldığı bir dönemdi.

Bu yeni devletin Bizans'ın hinterlandı, yani Batı Anadolu'ya dayanması (1261'e kadar) durumu değiştirmiştir: Anado-

---

¹⁰ "Kemal Atatürk: Russkii Narod - İskrenniy i Estestvenniy Drug Naşey Strani", *Mejdunarodnaya Jizny*, No. 11 (1963), s. 145-159.

¹¹ G. F. Gertsberg, *İstoriya Vizantii*, Moskva 1897, s. 414.

¹² P. Lemerly, "İstoriya Vizantii", *Na Perekrestke Tsvilizatsiy*, Moskva 2006, s. 91.

¹³ Rus diplomat ve tarihçi olan N. Çarıkov, 1909-1912 yılları arasında Türkiye'de büyükelçi olarak görev yapmıştır.

lu'nun toprakları onlara adeta kendi gücünü vermiştir. İznik İmparatorluğu'nun halkı Türkler de dâhil olmak üzere komşularına karşı sınırlarını koruma konusunda kendilerine olan güvenlerini arttırmıştır. Diğer taraftan onların ordusu içerisinde Türklerin sayısı her geçen gün artıyordu. Daha 1256 yılında geleceğin imparatoru Mihail, tutuklanma ve idamdan kurtulmak için Moğolların gelişiinden kaygı duyan Konya Sultanı'nın yanına kaçmıştır. Sultan da Mihail'i, esir Romalı ve Türklerden oluşan birliğine başına getirmiştir.

1261'de Mihail'in komutanlarından biri olan Aleksey Stratigopul, Türk birliğinin yardımıyla 1204'te kaybedilen başkenti ele geçirmiştir.¹⁴ VIII. Mihail İstanbul'a girdiğinde Avrupa ülkelerinin birliklerinden başkenti kurtaran kahraman ilan edilmiştir. Bizans sevinç içindeydi, ancak Anadolu'daki eyaletlerin halkı, merkezî (artık Konstantinopol) hükümetin Anadolu'nun doğu ve güney sınırlarına olan dikkatinin azaldığını hissetmiştir ki, bu bölge halka yakın olan ve halkla mutluluk ve üzüntüleri paylaşan iktidardan mahrum kalmıştır.¹⁵ Yeniden doğan imparatorluk için "dünya başkenti", "Akropolis" yükünü taşımak güç olmuş ve onun "başı"nın ağırlığı yeniden "vücudun ağırlığı"nı geçmiştir.

Zeki ve başarılı bir siyasetçi olan VIII. Mihail, Batı ülkelerinin yeni bir Haçlı seferini gerçekleştirmelerini engellemek için elinden geleni yapmıştır ki, bu ülkeler 1261 yılından sonra da Konstantinopol'ü kendi toprağı olarak kabul etmeye devam etmişlerdir. Mihail, Türk askerlerinin de yardımıyla bütün askerî teşebbüslere karşı koymuş ve kendisinden önce hiçbir imparatorun cesaret etmediğini yaparak Katolik Kilisesi ile birleşmeyi öngören an-

---

¹⁴ Bizans tarihçisi Georgi Pakhimeros'a göre, söz konusu askerî operasyon sırasında en disiplinli birlik, Kuman birliğiydi. Romalılar ise İstanbul halkını soymuşlardır. Bkz. *Gorod Akropolit, İstoriya*, St. Petersburg 2005, s. 304.

¹⁵ F. İ. Uspenskiy, *İstoriya Vizantiyskoy İmperii*, III, Moskva-Leningrad 1948, s. 619.

laşmayı imzalamıştır (Lyon 1274).¹⁶ Ortodoks Kilisesi bu hareketinden dolayı onu hâlâ affetmemiştir.

Mustafa Kemal Atatürk hiç şüphesiz daha küresel çapta bir liderdi. Bizans imparatoru ile onu yakınlaştıran ise aynı topraklar ve farklı dönemlere rağmen karşılaştıkları benzer sorunlardır. Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına şahit olmuş ve aynen İznik hükümdarları gibi Anadolu'da yeni bir Türkiye kurmak, toprakları kurtarmak ve korumak için eski başkentin dışında faaliyet göstermiştir. Mustafa Kemal'in Haçlıların işgali ile kıyaslanabilecek bir şekilde işgal edilen İstanbul'a zamanından önce dönmeyerek VIII. Mihail'in hatasını tekrarlamadığını görüyoruz. Anadolu insanı ona, yeni başkente ve bu topraklara inanmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün dine olan yaklaşımı da devlet adamları, özellikle de Müslüman ülkelerinin devlet adamlarının dinî siyasetleri açısından iyi bir örnek teşkil etmektedir. Onun bilgeliği, inananların duygularıyla oynamadan son derece önemli bir alanda reform gerçekleştirmesini ve "halifelik kargaşası"nı geride bırakmasını sağlamıştır.¹⁷ Unutmamalıyız ki, ona karşı din temelli ayaklanma olmamıştır. İşin özünde Atatürk, dine yeni bir içtepi katmıştır. Yeni Türkiye vatandaşlarının kendilerini sadece Müslüman değil Türk olarak da nitelendirmelerini bazı din adamları eleştirdiler de Atatürk'ün din alanındaki siyaseti gittikçe daha çok araştırmacı tarafından kabul görmektedir.¹⁸

Mustafa Kemal Atatürk din ile milliyetçilik arasında öyle bir bağ kurmuştur ki, bu bağ istikrarlı bir sisteme dönüşmüştür. Atatürk siyasette sadece Türk tecrübesine dayanmamış, örneğin

---

¹⁶ Bu birlikteliği Batı da komedi olarak nitelendirmiştir. Bununla birlikte bu birlikteliğin neticesinde Batı'nın VIII. Mihail'i tanıdığı kabul edilmektedir. Bkz. F. Gregorovus, *İstoriya Goroda Rima v Srednie Veka ot VI do XVI Stoletiya*, Moskva 2008, s. 925.

¹⁷ V. A. Gurko-Kryajin, *Blijniy Vostok i Derjava*, Moskva 1924, s. 188.

¹⁸ M. Şahinler, *Kemalizm: Zarojdenie, Vliyanie, Aktualnosty*, Moskva 1998, s. 250.

Fransa'nın Fransız İhtilâli zamanında geçtiği yolu da örnek almıştır.

VIII. Mihail'in din alanındaki reformları, yani Katoliklerle birleşme anlaşması, belki onun siyasî planlarının bir parçasıydı. Ancak bu planları sert bir şekilde hayata geçirme çabası, halk arasında olumsuz tepkilere ve ülkenin genel olarak zayıflamasına neden olmuştur. Nitekim o halkın hafızasında, “Yeni Konstantin” veya “ülkeyi nefret edilen Latinlerden kurtaran kahraman” ya da “toprakları tek çatı altında birleştiren lider” olarak değil de dine küfreden mutezil olarak kalmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk de VIII. Mihail de 58 yaşında vefat etmiştir. Atatürk yeni bir devlet kurarken, Mihail eskisini restore etmiştir. İkisi de birer ulu hükümdardır. XX-XXI. yüzyıllarda yaşayan bizler için hiç şüphesiz Mustafa Kemal, imparatora kıyasla bize daha yakındır. Atatürk'ün bizim çağdaşımız olduğunu da söyleyebiliriz. Bundan dolayı henüz onun faaliyetlerini hakkını vererek değerlendirecek konumda değiliz. Bizler ancak Atatürk'ün siyasetinin araştırılması konusunda bir takım planlar yapabiliriz.

Kaynakça

Gertsberg, G. F., *İstoriya Vizantii*, Moskva 1897.

Gorod Akropolit, İstoriya, St. Petersburg 2005.

Gotalov-Gotlib, A. G., “Narodnoe Obrazovanie v Turtsii”, *Komunističeskoe Prosveşenie*, No. 2 (1934).

Gregorovus, F., *İstoriya Goroda Rima v Srednie Veka ot VI do XVI Stoletiya*, Moskva 2008.

Gurko-Kryajin, V. A., *Blijniy Vostok i Derjava*, Moskva 1924.

“Kemal Atatürk: Russkiy Narod - Iskrenniy i Estestvenniy Drug Naşey Strani”, *Mejdunarodnaya Jizny*, No. 11 (1963), s. 145-159.

Lemerly, P., “İstoriya Vizantii”, *Na Perekrestke Tsvilizatsiy*, Moskva 2006.

Şahinler, M., *Kemalizm: Zarojdenie, Vliyanie, Aktualnosty*, Moskva 1998.

Şeremet, V. İ., “Sozdatel Novogo Stroya v Strane Vsevlasiya Sultana-Halifa (K 125-Letiye so Dnya Rojdeniya Mustafi Kemalya Atatürka)”, *Sbornik v Çesty 70-Letiya M. S. Meyera*, Moskva 2006.

Troyanovskiy, K., *Vostok i Revolütsiya*, Moskva 1918.

Tveritinova, A. S., “Ot Natsiyonal-Şovinizma k Natsional-Predatelstvu”, *Zvezda Vostoka*, No. 8 (1953), s. 79-86.

Uspenskiy, F. İ., *İstoriya Vizantiyskoy İmperii*, III, Moskva-Leningrad 1948.

Yust, K., “Kemalizm (Pisma iz Turtsii)”, *Krasnaya Novy*, No. 9 (1926).

Yust, K., *Anatoliyskaya Peçaty*, Tiflis 1922.

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ ANKARA-MOSKOVA HATTI VE DEĞİŞEN ALGILAR

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL*

Algının en kısa ve net tanımlarından biri de “dış dünyanın duyumlarla gelen imgesinin bilinçte gerçekleşen tasarımı” şeklindedir. Algının, devlet ve toplum bazlı ilişkilerin şekillenmesinde oynadığı rol, çoğu zaman gerçeğin bir adım önündedir. Ekonomik ve sosyal ilişkilerden dış politikaya kadar uzanan geniş bir yelpazede önemli bir yer tutan yaygın kanaatler, efsaneler ve inançların yarattığı sahte gerçeklikler, devletler-toplumlararası ilişkileri ipotek altına alabilmektedir. Bernard Shaw’un da belirttiği üzere gerçek, kimsenin inanmadığı bir şey değil midir zaten?... Dolayısıyla toplumların birbirini algılama şekli ve düzeyi, aralarındaki ilişkilerin seviyesini ve geleceğini belirlemek açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

Dış politikada da algılama en az gerçekler kadar önemlidir. Hatta dış politikayı soyut bir resme benzeten Yalım Eralp’a göre algılama, çoğu kez dış politikada realiteden daha da önemlidir.¹ Bundan dolayı da dış politikada; ülkelerin tarihsel bağlamda ortaya koyduğu irade, idealler ile birlikte çoğu kez hayalleri zorlayan bir takım “sahte gerçeklikler” ve uygulamalar oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle de devletlerin, toplumların tarihsel hafızalarında,

---

* Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Yalım Eralp, “Eksen Kayması”, *CNNTurk.com*, 9 Temmuz 2010,

<http://www.cnnurk.com/Yazarlar/YALIM.ERALP/Eksen.Kaymasi/39.2493/index.html>

psikolojilerinde yarattığı derin etkiler boyutuyla bu husus kendisini bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır.

Bu noktada algı, bazen kestirmeden olumlu neticelere yol açabilirken, bazen de tam aksi sonuçlar doğurabilmekte ve ilişkiler güven-şüphe noktasında keskin iniş-çıkışlara sebebiyet verebilmektedir. Bu da hâliyle ilişkilerin istikrarlı bir zemin üzerine oturmasına engel olmaktadır.

Nitekim Montesquieu'nun *Kanunların Ruhü* adlı çalışmasında da belirttiği üzere, Avrupalı olmayan, bir diğer ifadeyle “Avrupa'nın ötekileri” konumunda bulunan bu iki millet, birbirleriyle sıkı temas hâlinde olmalarına ve birbirlerini köklü bir biçimde etkilemelerine rağmen şaşırtıcı bir şekilde, bütün bu etkileşimlerden kaynaklanan ortak noktalarının pek de farkında olmamışlardır.² Burada, taraflar nezdinde ortaya çıkan ve ilişkilerin önünde bir Çin Seddi gibi uzanan “güven sorunu”, aşılması gereken ve çoğu zaman on yılları alan büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk - Rus ilişkileri de bahsettiğimiz bu ikinci türden bir algılamaya ve onun yol açtığı inişli-çıkışlı sürece şahitlik eden en somut örneklerden birini oluşturmaktadır. Bu noktada özellikle iki ülke arasında 250 yıl boyunca yaşanan 11 büyük savaş, oldukça belirleyici bir yere sahiptir. Hemen hemen her yeni nesli savaş meydanlarında karşı karşıya getiren ve bunun sonucunda toplumların birbirlerini ezeli düşman olarak nitelemelerine yol açan bu savaşlar sonrası, ağırlıklı olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan katliam ve göçler, Türk halkında çoğunlukla “Moskof Mezalimi”, sonrasında kısmen de olsa “Kızıl Tehlike” ve “Çirkin Rus”³ tabirlerinin yerleşmesine neden olmuş,

---

² Ömer Göksel İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Dora Yayınları, Bursa 2010, s. 62.

³ Örneğin bkz. Kadir Mısıroğlu, *Moskof Mezalimi*, I-II, Sebil Yayınevi, İstanbul 1992; Tekin Erer, *Kızıl Tehlike*, Ak Yayınları, İstanbul 1966; Victor Lasky, *Çirkin Rus*, çev. Turhan Sadi Selen, Yarın Yayınları, Ankara 1966.

tarihsel Rus tehdidini ve korkuyla karışık nefreti Soğuk Savaş döneminde yürütülen psikolojik operasyonların bir neticesi olarak daha da derinleştirmiştir.⁴

Karşılıklı bir şekilde ortaya çıkan bu imajın temelinde aslında daha eskilere dayanan toprak talepleri, dinî mücadele ve müdahalelerin olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Bu süreçte, iki toplumda gerçekleştirilmeye çalışılan sosyal-siyasal reformların başarılı olamamasından dolayı iç politik ortamların her iki ülkede giderek kötüleşmesi ve bunun ikili ilişkiler üzerinde yarattığı etki de dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Dolayısıyla, tarihsel süreç içinde özellikle Osmanlı ve Soğuk Savaş dönemlerinde yaşanan bu türden gelişmeler sonucunda ortaya çıkan ve bu yönüyle 90'lı yılların kaybına da yol açan, neredeyse kemikleşmeye başlamış bu olumsuz algının, günümüz itibarıyla pozitif çevrilmesi hiç de kolay olmamıştır. Bu bağlamda, Türk - Rus ilişkilerinde yaşanan son gelişmelerin başlangıcını 2000'li yılların başına götürmek çok doğru olmayacaktır.

Esasî itibarıyla, Türk - Rus ilişkilerine uzun bir süre hâkim olan klasik algılamada derin bir kırılmaya yol açan ve bir anlamda günümüzde Ankara-Moskova hattında yaşanan gelişmelerin de tarihî referans noktasını oluşturan gelişme, büyük ölçüde 1919-1938 yılları arasında kendini gösteren Türk-Sovyet dostluğuna borçludur. Bu dönemin temelini ise 1919-1922 yılları oluşturmaktadır. Bir diğer tabirle, Samsun'da başlayıp İzmir'de sona eren ve Lozan'ın yolunu açan Kurtuluş Savaşı dönemi, Türk - Rus ilişkilerinde birinci milat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk - Rus ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak çıkan bu dönemin sağlıklı ve objektif bir değerlendirmesi, hiç kuşkusuz bundan sonraki süreçle ilgili önemli ipuçları verecektir. Nitekim Aptülâhat Akşin'in *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*

---

⁴ Örneğin bkz. *Komünizme Karşı Hayır*, ed. Mehmet Ali Erçelik, Göktürk Yayınları, Ankara 1974.

adlı çalışmasında yaptığı Millî Hükümet'in Sovyetlerle olan münasebetleri ayrımı bu tespiti destekler türdedir.⁵

Söz konusu döneme yakından bakıldığında karşımıza şu hususların çıktığı görülmektedir:

1. Söz konusu ilişkiler, başlangıç itibarıyla beka sorunundan kaynaklanan ve bundan dolayı da karşılıklı işbirliğinin taraflar açısından kaçınılmaz olarak kabul edildiği, bir diğer ifadeyle pragmatizmin ön plana çıktığı; fakat diğer taraftan da tarihsel algılar ve bilinçaltlarından kaynaklanan bir takım tereddüt ve şüphelerin de zaman zaman kendisini hissettirdiği bir sürece şahitlik etmektedir.

Nitekim Millî Mücadele başladığı ve bu kapsamda işgalci güçlere karşı çeşitli cephelerde değişik taktiklerle savaş verildiği bir dönemde, Türkiye için gerek siyasi alanda ve gerekse de ulusal ordu kurma çalışmalarında dış yardım alma ihtiyacının kendini iyice hissettirdiği bir sırada, Halide Edip Adıvar Ankara'da başlıca iki akımın etkili olduğunu belirtmektedir: "Garpcılık" ve "Şarkçılık".⁶

Aslında Ali Fuat Cebesoy'a göre, Sovyetlerden önce Amerika ile işbirliği kurmayı düşünen TBMM'de 1920 yılı içinde "Batı" politikası ve "Doğu" politikası isimleri altında ortaya çıkan siyasi kutuplaşmayı en çarpıcı şekilde gösteren tablo, 1920 yılının Aralık ayı başında yaşanmıştır. Orduda Bolşevik örgütünün bulu-

---

⁵ Akşin, söz konusu çalışmasında Millî Hükümet'in Sovyetlerle olan münasebetlerini şu alt bölümlere ayırarak incelemektedir: 1. 1919-16 Mart 1921; 2. 16 Mart 1921'den Ağustos 1922'ye kadar olan süre; 3. 1923 Lozan Barış Antlaşması'ndan 1939'a kadar olan süre; 4. 1939'dan 1925 tarihli Türk - Rus Antlaşması'nın Rusya tarafından mefsubiyetinin ilan edildiği 1945 tarihine kadar olan süre. Daha detaylı bilgi için bkz. *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal (1919-1922)*, II, Remzi Kitabevi, İstanbul 1971, s. 247-248; Ayrıca bkz. Hikmet Bayur, "Kurtuluş Savaşında Atatürk'ün Dış Siyaseti", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1975, s. 121-123.

nup bulunmadığını soran Hüseyin Avni'ye Kazım Karabekir sert bir çıkış yaparak, Batı siyasetini güden ve İngilizlerle anlaşmaya taraftar olan kesimin İstanbul Hükümeti olduğunu belirtmiş ve “Doğu ile anlaşmaktan, Doğu politikası gütmekten başka kurtuluş yolumuz yoktur” demiştir.⁷

Kuşkusuz bu tartışmaların sürdüğü günlerde Mustafa Kemal'in de bir değerlendirmesi vardır. Genelkurmay'ın yayınladığı Harp Tarihi Vesikaları'nda⁸ yer alan bu değerlendirme şöyledir:⁹ “*Bolşeviklerle temasa geçen ya Bolşevik oluyor ya da onlarla savaşıyor. Bizim Bolşevizm ile çatışmamız için İtilaf Devletleri Arap olmayan yerleri bize bırakır. Bu devletler şimdilik buna zaruret görmüyorlar. Bizi ezip kuşatmak ve boğmak istiyorlar. Bizim için tek faydalı açık kapı Kafkas'tır. Yani İran filan bir değer taşımaz, orada ne demir yolu vardır, ne de arkada bir kuvvet. İtilaf, Kafkas devletlerini takviye ve bağımsızlıkla berkitmek istiyor. Biz Bolşevik istilasını teshil edip (kolaylaştırıp), onunla temasa gelirsek Doğu'da bütün kapılar açılır ve sömürgelerin durumu tehlikeye düşer. Bu yapılamazsa siyasî varlığımız ortadan kalkabilir.*”

Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin Kurtuluş Savaşı için hem askerî strateji hem de anti-emperyalist destek açısından önemi işin başında saptanmış bulunmaktaydı. İşgal altındaki Türkiye'nin dışarıyla bağlantısı sadece Kafkasya'dır. İngilizlerin etkinlik kurmaya çalıştığı bu bölgenin Bolşeviklerin denetiminde kalması Türk Devrimi için yaşamsal önemdedir. Nitekim, “*Anadolu hareketi, Kızılordu'nun ilerlemesi ve bu arada İngilizlerin Türkleri Kafkas seddinin bir parçası hâline getirme çabalarının arasında*

---

⁷ Osman Okyar, *Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s. 30.

⁸ Hikmet Bayur, 1975, s. 124'te Genelkurmay, *Harp Tarihi Vesikaları*, s. 15, Belge 388.

⁹ Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 124-125; Ayrıca bkz. Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 177.

kalmıştır. Kafkas seddi, yukarıda da kısmen değinildiği üzere, İngilizlerin Kafkasya’da bir tampon bölge oluşturup Türk ve Kafkas güçlerini Ruslara karşı birleştirmek, özellikle Ermenistan’ı güçlendirerek Rusların Kafkasya’ya inmelerini engellemek düşüncelerinden oluşmaktaydı.”¹⁰

TBMM’nin arayışları Sovyetler için de geçerliydi.¹¹ Cebe-soy anılarında bunu şu şekilde izah etmektedir:¹² *“Bizi Ruslarla anlaşmaya zorlayan sebepler önemli ve hayatî idi. Rusların da bizimle anlaşmaya ihtiyaçları vardı. Fakat iki tarafı anlaşmaya sevk eden sebepler ve amaçlar aynı değil idi. Biz samimi olarak Bolşevik Rusya ile iyi komşuluk ve işbirliği etmek ve onlardan silah yardımı görerek, her iki tarafın da mağduru olduğu Batı emperyalizmine karşı bir baraj yapmak istiyorduk.”*

Onlar ise bizi, genel olarak her yerde yaptıkları gibi, kendi politikaları yararına ve kendi millî emellerini gerçekleştirmek için kullanmak, Batı devletleriyle yaptıkları müzakerelerde bizden ivaz olarak faydalanmak, Türkiye’de kendilerine bağlı ve sadık bir Ko-

---

¹⁰ İhsan Çolak, “Moskova Antlaşması’na Giden Yol: Millî Mücadele Dönemi TBMM-Bolşevik İlişkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVII/49, Mart 2001, s. 25.

¹¹ Bu sıralarda Sovyetler Birliği ile (Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası) İstanbul hükümetleri arasındaki resmî ilişkiler kesilmiş durumdaydı. İngiliz belgelerinden, Rusların aslında diplomatik bir heyeti Meclis’in açılışından önceki günlerde İstanbul’a göndermeye yönelik bir çalışma içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Belgede, İstanbul için seçilen diplomat aynı zamanda iyi bir Bolşevik komiseridir ve Berlin’de Büyükelçi olarak görev yapmış deneyimli birisidir. Ayrıca Sovyetler, 7-8 kişiden oluşacak ticarî bir misyonu da İstanbul’a gönderme hazırlığı içindeydi. Bkz. *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939 First Series*, XIII, s. 59, Amiral Sir J. De Robeck’den Earl Curzon’a Telgraf, 5 Nisan 1920.

¹² Gerçekten de o dönemde, Sovyetlerin bölgedeki ağırlığı Batı’yı iyice ürkütmekteydi. Sovyet Devrimi’nin ayakta durması önemli ölçüde stratejik açıdan büyük önem taşıyan Türkiye’ye bağlıydı. Bkz. Mehmet Altan, *Süperler ve Türkiye: Türkiye’de Amerikan ve Sovyet Yatırımları*, AFA Yayınları, İstanbul 1986, s. 38.

münist idare kurmak, kısacası bizi bir Rus peyki hâline getirmek istiyorlardı.¹³

Millî Mücadele'ye destek vermek, ideolojik ve stratejik açıdan Rusya'nın şöyle işine yarıyordu: Hristiyan Batılılara karşı sürdürülen Millî Mücadele'ye yardım edilerek gerek Rusya'daki Türk-Müslüman unsurlara daha sempatik görünmek, gerekse diğer Müslümanlar arasında Moskova'nın prestijini artırmak.¹⁴ Kongar'a göre ise, "Bağımsızlık Savaşı'nın başlarında Türkiye'ye karşı Sovyet davranışı iki ögeye göre biçimleniyordu. Birinci öge Boğazların denetimi, ikincisi de Türk Bağımsızlık Savaşı'nın "emperyalizm"e karşı olmasıydı."¹⁵

Millî Mücadele'nin Sovyetlerin de düşmanı olan İngiltere, Fransa ve İtalya'ya karşı yapılması, Moskova nezdinde Ankara'ya duyulan sempatiyi daha da artırıyordu. Nitekim iki ülke arasında İstiklal Harbi dışında hiçbir devirde politika ve çıkar paralelliği olmayacaktır. Çünkü Rusya'nın sıcak denizlere ulaşma yollarından biri olan Kafkasya, İran ve Afganistan'da İngiltere egemen duruma gelmişti. İngiltere gerek Yeni Türkiye'nin gerekse Sovyetler Birliği'nin ortak düşmanıydı.¹⁶

1 Eylül 1920'de Bakü'de yapılan Doğu Ulusları Kongresi'nde başkanlığa seçilen Zinovyeve, Sovyetlerin bir süre sonra benimseyecekleri tezi kısaca özetleyerek aşağıdaki şekilde ortaya koyuyordu: "*Biz başında Mustafa Kemal'in bulunduğu hareketin, Komünist hareketi olmadığını bir dakika bile unutmuyoruz. Ankara'daki halk hükümetinin birinci içtimainın stenograf sureti*

---

¹³ Aptülahat Akşin, *a.g.e.*, s. 49.

¹⁴ Mediha Akarslan, *Millî Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk*, ARION Yayınevi, İstanbul 1995, s. 69.

¹⁵ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s. 448.

¹⁶ Mehmet Altan'ın *Süperler ve Türkiye* adlı çalışmasında da belirttiği üzere Türkiye'nin kaderi, dönemin ihtiyar süperi İngiltere ile Sovyetler arasındaki çelişki ve çıkar çatışmalarında belirlenmiştir. Mehmet Altan, *a.g.e.*, s. 38.

*gözümün önündedir. Mustafa Kemal, halifenin ve sultanın şahsı mukaddestir, ona dokunulmaz diyor... Mustafa Kemal Hükümeti'nin Türkiye'de yürüttüğü siyaset, Komünist Enternasyonal'in siyaseti, yani bizim siyasetimiz değildir. Fakat İngiliz Hükümeti'nin aleyhine yürütülen her inkılap mücadelesine yardım etmeğe hazırız. Bu saatte Türkiye'de terazinin gözü kim zengin ise onun tarafına eğilmektedir.”*¹⁷ Nitekim Rus basınında yer alan değerlendirmelerde Anadolu'daki gelişmeler “Asya'daki ilk Sovyet devrimi” olarak yer almaktaydı.¹⁸ Diğer taraftan Sovyet Rusya, Türkiye'nin kendi ellerinde bulunduğu propagandasını yaparak, İngilizlerle yaptıkları pazarlıklarda bu ilişkiyi bir malzeme olarak kullanmaktan da geri kalmıyordu.¹⁹

Bununla birlikte bütün bunlar iki ülke arasındaki şüphelerin ve Çarlık Rusya döneminden kalma bir takım taleplerin ortadan kalktığı anlamına da gelmemekteydi. Örneğin, 11 Mayıs 1920'de Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında bir murahhas heyet, Ruslarla bir dostluk antlaşması yapmak üzere Moskova'ya gönderilmiştir.²⁰ Bekir Sami Bey Rusların, Van, Bitlis ve Muş'un

---

¹⁷ Ali Halil, *Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1968, s. 17.

¹⁸ Stefanos Yerasimos, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri (1917-1923)*, Boyut Kitapları, İstanbul 2000, s. 103.

¹⁹ Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları (21.11.1920-2.6.1922)*, Temel Yayınları, İstanbul 2002, s. 75.

²⁰ Nitekim Mustafa Kemal, “*Dış siyasetimizde, millet menfaatinin gerektirdiği esasları içine alan tamamen bağımsız ve serbest bir siyaset takip edilmektedir. Meclisimizin ve meclisimizin hükümeti cenkçi ve maceraperest olmaktan uzaktır. Tersine sulh ve selameti tercih eder. Özellikle insanî, medenî ülkelerin meydana çıkmasına fevkalade taraftardır. İşte bu esaslar dairesinde gerek Doğu ve gerek Batı dünyasıyla daima iyi münasebet ve dostça bağlar arar*” yaklaşımını ortaya koymuş ve bu yaklaşımdan hareketle kuzey, güney ve batıdan çevrilerek Orta Anadolu'ya sıkışan Ankara Hükümeti'nin nefes alabileceği taraf olan Doğu ile ilk temas kurulmuştur. Ünsal Yavuz, *Atatürk: İmparatorluktan Millî Devlete*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, s. 66.

Türkiye tarafından Ermenistan'a bırakılması şartıyla söz konusu antlaşmanın yapılabileceği ve Türkiye'ye yardımın da buna bağlı olduğu istekleriyle karşılaşır.²¹ Diğer taraftan Sovyet kaynakları Bekir Sami Bey'i anti-Sovyet olmakla ve Kafkas Müslüman halklarını Türkiye ile birleştirmek ve Sovyet Rusya'ya karşı bir tampon devlet kurmakla da suçlamaktadırlar.

Aynı şekilde Ankara açısından da Türk - Rus ilişkilerine hâkim olan jeopolitik emrivakiye rağmen Türk millî hareketinin Komünizm sızıntısından korunması; Doğu hududu sorunu ve Rusya ile Türkiye arasında oluşan yeni küçük devletler; Türk millî hareketinin Komünizm'e yakın bir görünüm vermesi hâlinde Batılıların alacağı karşı tedbirler; Komünizm'in ve Rus işbirliğinin kamuoyunda meydana getireceği tepki Türk-Sovyet ilişkileri önündeki temel tereddütleri ve engelleri oluşturmuş ve Ankara ile Moskova arasında başlayan yakınlaşma oldukça ihtiyatlı bir gelişme çizgisi göstermiştir.

2. Başlangıç aşamasında zaman zaman taraflar birbirlerini iki yüzlülükle suçlamaktan da geri kalmamışlardır. Örneğin Bolşevikler Ermenistan'ı tekrar kendilerine bağlamak sevdasında olduklarından, beklenenin aksine, Türklerin ilerlemesini durdurmak için bağımsız Ermenistan Cumhuriyeti'ne yardımdan kaçınmışlardır.²² Tevfik Rüştü Aras, bu hadiseye hatıralarında şöyle açıklık getirmektedir: “Komintern'in bizi tutmamasına karşılık, Stalin bizi tutuyordu. Stalin “Size para ve silah vereceğiz. Ermeni meselesini

---

²¹ Ali Fuat Cebesoy, söz konusu hatıralarında Sovyet Rusya'nın vaktiyle bizden Van, Bitlis, Muş vilayetlerimizi istemiş olmasının sebepleri arasında “*bizim Turancı ve İslamcı siyasetimizi önlemek...*” olduğunu mütalaa etmektedir. Aptülâhat Akşin, *a.g.e.*, s. 41.

²² Paul B. Henze, *Turkey and Atatürk's Legacy: Turkey's Political Evolution, Turkish-US Relations and Prospects for the 21st Century*, SOTA Publications, Haarlem 2003, p. 18.

çabuk bitirin, ne yapacaksınız yapın. Sizi savunamayız” diyordu.²³ Stalin Türkiye’yi tutmakta bu derece ileri gidiyordu.”²⁴ Oysa Stalin bir taşla iki kuş vuruyor, Ermenileri Türkler vasıtasıyla hizaya getirtip onları birliğe dahil ediyor, aynı zamanda da Türkleri kazanmaya çalışıyordu. Cebesoy’a göre ise bu gelişmeler, Rusya’nın “iki yüzlü siyaset”inden başka bir şey değildi ve Türkiye’yi bir hayli şaşırtmaktaydı.²⁵ Diğer taraftan, TBMM’nin kurulmasından itibaren Sovyetler Birliği’nin Ankara’ya karşı izlediği politikanın resmî ve gayriresmî düzeylerde farklılıklar gösterdiği müşahade edilmiştir. Sovyetler Birliği, resmî ilişkiler düzeyinde ideolojik bir beklentiyi hiçbir zaman açıkça gündeme getirmemiştir.²⁶ Buna karşılık Sovyet yöneticileri, kendileri ile yakınlık içerisinde bulunan Anadolu’daki solcu gruplar aracılığıyla Anadolu hareketini Sosyalist nitelikli bir harekete dönüştürme çabası içerisine girmiş bulunuyorlardı.²⁷ Fakat her şeye rağmen bu iki durum arasında bir

---

²³ Cebesoy hatıralarında bu hadiseyi şöyle nakletmektedir: “Ermenistan meselesinin konuşulup konuşulmayacağı hakkındaki sualimize de: - Siz, Ermenistan meselesini kendi kendinize hallettiniz. Eğer daha halledeceğiniz bir şey kalmış ise onu da hallediniz, fakat zamanını kat’i olarak bize bildiriniz.” Bkz. Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları (21.11.1920-2.6.1922)*, Temel Yayınları, İstanbul 2002, s. 142-143.

²⁴ Tefik Rüşü Aras, *Atatürk’ün Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003, s. 206.

²⁵ Ali Fuat Cebesoy, *a.g.e.*, s. 122.

²⁶ Sovyetler Birliği yetkilileri yardım elini uzatmaya hazır olduklarını belirttikleri vakit, Mustafa Kemal’in Anadolu’da bir sınıf mücadelesine değil, ülkeyi işgal eden güçlere karşı bir kurtuluş savaşına giriştiğini biliyorlardı. Mediha Akarlan, *a.g.e.*, s. 70.

²⁷ Hiç kuşkusuz Anadolu’da da Rus Devrimi’nin dünya çapında yarattığı prestijden etkilenenler olmuş ve bunların bir bölümü Bolşevik modelinin Türkiye’de de uygulanabileceğini düşünmüştür. Diğer taraftan, Kurtuluş Savaşı’nın başarıyla neticelenmesiyle birlikte Türk Hükümeti’nin gücü ortaya çıkmış ve Komünistler şiddetle kovuşturulmaya başlanmışlardır. Bu durum Ruslar tarafından tepki ile karşılanmış, K. Radek imzasıyla *İzvestiya* gazetesinde şu görüşlere yer verilmiştir: “Ankara Hükümeti’nin Türkiye’yi kurtarabilmesi için proleter ihtilali ile birleşmekten başka bir

seçim yapmak gereği karşısında hükümetler arasındaki iyi ilişkileri korumak daima öncelikli olmuştur.

Dönemin arşiv belgeleri Rusya'nın Türkiye'yi Kafkasya'dan, özellikle de Azerbaycan'dan uzak tutmak için tüm yollara başvurduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Hatta bu çerçevede, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının bütün gayretlerine rağmen Sovyetlerin ve Batılıların istekleri doğrultusunda Türkiye ve Azerbaycan arasında bir Ermenistan yaratılmıştır.²⁸ Diğer taraftan Mustafa Kemal'in bütün bu Rus niyetlerine karşı boş durmadığı da görülmektedir. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'ndaki taahhütlere rağmen Mustafa Kemal Türkistan politikasını yürütmekten geri kalmamıştır.

Bu antlaşma uyarınca Türkler Kars'la Ardahan'ı almış, fakat Batum'u boşaltmışlardır. Bu durum, Millî Mücadele boyunca Türk-Sovyet ilişkilerinin en kritik dönemi olmuştur.²⁹ Diğer taraf-

---

politika izleyemeyeceğini anlaması kesin bir zorunluluktur.” Bkz. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, I-II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991, s. 315.

²⁸ Mehmet Saray, *Atatürk ve Türk Dünyası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 13.

²⁹ Mehmet Altan, *Süperler ve Türkiye* adlı çalışmasında Timur Taner'in çalışmasına atıfla (*Türk Devrimi ve Sonrası*, Doğan Yayınları, Ankara 1971, s. 33), aslında Ermeni ve Gürcü hadiselerinde Türkiye'deki bağımsızlık savaşını destekleyen Sovyet Rusya'nın anlayış gösterdiğini iddia etmekte ve şöyle demektedir: “*Daha önce Ermenistan için Van ve Bitlis'ten toprak verilmesini istediği hâlde, Lenin kendisiyle görüşen Türk delegesine, “Hata ettik, düzeltmeye çalışırız. Biz düzeltmezsek siz yaparsınız” demiştir. Bu suretle Ermeniler yenilmiş, Gürcüler toprak taleplerinden vazgeçirilmiş ve Doğu cephesi temizlenerek bütün askerî kuvvetlerin Batı cephesine yöneltmesi olanağı sağlanmıştır. Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasının temeli buradadır.*” Bkz. Mehmet Altan, *a.g.e.*, s. 39. Görüldüğü üzere Rusya Ermenistan'ı bir maşa olarak kullanmıştır. Bir taraftan onu Türkiye'den yeni topraklar iddia etmek için tahrik etmiş ve bu çerçevede “Büyük Ermenistan” planını savunuyor gibi gözükmüş, diğer taraftan da Antanta-Türkiye yakınlaşmasından korkarak Anadolu Hükümeti'ne göz kırpmıştır.

tan bu antlaşma ile Ankara, esasında eski İttihat-Terakki rejiminin Pantürkizm ülküsünü de reddediyor ve böylelikle ulusal mücadelesi için Bolşevik Rusya'nın siyasî ve maddi desteğini garanti altına almış oluyordu.³⁰ Nitekim Atatürk'ün vazaif-i mahsusa ile sefaret heyetiyle birlikte Moskova'ya gönderdiği ilmiye heyetinden İsmail Suphi Bey'in bir müddet sonra Türkistan'a gönderildiği görülür. Temmuz 1921 yılı sonları itibarıyla Buhara'ya varan İsmail Suphi Bey'in görevi; Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri doğrultusunda, "Türkistan Millî Birliği"nin kuruluşu için Türkistan Türkleri arasında arabuluculuk yapmaktı.³¹ Ankara Hükümeti ve Mustafa Kemal'in özel direktifleriyle 1921'de Türkistan'a gönderilen Suphi Bey'in "Türkistan Millî Birliği" adlı gizli teşkilatın kuruluşunda çok büyük katkıları olmuştur.³²

3. Ankara ve Moskova, başlangıç aşamasında Batılı emperyalist devletlerle olan ilişkilerinde birbirlerini masada pazarlık unsuru olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir. Sovyet Hükümeti'nin askerî veya siyasî bir ittifak akdi hususundaki teklif ve talebi üzerine Moskova'ya bir heyet gönderilmiş, fakat Stalin daha sonra bu konuda bir karar değişikliğine giderek Türk heyetine şöyle demiştir: "İttifak akdedemeyiz. Çünkü İngilizlerle ticaret antlaşması yapacağız."³³ Cebesoy, Moskova hatıralarında bunu şöyle ifade

---

³⁰ Dietrich Jung - Wolfango Piccoli, *Yol Ayrımında Türkiye*, çev. Berna Kurt, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 154.

³¹ Bu hususta o zamanlar Türkistan liderlerinden biri olan Prof. A. Zeki Velidi Togan'ın açıklamaları için bkz. A. Z. Velidi Togan, *Hatıralar, Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Millî Varlık ve Kültür Mücadeleleri*, Hikmet Gazetecilik, İstanbul 1969, s. 375.

³² Timur Kocaoğlu, "Türkistan'da Osmanlı Subaylarının Faaliyetleri (1914-1923)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, No. 4, 2000, s. 24.

³³ Mustafa Kemal, stratejisini İngiliz emperyalizmi ile Sovyet Rusya Sosyalizmi arasındaki temel çatışmadan yararlanma fikri üzerine inşa etmiş ve Sovyet Devrimi dolayısıyla o yıllarda diken üstünde oturan Avrupa'nın aczinden en akıllı şekilde yararlanmak için 26 Nisan 1920'de Lenin'e mektup yazarak TBMM'nin emperyalizme karşı ortakça

etmektedir: “1920 yılı, Sovyet Rusya için tam bir abluka yılı olmuştu. Açlık bütün sefaleti ile memleketi tehdiye başlamıştı. Çok sıkışık olan böyle bir durumda Sovyet Hükümeti, ne yapıp yapıp İngiltere ve mümkün olursa Amerika ile ticarî ve iktisadî bir anlaşmaya karar vermiş ve bütün akâbetlerini de göze almıştı. Bu maksatla Sovyet Hariciye Komiserliği, tam bir Çarlık Hariciyesi gibi hareket ederek Bolşevikliğin o tarihlerde dayandığı Şark ve Asya siyasetini esasından ihmale bile razı olmuştu.”³⁴

Diğer taraftan bu son gelişmelere paralel olarak artan Bolşevik yayılması³⁵ ve bunun tehlikelerini içeren raporların Batı başkentlerine ulaşmasıyla birlikte, Anadolu’daki çıkarlarını korumak isteyen İtalya ve ekonomik kriz içinde bulunan Amerika³⁶ harekete geçmişlerdir. Bu çerçevede, Mustafa Kemal’in Suriye’nin yanı sıra

---

savaşmaya hazır olduğunu, bu çerçevede Sovyet Rusya ile resmî ilişkiler kurmak ve Moskova’ya heyet göndermek istediğini bildirmiştir. Fakat o sıralarda Londra’da İngiliz-Sovyet görüşmeleri devam etmiş ve İngilizler bu görüşmelerdeki Sovyetlerin “Kemalistleri” desteklememesi koşulunu belgelemek istemişlerse de bunu başaramışlardır. İngiliz-Sovyet Ticaret Anlaşması daha sonra imzalanmıştır. Bkz. Taha Akyol, *a.g.e.*, s. 186.

³⁴ Ali Fuat Cebesoy, *a.g.e.*, s. 121-122.

³⁵ Sovyetlerin Türkiye’ye Komünizm’i sokma meselesindeki düşünceleri için bkz. Baymirza Hayit, *a.g.e.*, s. 8-9; Yapılan yayınlarda öyle bir noktaya varılmıştı ki, neredeyse Ankara’da “gölge bir Sovyet yönetimi”nden bahsediliyordu. Örneğin Van Cruyf, “Kemalistan” başlıklı yazısında, “Kemalistan’da her makam ne önemde olursa olsun Moskova’nın bir temsilcisi ile destekleniyor” demektedir. Bkz. *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)*, s. 195.

³⁶ Çünkü bu dönemde Türkiye ile Amerikan ilişkileri güçlü değildir ve Kurtuluş Savaşı’nın başarıya ulaşmasında Amerika’nın hiçbir çıkarı yoktur. Bkz. İrfan Menet, “Kurtuluş Savaşı Sırasında Yapılan Dış Yardımlar”, *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler), 1763-1938 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Ordu ve Toplum, (25-27 Ekim 1999 - İstanbul)*, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2001, s. 218.

Azerbaycan³⁷ ve diğer Kafkasya halkları ve devletleri ile olan ilişkileri Fransa'yı da rahatsız etmiştir.³⁸ Türk-Sovyet yakınlaşması; Türk millî direnişinin güçlenmesi, Türk millî hareketinin Komünizm'e meyiletmesi veya zorlanması, kurtuluşunda destek olmuş Rusya'ya duyulacak yakınlığın gelecekteki Türk politikasına etkisi ve Ruslar tarafından Türklerin desteklenmesinin Müslüman ülkelerde Rusya yararına doğuracağı bağlılık gibi olası sonuçlardan dolayı Batılılar açısından önem taşımaktaydı.³⁹ Bu çerçevede Fransa, Ankara'ya 1922 Haziranı'nda Albay Mougın'i temsilci olarak göndermiş ve Türkiye ile Fransa arasında askerî bir ittifak antlaşması, İngiltere ile de uzlaşmacı bir barış antlaşması imzalamayı önermiştir. Buna karşılık, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkisini kesmesini teklif etmiştir. Fakat Mustafa Kemal bu teklifleri reddetmiştir.⁴⁰ Kuşkusuz İtilaf güçlerinin bu barış taarruzu, Ankara diplomasisine yeni ufuklar açmış ve ona Londra'da Bolşevizm

---

³⁷ Bu dönemde Azerbaycan'daki yönetim ve halk, içinde buldukları zor şartlara rağmen Anadolu'daki bağımsızlık hareketine destek vermiş ve topladıkları yardımı Anadolu'ya göndermişlerdir. Bkz. Teodar Swietochowski, *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan'ı 1905-1920*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1988, s. 215. Ayrıca Azerbaycan'da yönetim Bolşeviklerde olsa da yapılan faaliyetlerde Türkiye'ye karşı duyulan sevgi açık bir şekilde kendini belli etmiş, Azerilerin İngiliz savaş esirlerini Malta Adası'nda bulunan Türk esirlerinin azat edilmesi şartıyla iadelerini beyan etmesi TBMM'de heyecanla karşılanmıştır. İzmir Mebusu Mahmut Esat Bey'in önerisiyle Meclis, "Türkiye'nin millî namusunu müdafaa etmek fedakarlığını ve kardaşlığını gösteren sevgili Azerbaycan'a hükümet namına teşekkürlerini bildirmiştir." *Atatürk'ün Millî Dış Politikası (Millî Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 173.

³⁸ Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Belgeleri Açısından 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. 41.

³⁹ Suat İlhan, *Harp Yönetimi ve Atatürk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1987, s. 69.

⁴⁰ Semiyon Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, çev. Hasan Ali Ediz, Birey Toplum Yayınları, Ankara 1985, s. 137.

tehlikesinden, Moskova'da emperyalizm sömürsünden söz etme olanağını vermiştir.⁴¹

4. Diğer taraftan ilerleyen dönemde tarafların birbirlerini daha iyi anlamaya başladıkları ve daha sağlam temelde münasebet geliştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Sovyet rejimi Anadolu hareketinin niteliğini kavradıkça, ilişkilerin karşılıklı çıkara dayalı çerçevesi ve sınırı daha da belirginleşmiştir. Bu çerçevede Mustafa Kemal'in Kafkasya ve Rusya değerlendirmesi şu şekilde olmuştur: 1. Kafkasya'ya daima Türkiye-Rusya-Kafkasya üçgeninden bakmıştır; 2. Rusya Türkiye'nin yalnız kuzey komşusu olmakla kalmamış, İtilaf Devletleri karşısında da en önemli siyasî ve askerî partneri olmuştur; 3. Rusya, Azerbaycan ve Dağıstan başta olmak üzere yalnız Kafkasya'da değil büyük bir coğrafyaya dağılmış bulunan Türkistan Türklerinin de siyasî iktidarını elinde bulunduran, totaliter idare sisteminin hâkim olduğu Sosyalist Cumhuriyetler Birliği idi.

Türk ordusunun Boğazlara doğru ilerlemesiyle Batı'da "Çanakkale bunalımı" olarak adlandırılan olaylar dizisinde Sovyetler de kendilerine bir rol üstlenmiş ve bu bağlamda Karahan imzalı

---

⁴¹ Bkz. Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, s. 190-191; Bu çerçevede Churchill ve Savaş Bakanlığı, Ankara-Moskova ilişkilerinin engellenmesi için Mustafa Kemal'e bazı tavizler verilmesi gerektiğini belirtiyor, Savaş Bakanlığı da Doğu'da en büyük tehlikenin Bolşevizm olduğunu ve Türk-Yunan Savaşı'nın Türkleri Bolşevizm'in kucacağına itmesinden çekindiğini belirtiyordu. Churchill, 1920 Aralık ayında Başbakan Lloyd George'a İngiliz İmparatorluğu'nun dünyadaki en büyük Müslüman gücü olduğunu, Türk karşıtı politikanın uzaması hâlinde Müslümanların tepkilerinin şiddetleneceğini belirtirken, aynı tarihlerde Lord Derby'e de Mustafa Kemal ve yeniden yapılanmış Türkiye'nin Bolşeviklere karşı bir bariyer olarak kullanılması gerektiğini yazıyordu. Bkz. Michael I. Smith, *Ionian Vision: Greece in Asia Minor, 1919-1922*, New York 1973, s. 162-164; Martin Gilbert, *Winston S. Churchill, 1917-1922*, IV, Londra 1975, s. 1260-1261.

12 Eylül tarihli bir notayı İngilizlere vermişlerdir.⁴² Bu notada 1914 Savaşı'ndan önce yapılmış olan Boğazlar konusundaki tüm antlaşmaların geçersiz olduğuna, savaş sonunda yapılan ve tek geçerli belge olarak kabul edilen Moskova Antlaşması'nda ise Boğazların “sadece” ticaret gemilerine açık olduğu kaydının bulunduğu,⁴³ bu konuyu görüşmek üzere Karadeniz'e kıyısı bulunan devletlerin katılacağı herhangi bir görüşmeye Rusya, Ukrayna ve Gürcistan hükümetlerinin de katılması gereğine dikkat çekilmiştir. Diğer taraftan Mudanya Mütarekesi'nden önce Ruslar, Türklerin Boğazlara taarruzunu beklemiş ve istemişlerdir. Atatürk, Rusların “harpten hiç çıkmamamızı” istediklerini açıklamıştır.⁴⁴

Aralov'un ifadesiyle Mustafa Kemal, her ne kadar Sovyetler Birliği'yle olan dostluğun devam edeceğini söylese ve bu hususta Türkiye'nin dostluğuna güvenebileceğini ifade etse de, zafer sonrası Karadeniz devletlerinin çıkarlarına dokunan birçok sorunu SSCB'ye haber vermeden İtilaf Devletleri ile görüşmeye başlamıştır. Mudanya Konferansı'nın başladığı gün SSCB Türkiye'ye bir nota vermiştir.⁴⁵ Notada, konferansa katılmanın Trakya, Boğazlar ve İstanbul'un işgaline razı olma anlamını taşıdığı, Türkiye'nin bunu haber vermeyişinin, Yakın Doğu Meselesi'nin ve özellikle de Boğazlar Meselesi'nin genel kararlarında önceden kararlaştırılan ve karşılıklı görüş ve uyuşma yükümlülüğünden söz

---

⁴² Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, Belge No: 187, s. 514-517; *İngiliz Belgelerinde Lozan Barış Konferansı (1922-1923)*, I, yay. haz. Mim Kemal Öke, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1983, Belge No: 38.

⁴³ Oysa 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması'nın metninde “sadece” tabiri yoktur ve savaş gemilerine ilişkin de bir hüküm bulunmamaktadır.

⁴⁴ Suat İlhan, *Harp Yönetimi ve Atatürk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1987, s. 72.

⁴⁵ Semiyon Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, çev. Hasan Ali Ediz, Birey Toplum Yayınları, Ankara 1985, s. 158.

eden Moskova Antlaşması ve diğer beyanlara ters düştüğü ifade edilmiştir.⁴⁶

Aynı şekilde Beyaz Ordu ve onlara destek veren emperyalist devletler karşısında gücünü pekiştiren SSCB'nin de TBMM'ye bakışında önemli değişiklikler olmaya başlamıştır. Buna göre Türk-Sovyet ilişkilerinde başlayan yeni dönemin, Aralov'un büyükelçi olarak Türkiye'ye doğru yola çıkarken Lenin tarafından yapılan açıklaması, İkinci Dünya Savaşı başına kadar iki ülke arasında yürütülecek ilişkilerin biçimi ve özünü de ortaya koymaktadır: “*Mustafa Kemal Paşa tabii ki Sosyalist değildir. Ama görülüyor ki, iyi bir teşkilatçı... Kabiliyetli bir lider, millî burjuva ihtilalini idare ediyor. İlerici, akıllı bir devlet adamı. Bizim Sosyalist inkılabımızın önemini anlamış olup, Sovyet Rusya'ya karşı olumlu davranıyor. O istilacılara karşı bir kurtuluş savaşı yapıyor. Emperyalistlerin gururunu kıracağına, padişahı da yordakçılarıyla birlikte silip süpüreceğine inanıyorum... Ona, yani Türk halkına yardım etmemiz gerekiyor. İşte, sizin işiniz budur. Türk Hükümeti'ne, Türk halkına saygı gösteriniz. Büyüklük taslamayınız. Onların işlerine karışmayınız...*”⁴⁷ Sovyet kaynakları da bu dönemde, Kurtuluş Savaşı'nı “bir bütün millî cereyan” olarak kabul etmektedirler.⁴⁸

5. İlişkilerde karşılıklı çıkarlara saygı ve hassasiyetleri gözetmeye başlayan ve bunun sağlıklı bir zeminde yürütülmesini hedefleyen bir istişare sürecinin temelleri de yine bu dönemde atılmıştır. Bu hadise, Türk - Rus ilişkilerinde var olan tarihsel teh-

---

⁴⁶ Suat Bilge, *Güç Komşuluk: Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992, s. 84.

⁴⁷ Lenin'in büyükelçisine verdiği bu tavsiyeler aynı zamanda, “Emperyalizm ve kapitalizm karşısında ortak davranış”, “hükümete ve halka saygı”, “içişlere karışmama” ve “birbirlerine karşı düşmanca davranışlardan sakınma”, Atatürk döneminin Sovyetler Birliği ile ilişkiler siyasetinin ilkelerini de özetlemektedir. Ali Halil, *a.g.e.*, s. 20.

⁴⁸ Baymirza Hayıt, “Bazı Sovyet Kaynaklarının Atatürk Hakkındaki Düşünceleri”, *International Conference on Atatürk, November 9-13, 1981*, I, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1981, s. 3.

ditlerin ve yeni krizlerin önüne geçme çabasını bizlere göstermektedir. Atatürk'ün Türk-Sovyet dostluğuna verdiği önemin altında da bu husus yatmaktadır. Bu noktada Aralov'un Lozan süreci ile ilgili yaptığı değerlendirme oldukça dikkat çekicidir.

Aralov'a göre, *“Türkiye'nin Lozan Konferansı sırasında gösterdiği uysallık ve Sovyetler Birliği'ne yakın görünme korkusu, Türkiye'nin Lozan Konferansı'nda yalnız kalmasına neden oldu ve başarılarını hatırı sayılır derecede küçülttü.”*⁴⁹ Diğer taraftan Türkiye'nin Lozan Barış Konferansı'nda Sovyet Rusya ile önce işbirliği yapıp sonradan Sovyet desteğine karşı gelmesi, Türk-Sovyet ilişkilerinin bozulmasının başlıca nedenlerinden birisi olmuştur. Türkiye'nin bu tutumu, temelde ideolojik nedenlere dayanmaktaydı. Türkiye'nin Lozan Barış Konferansı'nda Boğazların rejimi konusunda İngiltere'nin görüşünü kısmen benimsemesini bazı kişiler Lord Curzon'un bir zaferi olarak göstermek istemişlerdir. Gerçekten Türkiye, İngiltere'nin bu görüşüne yaklaşmakla Sovyet Rusya'ya tâbi olmaktan çıkmıştır.

Sonuç

Millî Mücadele dönemi, Türk - Rus ilişkilerinde daha öncesinde var olan algıyı büyük ölçüde değiştirmiş, karşılıklı çıkarlar çerçevesinde bu iki devletin işbirliği yapabileceğini ortaya koymuştur. Bu kapsamda Millî Mücadele dönemi, kuşkuya ve güvensizliğe dayalı eski algıların yerini karşılıklı güven ve iyi niyete bırakmaya başlayan bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan, Ankara-Moskova arasında Millî Mücadele döneminde ortaya çıkan algı ve imajdaki karşılıklı pozitif yönlü seyrin kurumsal bir yapıya kavuşturulamaması, sürecin Türk - Rus ilişkilerinde yarattığı etkinin boyutunu, bir diğer ifadeyle sınırlılığını göstermesi açısından da dikkate değerdir.

---

⁴⁹ Semiyon Aralov, *a.g.e.*, s. 233.

Buna göre, Millî Mücadele dönemindeki Türk - Rus işbirliği karşılıklı algıda şu değişikliklere yol açmıştır:

1. Türkiye ve Rusya başta ülkesel-bölgesel güvenlik ve istikrar olmak üzere, birçok açıdan birbirine ihtiyaç duymaktadır ve bu noktada her ikisi de Batı'nın birer "ötekisidir".
2. Her iki devletin ortak tehdit algılamaları ve bu kapsamda karşı karşıya kaldıkları beka sorunları, stratejik anlamda işbirliğini ve bir anlamda kader ortaklığını kaçınılmaz kılabilmektedir.
3. Emperyalizm karşıtlığı, iki ülkeyi aynı cephede buluşturabilmekte ve doğal bir ittifak sürecinin önünü açabilmektedir.
4. Her iki ülke, başta tarihsel, coğrafi şartlar ve halklar itibarıyla birbirlerini tamamlayıcı iki devlettir.
5. Bu tamamlayıcılık özellikleri kurumsal bir niteliğe dönüştürülebildiği takdirde Ankara-Moskova hattında daha uzun vadeli ve sağlıklı bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi geliştirilebilir. Aksi takdirde, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeler örneğinde görüldüğü üzere, süreç her iki devletin kaybı ile neticelenebilmektedir.

Kaynakça

Akarşlan, Mediha, *Millî Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk*, ARION Yayınevi, İstanbul 1995.

Altan, Mehmet, *Süperler ve Türkiye: Türkiye'de Amerikan ve Sovyet Yatırımları*, AFA Yayınları, İstanbul 1986.

Aralov, S., *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, çev. Hasan Ali Ediz, Birey Toplum Yayınları, Ankara 1985.

Aras, Tevfik Rüştü, *Atatürk'ün Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, I-II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991.

Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

Atatürk'ün Millî Dış Politikası (Millî Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923, I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal (1919-1922)*, II, Remzi Kitabevi, İstanbul 1971.

Bayur, Hikmet, “Kurtuluş Savaşında Atatürk'ün Dış Siyaseti”, *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1975.

Bilge, Suat, *Güç Komşuluk: Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992.

Cebesoy, Ali Fuat, *Moskova Hatıraları (21.11.1920-2.6.1922)*, Temel Yayınları, İstanbul 2002.

Çolak, İhsan, “Moskova Antlaşması'na Giden Yol: Millî Mücadele Dönemi TBMM-Bolşevik İlişkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVII/49, Mart 2001.

Eralp, Yalım, “Eksen Kayması”, *CNNTurk.com*, 9 Temmuz 2010, <http://www.cnnturk.com/Yazarlar/YALIM.ERALP/Eksen.Kaymasi/39.2493/index.html>

Erer, Tekin, *Kızıl Tehlike*, Ak Yayınları, İstanbul 1966.

Gilbert, M., *Winston S. Churchill, 1917-1922*, IV, Londra 1975.

Halil, Ali, *Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1968.

Hayıt, Baymirza, “Bazı Sovyet Kaynaklarının Atatürk Hakkındaki Düşünceleri”, *International Conference on Atatürk, November 9-13, 1981*, I, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1981.

Henze, Paul B., *Turkey and Atatürk's Legacy: Turkey's Political Evolution, Turkish-US Relations and Prospects for the 21st Century*, SOTA Publications, Haarlem 2003.

İlhan, Suat, *Harp Yönetimi ve Atatürk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1987.

İngiliz Belgelerinde Lozan Barış Konferansı (1922-1923), I, yay. haz. Mim Kemal Öke, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1983.

İşyar, Ömer Göksel, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Dora Yayınları, Bursa 2010.

Jung, D. - Piccoli, W., *Yol Ayrımında Türkiye*, çev. Berna Kurt, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

Kocaoğlu, T., “Türkistan’da Osmanlı Subaylarının Faaliyetleri (1914-1923)”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, No. 4, 2000.

Komünizme Karşı Hayır, ed. Mehmet Ali Erçelik, Göktürk Yayınları, Ankara 1974.

Kongar, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

Lasky, Victor, *Çirkin Rus*, çev. Turhan Sadi Selen, Yarın Yayınları, Ankara 1966.

Menet, İrfan, “Kurtuluş Savaşı Sırasında Yapılan Dış Yardımlar”, *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler), 1763-1938 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Ordu ve Toplum, (25-27 Ekim 1999 - İstanbul)*, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2001.

Mısıroğlu, Kadir, *Moskof Mezalimi*, I-II, Sebil Yayınevi, İstanbul 1992.

Okyar, Osman, *Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998.

Saray, Mehmet, *Atatürk ve Türk Dünyası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

Smith, M., *Ionian Vision: Greece in Asia Minor, 1919-1922*, New York 1973.

Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

Swietochowski, Teodar, *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan’ı 1905-1920*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1988.

Taner, Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Doğan Yayınları, Ankara 1971.

Togan, Z. V., *Hatıralar, Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Millî Varlık ve Kültür Mücadeleleri*, Hikmet Gazetecilik, İstanbul 1969.

Yavuz, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Belgeleri Açısından 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.

Yavuz, Ünsal, *Atatürk: İmparatorluktan Millî Devlete*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.

Yerasimos, Stefanos, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri (1917-1923)*, Boyut Kitapları, İstanbul 2000.

RUSYA'NIN LOZAN BARIŞI'NA BAKIŞI

Dr. İrina SVİSTUNOVA *

Lozan Barış Anlaşması, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarını belirleyen önemli anlaşmalardan biridir. Uluslararası ilişkiler bakımından Lozan Barış'ının belki en önemli özelliği, Sevr Anlaşması'ndan sonra Birinci Dünya Savaşı'nda bozguna uğrayan bir ülke ile yeni bir barış anlaşmasının imzalanmasıdır. Savaşın sonuçlarını gözden geçirmek için ittifak devletlerinden savaşa giren tek ülke Türkiye olmuştur. Bu makalede Lozan Konferansı'nın detayları, diplomatik mücadelenin ayrıntıları ve alınan kararlardan ziyade Rusya'nın Lozan Barış'ına bakışı ele alınacaktır.

Lozan Barış'ına Rusya'nın yaklaşımını incelemeye başlamadan önce bazı hususları belirtmekte fayda vardır. Bu hususlar şunlardır:

1) 1922 yılında Lozan Barış Konferansı başladığında Rus-Türk yakınlaşması söz konusuydu. Bilindiği gibi savaş sonrasında (1920) Rus-Türk ilişkileri tesis edilmiş, 1921 yılında ise iki ülke arasında Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması imzalanmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında Rusya, Mustafa Kemal önderliğindeki Türkiye'ye maddî ve manevî destekte bulunmuştur. Diğer taraftan Lozan Konferansı'nda Türkiye'nin müzakere edeceği Batılı ülkeler ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkilerde gerginlik hâkimdi. Bundan dolayı Rusya Hükümeti, Türkiye'nin geleceği açısından büyük önem arz eden ve Millî Mücadele'nin sonuçlarını belirleyecek konferansa özel ilgi gösteriyordu.

2) Lozan Barış, Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerde yeni dönemin başladığı bir ortamda yapılmıştır. Bunun için iki ülkenin

---

* Rusya Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uzmanı

hükümet ve yetkilileri yeni işbirliği modelleri arayışı içerisindeydiler.

3) Dikkate değer üçüncü husus ise dönemin uluslararası arenasındaki güçler dengesiyle ilgilidir. Birinci Dünya Savaşı, dört imparatorluğun dağılmasına neden olmuştur. Uluslararası arenada söz sahibi olan Rusya İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu, Almanya İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarihe karışmışlardır. Böylece yeni oluşan siyasî ortam, en güçlü iki büyük devlet hâline gelen İngiltere ile Fransa'ya önemli imkânlar sağlamıştır. Bu açıdan Lozan Barış Konferansı, yeni şartlarda İngiltere ile Fransa'ya Orta Doğu'da etki alanlarını genişletme fırsatı yaratmıştır.

Rusya'nın Lozan Barışı'na yaklaşımını ele alırken hem Sovyetler döneminde yapılan değerlendirmelere, hem de günümüzde konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakmakta fayda vardır.

Rus heyeti Lozan Konferansı'nın yalnız Boğazlar rejiminin ele alındığı toplantısına katılmıştır. Buna rağmen Rus yetkililer, büyük önem verdikleri barış konferansının bütün aşamaları ile ilgili alınan kararları dikkatle izliyorlardı. Sözünü ettiğimiz dönemde Rusya'da siyasî değerlendirmeler, belirli ideolojik çerçeveler içinde yapılıyordu. Lozan'a gönderilen Rus heyetinin başkanı, dönemin Hariciye Komiseri (yani Dışişleri Bakanı) Georgiy Çiçerin'in söz konusu ideoloji çerçevesinde Türkiye'ye yaklaşımı ilgi çekicidir.

Çiçerin, Rus Hükümeti'nde yaygın olan görüşleri de temsil ederek, Lozan Barış Konferansı'nı meydana getiren olayları, Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı iki sürecin çatışması olarak yorumluyordu. Bu süreçlerden ilki, dünya emperyalizminin yeni kazanımlar elde etmeye çalışması, ikincisi ise ezilen halkların bağımsızlık için savaşmalarıydı. Bu süreçler, Türk halkının kaderini de etkilemiştir. Çiçerin'in yazdıklarına göre Millî Mücadele sürecince Türk halkının gösterdiği kahramanlığı ve kuvveti hiç bir Asya halkı sergileyememiştir. Birinci Dünya Savaşı sonunda Doğu'daki halkların hiçbiri, Türk halkının verdiği kadar kayba uğramamıştır.

Aynı şekilde Doğu'daki halkların hiçbiri, Türkler kadar hızlı toparlanamamış ve zaferle sonuçlanan mücadele verememişlerdir.¹

Sovyet Rusya Hariciye Komiseri Çiçerin, Kurtuluş Savaşı sırasında Sovyet Hükümeti'nin Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Türk Millî Hareketi'ne verdiği maddî, manevî ve siyasi desteği hesaba alarak, Türkiye'nin zaferinin aynı zamanda Rusya'nın da zaferi olduğunu ileri sürüyordu. Çiçerin, Lozan'da cereyan eden diplomatik mücadele sırasında Batılı devletleri Türkiye'ye ödün vermeye iten sebeplerin, olası Türk - Rus ittifakından korkmalarından kaynaklandığı kanaatindeydi. Şubat 1923'te müzakere eden tarafların anlaşmazlıkları nedeniyle Lozan Konferansı kesildiğinde İtilaf devletlerinin yeniden silaha başvurmamasını da aynı hususla açıklamaktadır.²

Sonraki yıllarda da Sovyet tarihçileri, emperyalist devletlerin Lozan Barış Konferansı'nı Türkiye'yi ekonomik ve siyasi alanlarda kontrol altına almak için kullanmak istedikleri görüşünü öne sürmüşlerdir. Onlara göre, İtilaf devletleri bu amaçla ortak bir cephe oluşturmaya ve Rusya'nın Lozan Konferansı'na katılmasına engel olmaya çalışmışlardır.³

Çiçerin, Lozan Konferansı'nın gündeminin Türkiye'nin ABD ile ekonomik ilişkileri (yani petrol ve demiryolu alanında İngiliz çıkarlarına meydan okuyan Çester konsesyonu) ve Batı devletlerinin çıkarları çerçevesinde belirlendiği fikrindeydi. İtilaf devletleri arasında en becerikli diplomatik oyunu sürdüren devletin İngiltere olduğunu söyleyen Çiçerin, İngiliz taktik planının hayata geçirilmesi zor olmasına rağmen ana maksadının çok basit olduğuna dikkat çekiyordu. Ona göre, Boğazlar ve Musul konusunda Fransa'nın desteğiyle Türkiye ile başarılı pazarlıklar yapan İngiltere, müttefiki

---

¹ G. V. Çiçerin, "Lozanskaya Konferentsiya i Mirovoe Polojenie", *Statyi i Reçi Po Voprosam Mejdunarodnoy Politiki*, Moskva 1961, s. 245.

² G. V. Çiçerin, *a.g.e.*, s. 245-246.

³ A. Vişinskiy - S. Lozovskiy, *Diplomatiçeskiy Slovar*, Moskva 1948, http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_diplomatic/762/

olan Fransa'yı Ankara Hükümeti ile başbaşa bırakıp başta durumu gerginleştiriyor, sonra da kendisine Türkiye ile Fransa arasında arabulucu rolü biçiyordu.⁴

Lozan'da karara bağlanan Boğazlar konusuna gelince, 1921 tarihindeki Moskova Anlaşması gereğince Boğazlar rejimi Karadeniz'e sahildar ülkelerin katılacağı özel bir toplantıda belirlenecekti,⁵ ancak Batılı devletlerin baskısı sonucunda sorun, Lozan Konferansı'nın gündemine getirilmiştir. Lozan'da Boğazların askerlerden arındırılmasını ve bütün ülkelerin ticaret ve savaş gemilerine açık olmasını öngören İngiltere'nin tasarısı kabul edilmiştir. Boğazların silahsızlandırılmasını Türkiye'nin egemen haklarının ihlali olarak değerlendiren Rusya, Boğazlardan her ülkenin ticaret gemilerinin serbest geçişini ve yalnızca Karadeniz ülkelerinin savaş gemilerine geçiş hakkının tanınmasını savunmuş ve İngiliz tasarısına karşı çıkmıştır. Türk halkının haklarının ihlalini protesto eden Rus heyeti, Lozan'da kabul edilen Boğazlar Anlaşması'nı barışın sağlanması uğruna imzalamaya hazır olduğunu açıklamış, ancak sonra bu anlaşmayı barış ve güvenlik sağlamadığı gerekçesiyle onaylamamıştır.

Rus heyetinin başkanı Çiçerin, yeni Boğazlar rejiminin İngilizlerin en büyük kazancı olarak değerlendirerek bu rejimin uzun sürmeyeceğine inanıyordu. Ruslar Boğazların bütün savaş gemilerine açık olmasının Türkiye için daimi bir tehdit yaratacağından emindiler. Çiçerin'e göre Türkiye Hükümeti, İstanbul'u ve Boğazları İngiliz askerlerinden bir an önce arındırmak amacıyla millî çıkarlarına aykırı olan tasarıyı kabul etmiştir. Aynı zamanda bu durum Türk halkının tam bağımsızlığına henüz kavuşamamasının göstergesi olarak algılanıyordu.⁶

---

⁴ G. V. Çiçerin, *a.g.e.*, s. 246.

⁵ Dogovor o Drujbe i Bratstve Mejdu Rossiyskoy Sotsialistiçeskoj Federativnoy Sovetskoy Respublikoy i Turtsiey. Moskva, 16 Marta 1921 Goda. Statya 5.

⁶ G. V. Çiçerin, *a.g.e.*, s. 250.

Boğazlar rejimi tasarısını hazırlayarak Rusya hem Karadeniz'de kendi güvenliğini hem de egemenliği için savaşan dost ülke Türkiye'nin millî çıkarlarını göz önünde bulunduruyordu. Bu yüzden Türkiye'nin İngiliz projesine razı olması, Rus toplumunun bazı çevrelerinde eleştiri konusu olmuştur. Hatta Ankara Hükümeti, Moskova Anlaşması'na uymamakla suçlanmıştı.⁷ Bunun yanı sıra Türk heyetinin barış anlaşmasının başka konularında İngiltere'den taviz koparmak amacıyla hareket ettiği de öne sürülmüştü.⁸

Lozan Barışı'nın genel sonuçlarını yorumlayan Georgiy Çiçerin, kapitülasyon rejiminin tamamıyla kaldırılmasını ve Osmanlı Devleti'nde yabancılara tanınan ayrıcalıkların iptal edilmesini, Türkiye'nin diplomatik zaferi olarak nitelendirmiştir. Bu zaferin büyük devletlerin ilk defa ezilen Doğu halkı tarafından yenilmesi anlamına geldiği de söyleniyordu.⁹ Netice itibarıyla Sovyetler döneminde Rusya'nın Lozan Barışı'na bakışı bu şekildeydi.

XX. yüzyılın 90'lı yıllarından beri Rusya'da uluslararası ilişkiler tarihinde yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, yalnız Soğuk Savaş'ın sona ermesi değil, aynı zamanda bazı arşivlerin açılması ve yıllar geçtikçe tarihî olayların daha geniş çerçevelerde ele alınmasından kaynaklanmaktadır.

Bugünkü anlayışa göre Lozan Barışı, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen Versailles uluslararası ilişkiler sisteminin bir ögesi idi.¹⁰ İtilaf ülkeleri ile Almanya arasında imzalanan barış anlaşmasından adını alan bu sistem, iki dünya savaşı arasındaki dönemde Avrupa düzenini belirlemiştir. Lozan Anlaşması

---

⁷ A. A. Gromko - B. N. Ponomareva, *İstoriya Vneşney Politiki SSSR 1917-1980*, I, Moskva 1980, s. 180.

⁸ *a.g.e.*, s. 180-181.

⁹ G. V. Çiçerin, *a.g.e.*, s. 249.

¹⁰ N. E. Kleymenova - A. Yu. Sidorov, *Versalsko - Vaşingtonskaya Sistema Mejdunarodnih Otnoşeniy: Problemi Stanovleniya i Razvitiya*, Moskva 1995, s. 36-46.

uluslararası ilişkilerin tarihî gelişimin yeni bir aşaması niteliğinde olan Versailles sisteminin oluşmasını tamamlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki millî hareketin başarılı direnişi neticesinde Batılı devletler, Ankara Hükümeti ile nasıl bir anlaşma yapılabileceği konusuna odaklanmıştır. İngiltere ile Fransa yetkilileri, çıkarlarını en iyi şekilde korumak amacıyla Lozan Konferansı'nda “ortak bir cephe” yaratma gayreti içinde olmuş ve Türkiye ile Rusya'yı birleştirecek ortak bir cepheyi engellemek için de ellerinden geleni yapmışlardır.

Modern Rus araştırmacıları tarafından Lozan Barışı'nın aşağıdaki özelliklerine dikkat çekilmektedir¹¹:

1. Lozan Anlaşması, silahlı mücadelenin kazanımlarını hukukî açıdan teyit eden Türkiye'nin büyük diplomatik zaferi anlamına gelmiştir. Lozan Anlaşması'na Misak-ı Millî'nin hemen hemen tüm ilkeleri yansıtılmıştır. Türk Hükümeti, savaşa katılan devletlerden en güçlü konumda olan İngiltere'ye iki konuda - Boğazlar rejimi ve Musul sorunu - önemli tavizler vermiştir.

2. Lozan Barışı, İtilaf ülkelerinin mağlup olan Osmanlı Devleti'ne siyasî ve ekonomik hâkimiyetlerini kabul ettirmek isteğinin ve Türk halkının bu hâkimiyete karşı mücadelesinin son safhası olmuştur.

3. Lozan'da İtilaf devletlerinin anlaşmazlıkları açık hâle gelmiştir. İngiltere ve Fransa, Türkiye ile ilişkilerinde farklı çıkarları güttükleri için canlandırılmaya çalışılan “ortak cephe”nin temelleri sağlam değildi. Bu durum Türkiye'nin işini kolaylaştırıyordu.

Sonuç

Sonuç olarak şunları da belirtmekte fayda vardır: Unsurlarından biri Lozan Barışı olan ve temelinde de güçler dengesi ilkesi bulunan Versailles uluslararası ilişkiler sistemi, en çok Birinci

---

¹¹ A. M. Fomin, *Voyna s Prodoljeniem. Velikobritaniya i Frantsiya v Borbe za “Osmanskoe Nasledstvo” (1918-1923)*, Moskva 2010, s. 426-427.

Dünya Savaşı'nda galip çıkan devletlerin çıkarlarını yansıtıyordu. Bu yüzden dengesi ve evrenselliği eksik olan Versailles sisteminin esaslarının gözden geçirilme süreci giderek geliyordu. Bu çerçevede Lozan Barışı'nın hükümlerinin gözden geçirilmesi, 1936 yılında Boğazlar rejimini yeniden kurgulayan Montreux Anlaşması ile gerçekleştirilmiştir. Lozan Barışı'nın bu koşullarının değiştirilmesi hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın millî güvenliği açısından büyük önem taşıyan bir gelişme olmuştur.

Kaynakça

Çiçerin, G. V., “Lozanskaya Konferentsiya i Mirovoe Polojenie”, *Statyi i Reçi Po Voprosam Mejdunarodnoy Politiki*, Moskva 1961.

Fomin, A. M., *Voyna s Prodoljeniem. Velikobritaniya i Frantsiya v Borbe za “Osmanskoe Nasledstvo” (1918-1923)*, Moskva 2010, s. 426-427.

Gromiko, A. A. - Ponomareva, B. N., *İstoriya Vneşney Politiki SSSR 1917-1980*, I, Moskva 1980.

Kleyменова, N. E. - Sidorov, A. Yu., *Versalsko - Vaşingtonskaya Sistema Mejdunarodnih Otnoşeniy: Problemi Stanovleniya i Razvitiya*, Moskva 1995.

Vışinskiy, A. - Lozovskiy, S., *Diplomatiçeskiy Slovar*, Moskva 1948, http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_diplomatic/762/

ATATÜRK VE TATAR AYDINLARI

Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU*

Kazan Tatarları, Rusya Federasyonu içerisinde yaşayan yüzden fazla etnik grup arasında sayı bakımından Ruslardan sonra ikinci sırada yer almaktadırlar. 2010 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre Rusya Federasyonu'nda 5.310.000 Tatar yaşamaktadır. Bunlardan 2.000.000'ü Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde, geriye kalan kısmı da Rusya Federasyonu'nun diğer bölgelerinde kayıtlıdır.

Yurt dışındaki Tatarların sayımı ayrıca yapılmadığından bütün dünyadaki Tatarların toplam nüfusu hakkında kesin bir rakam vermek güçtür. Ancak tahminen BDT coğrafyası da dâhil olmak üzere Rusya dışında bir milyondan fazla Tatarın yaşadığı düşünülmektedir. BDT ülkelerinin yanı sıra Tatarların yaşadıkları ülkelerin başında Çin, Finlandiya, ABD, Litvanya, Polonya, Japonya gibi ülkeler gelmektedir. En kalabalık Kazan Tatarı nüfusunun bulunduğu ülkelerden biri de Türkiye'dir.

Türkiye'ye diğer ülkelerden farklı olarak birkaç kez göç dalgası oldu.¹ İlk toplu göçler XIX. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşti. Kazan ile Astrahan hanlıkları ele geçirildikten hemen sonra Ruslar, bölgede Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikasını başlattılar. Ayrıca Ruslar, Hac yolunu da gerek Kafkasya gerekse İdil-Ural Müslümanları için kapattılar.² Rusların dinî ve sosyo-

---

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Bu göçler için bkz. *Osmanlı Belgelerinde Kazan*, yay. haz. K. Gurulkan-R. Gündoğdu-M. Küçük-Y. İ. Genç, T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2005, s. 69-145.

² *Rus Elçi Raporlarında Astrahan Seferi*, haz. İlyas Kamalov, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 3.

ekonomik alanlardaki baskısı gittikçe arttı. Bu husus Tatarların asırlardır bağlantı içerisinde oldukları Osmanlı Devleti'ne göç etmeye başlamasına neden oldu. Bu tarihte göç eden Tatarların hatıralarındaki satırlar göç nedenini açıkça ortaya koymaktadır: “*Çarlık Hükümeti'nin Müslümanların mektep ve medreselerini kapatacağını, Kuran-ı Kerim'deki “kâfir” kelimelerinin çıkartılıp yeniden bastıracağını duyduk...*”³ Bu tarihlerde gelenlerin çoğu din adamı veya dinî müesseselerde eğitim görmek isteyen öğrencilerdi. İslamiyet'i serbest bir şekilde yaşayabilmek ve din eğitimi almak isteyen bu tarihteki muhacirlerin çoğu Mekke, Medine, Şam, Dobruca gibi Osmanlı eyaletleri ile Anadolu'nun çeşitli şehirlerine yerleşti.⁴ Osmanlı'nın “yeni vatan” olarak seçilmesinin nedenlerinden biri de ortak tarihî ve kültürel mirasın yanı sıra İdil-Ural Müslümanlarının Hac yolunun Osmanlı topraklarından geçmesi sebebiyle bu toprakları ve dolayısıyla da devleti iyi tanıdıklarıydı.⁵ 1890'da Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın Rusya Müslümanlarının dinî nedenlerden dolayı yurtdışına göç edebileceklerini ilan etmesi, 1892'de ise II. Abdülhamit'in Rusya'dan birkaç bin Müslüman'ın Osmanlı topraklarına göç etmelerine izin vermesi,⁶ bu dönemdeki göç sürecinin daha kolay yaşanmasını sağladı.

---

³ Arzu Kılınç Ocaklı, “XIX. Yüzyılda İdil-Ural Bölgesinden Anadolu'ya Göçler”, *Türkler*, XIII, ed. H. C. Güzel - K. Çiçek - S. Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 896.

⁴ Nadir Devlet, “Tatarı i İh İstoriçeskie Svyazi s Turtsiyey”, *Rossiyskie Sooteçestvenniki v Turtsii: İstoriya i Sovremennosty*, İzdatelstvo Posolstva Rossiyskoy Federatsii v Ankare, İstanbul 2008, s. 157. İstanbul'a eğitim amacıyla gelen İdil-Uralı Türkler için bkz. Ahmet Kanlıdere, “Eğitim Merkezli Etkileşim: Osmanlı ve Rusya Türkleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, VI/12 (2008), s. 287-320.

⁵ Alfina Sibgatullina, *Kontaktı Türok-Musulman Rossiyskoy i Osmanskoy İmperiy na Rubeje XIX-XX vv*, İzdatelstvo İstok, Moskva 2010, s. 23-29.

⁶ Rustem Gaynetdinov, *Türko-Tatarskaya Politışekskaya Emigratsiya: Naçalo XX Veka-30-e Godı*, Kamskiy İzdatelskiy Dom, Naberejniye Çelni 1997, s. 50.

1897 tarihindeki nüfus sayımı da Tatarların Osmanlı Devleti'ne göç etmelerine neden oldu. Tatarlar, bu nüfus sayımının bir bahane olduğunu ve asıl amacın Müslümanları Hristiyanlaştırmak olduğunu düşünüyorlardı ki, bu tarihte göç edenlerin sayısı arttı.⁷ 1891 yılında Rusya'da yaşanan kıtlık da göç edenlerin sayısının artmasına neden oldu. Bu tarihte özellikle Samara, Ufa, Orenburg ve Kazan şehir ve köy halkı göç etti. İdil-Ural bölgesinden Türkiye'ye yapılan göçler konusunu çalışan Arzu Kılınç Ocaklı, sadece XIX. yüzyılın ikinci yarısında bölgeden Türkiye'ye 10.000'den fazla insanın göç ettiğini yazmaktadır.⁸ Bu sayı şüphesiz yalnızca kaydı tutulan ve toplu göçleri içeren göçmenlerin sayısını yansıtmaktadır. Bu göçler aslında çok büyük sosyal bir mesele olup birçok roman ve hikâyeye de konu oldu. Örneğin Tatar yazarı Galiaskar Gafurov (1867-1942) *Tutam* adlı hikâyesinde 1894 yılında Osmanlı'ya göç etme nedenlerini muhacirlere yılda iki defa ürün alınan bereketli toprakların verilmesi, toprağı sürmek için saban ve hayvan, ev yapmak için de ağaç yardımının yapılması ve göçmenlerin askere alınmaması gibi haberlerin halk arasında yayılması olarak göstermektedir. Bir başka Tatar yazarı Mahmut Galeu ise *Muhacirler* adlı tarihî romanında 1897 nüfus sayımını konu almakta ve bu sayımın göçlere neden olduğunu yazmaktadır.⁹

Bu dönemde Osmanlı'ya göç eden Tatarların bir kısmı Eskişehir ve civarına yerleşirken, geriye kalanlar Kütahya yakınlarına Efendiköprü adında bir yerleşim yeri kurma hakkını elde ettiler. Her iki bölgede Tatarların bugün de yaşadıkları bilinmektedir. 1954

---

⁷ A. K. Ocaklı, "XIX. Yüzyılda İdil-Ural Bölgesinden Anadolu'ya Göçler", s. 896.

⁸ A. K. Ocaklı, "XIX. Yüzyılda İdil-Ural Bölgesinden Anadolu'ya Göçler", s. 905.

⁹ A. K. Ocaklı, "XIX. Yüzyılda İdil-Ural Bölgesinden Anadolu'ya Göçler", s. 896-897.

tarihinde Efendiköprü köyünden¹⁰ birkaç aile Manisa yakınlarına Karaköy köyünü kurdular. Bu köylerde Tatarlar arasında 1917 yılına kadar hâkim olan cemaat içi ilişkiler, eski türküler ve çeşitli merasimler o zamandan bugüne aynen uygulanmaktadır.¹¹ Ankara ile Konya arasındaki Böğrüdellik köyünün nüfusunu da ilk göç dalgasıyla gelen Sibiryâ Tatarları oluşturmaktadır. Böğrüdellik, Türkiye’deki en büyük Tatar köyü olup, yaklaşık 1.100 kişilik bir nüfusa sahiptir. Köyde 400 ev, bir okul ve cami bulunmaktadır ki, bu cami 1908 yılında Omsk yakınlarındaki Karakul, Yelanlı, Yanaul köylerinde yaşayan Sibiryâ Tatarlarının desteğiyle inşa edildi.¹²

Tatarların Anadolu’ya göçleri XX. yüzyılda da devam etti. XX. yüzyılın başında yaklaşık 2.000 Tatarın göç ettiği bilinmektedir. İdil-Ural Türklerine yönelik siyasî ve dinî baskının devam etmesi, 1917 İhtilâli ve SSCB’nin kurulmasından sonra söz konusu baskının artması, Türkiye’deki Tatarların Anadolu’daki akrabalarıyla yazışmaları ve akrabalarının Anadolu’da sürdürdükleri hayattan övgüyle bahsetmeleri, bu dönemdeki göçlerin başlıca sebepleriydi. XIX. yüzyılın ortalarında Şam ve Hicaz vilayetine yerleşen Tatarlar, I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin yenilmesinden sonra Türklerle birlikte bu topraklardan ayrıldılar. Gelen göçmenler genellikle Eskişehir, Kütahya, Manisa, Ankara, İstanbul, Malatya gibi şehir ve köylere yerleştirildiler.

1950 ve 1960’lı yılların başlarında ise Türkiye, Tatarların yeni göçüyle karşılaştı. Bu tarihte Türkiye’ye gelen göçmenler Çin’deki Tatarlar’dır. Çin’de Komünistlerin iş başına geçmeleriyle

---

¹⁰ Efendiköprü Köyü ve buradaki Tatarlar hakkında bkz. Hayrettin Güleçyüz, “Kazan Türklerinin Dağılması ve Göçler”, *Kazan*, No. 22, İstanbul 1978, s. 57-59.

¹¹ R. Gilfanov, *a.g.e.*, s. 82.

¹² “Böğrüdellik Köyünde Sibiryâ Tatarları”, TRT Avaz Belgeseli, yayımlanma tarihi: 12.09.2012, http://www.dailymotion.com/video/xthj5l_bogrudelik-koyunde-sibiryatatarlari_news Erişim tarihi: 1.09.2014.

birlikte Müslümanlara karşı baskı uygulanmaya başlandı. Bu da Tatarların Türkiye'ye göç etmelerine neden oldu. Yeni göçmenler, başta İstanbul ve Ankara olmak üzere genellikle büyük şehirlere yerleşti.

Göçler sırasında, özellikle de ikinci dalgayla çok sayıda Tatar aydını Türkiye'ye geldi. Bunların bazıları Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli rol oynadı ve Türk tarihinde derin izler bıraktılar.

1892 yılında Harbiye Okulu'nda meşhur Tatar yazarı Musa Akyığıtzade (Mehmet Musa 1864-1923) hocalığa başladı. Musa Akyığıtzade'nin Rusça ve ekonomi dersleri verdiği bu okulda bulunduğu gibi Mustafa Kemal de eğitim aldı (1899-1902). Musa Akyığıtzade'nin genç Mustafa Kemal ile karşılaşp karşılaşmadığı bilinmemekle birlikte ekonomi derslerini Akyığıtzade'nin yazdığı kitaplardan (*İktisat Yahut İlmi Servet ve Avrupa Medeniyetinin Esasına Bir Nazar*) okumuş olması ihtimal dâhilindedir. Akyığıtzade, millî ekonomi doktrininin Türkiye'deki ilk temsilcilerindendir ve himayeci bir gümrük politikası izlemek gerektiğini savunmuştur.¹³

Mustafa Kemal Atatürk'ün değer verdiği Tatar aydınlarının başında Yusuf Akçura (1876-1935) gelmektedir. 1876 yılında Rusya'nın Ulyanovsk ilinde doğan Yusuf Akçura, babasının ölümü üzerine annesi tarafından İstanbul'a getirildi (1833) ve Harbiye Okulu'nu bitirdi. Ancak Jön Türk hareketine katıldığından dolayı 1899'da Fransa'ya kaçmak zorunda kaldı. 1903'te Paris Siyasal Bilgiler Okulu'ndan mezun olduktan sonra Kazan'a döndü ve meşhur *Üç Tarz-ı Siyaset (Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük)*¹⁴ maka-

---

¹³ Azat Ahunov, "Oteç Turkov, Drug Tatar, Soüznik Rossii", *Tatarskiy Mir*, No. 17 (2003), <http://www.tatworld.ru/article.shtml?article=349&section=0&heading=0>
Erişim Tarihi: 25.08.2014.

¹⁴ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, TTK Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2014.

lesini kaleme aldı (1904'te yayımlandı). Kazan'da çıkan ilk Türkçe gazetelerden *Kazan Muhbiri*'nin yayın kurulunda yer alan Akçura ayrıca bir teşkilatçı olduğu için Türk boylarını bir araya toplamak gayesiyle arkadaşları ile birlikte "Rusya Müslüman İttifakı" adlı büyük siyasî partinin kuruluşunda önemli rol üstlendi. Bunun üzerine takibe alınan Akçura, 1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra yeniden İstanbul'a geldi ve Harp Akademisi ile Darülfünun'da siyasî tarih dersleri verdi. 1931'de Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin (Daha sonra Türk Tarih Kurumu adını aldı) kuruluş çalışmalarında görevlendirildi, 1932'de de cemiyetin başkanlığına seçildi.¹⁵ 1935'te ölen Akçura, ayrıca Türk Derneği ve Türk Ocağı'nın kurucuları arasında yer aldı, *Türk Yurdu*'nun başyazarı ve editörü oldu. Bu faaliyetlerinin yanı sıra Akçura çok sayıda eser kaleme aldı.

Atatürk'ün sıkça görüştüğü bir başka Tatar aydını da Sadri Maksudi Arsal (1880-1857) idi. 1880'de Kazan'ın Taşsu Köyü'nde doğan Sadri Maksudi Arsal Rusya'daki eğitimini tamamladıktan sonra 1902'de Paris'te Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu. 1906'da Rusya'ya dönen Arsal, politika ile ilgilenmeye başladı ve genç yaşta olmasına rağmen II. Duma'ya üye seçildi. 1918'de yurt dışına çıkmak zorunda kalan ve 1924'te Fransa'dan Türkiye'ye konferanslar vermek için gelen Maksudi'nin "Türk Birliği", "Türk Tarihine Bakış", "Dillerin Gelişiminde Akademilerin Rolü" başlıklı konuşmaları, Türkiye'de büyük ilgi gördü. Sadri Maksudi'ye Tür-

---

¹⁵ Oktay Aslanapa, "Atatürk'ün Üniversite Reformu İle Gelen Kazanlı Hocalarımız", *Dokladi Mejdunarodnoy Konferentsii "İslamskaya Kultura v Volgo-Uralskom Regione (Kazan, 8-11 İnyay 2001)*, IRCICA Yayınları, İstanbul 2004, s. 150; Naile Binark, "Ömer Yusuf Akçura", *Kazan*, No. 10, İstanbul 1973, s. 32-36; Hamit Zubeyr Koşay, "Yusuf Akçura", *Kazan*, No. 8, İstanbul 1976, s. 2-7; "Tatar Aydınları", der. İlyas Kamalov, *Avrasya Fatihî Tatarlar*, haz. İlyas Kamalov, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2007, s. 283-286. Yusuf Akçura'nın Türkiye'deki faaliyetleri için bkz. Gürhan Kut, *Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

kiye’de kalması için teklif yapıldı ve 1925’te Sadri Maksudi, Türkiye’ye gelip yerleşti.¹⁶ Akçura gibi Sadri Maksudi’nin de Türkiye’ye büyük hizmetleri oldu. Türk Tarih Kurumu’nun kuruluşunda yer alan Arsal (1930 kurultayında Tarih Heyeti’nin kuruluşunu teklif etti), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde Türk Hukuk Tarihi dersi (bu dersi veren ilk hocalardan) ve aynı zamanda Tarih Bölümü’nde İskitlerle Sakalara dair dersler verdi.¹⁷ Mustafa Kemal, onu sık sık yanına çağırır ve onunla ülke meselelerini istişare ederdi. Araştırmacılar yüzden fazla görüşmenin yapıldığını yazmakta ve bundan dolayı Sadri Maksudi’yi Atatürk’ün gayiresmî danışmanı olarak adlandırmaktadırlar. Sadri Maksudi 1930’dan 1938’e kadar ve 1950’de milletvekilliği de yaptı, ancak üniversitelerle bağını koparmadı ve Ankara Hukuk Fakültesi’nde ders vermeye başladı. Sadri Maksudi, Türkçe’nin sadeleştirilmesi, Arapça ve Farsça kelimelerden arındırılması tezini de ortaya koydu. Türk dilinde yapılan değişikliklerde onun büyük etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. *Türk Dili İçin* adlı kitabının da Atatürk tarafından takdir gördüğü bilinmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk ile görüşen bir diğer Tatar ilim adamı - arkeolog ve etnolog Hamit Zubeyr Koşay (1897-1984) idi. 1909’da Osmanlı Devleti’ne ailesi ile birlikte göç eden Hamit Zubeyr, Selanik’teki medresede eğitim gördü, ardından Macaristan ile Almanya’daki şarkiyat enstitülerinde eğitim aldı. Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu’nun kuruluşunda önemli rol alan Koşay, Etnografya Müzesi’nin de kurucularındandır.¹⁸

---

¹⁶ Azat Ahunov, *a.g.e.*; Nadir Devlet, “Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal”, *Kazan*, No. 2, İstanbul 1970, s. 26-28; Faina Yü. Gaffarova, *Tatar Mehacirlere*, Fen Neşriyat, Kazan 2004, s. 32-48. Sadri Maksudi Arsal hakkında yapılan çalışmaların listesi için bkz. “Tatar Aydınları”, s. 287.

¹⁷ O. Aslanapa, “Atatürk’ün Üniversite Reformu İle Gelen Kazanlı Hocalarımız”, s. 151.

¹⁸ A. Ahunov, *a.g.e.*; F. Yü. Gaffarova, *Tatar Mehacirlere*, s. 67-71.

Türkiye’de en fazla tanınan Tatar aydınlarından biri de Akdes Nimet Kurat’tır. 1903’te Tataristan’ın Yana Çeşme şehrinin Berkete köyünde bir molla ailesinde dünyaya gelen Akdes Nimet Kurat, 1920’de liseyi bitirdi ve yurt dışında tahsil yapmayı düşündüyse de, Rusya’da bilhassa Tataristan’da açlık ve sıkıntı yıllarının (1920-1921) başlaması onun hayallerinin gerçekleşmesine izin vermedi. Ancak, 1924 yılında Türkiye’ye sığınarak İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi’ne kaydolarak önce felsefe, sonra tarih bölümünde eğitimine devam etti. 1925’te Profesör Fuat Köprülü, Akdes Nimet’i asistan olarak yanına aldı ve Türkiyat Enstitüsü çalışmalarında görevlendirdi. 1928 yılında Tarih Bölümü’nden mezun olduktan sonra Almanya’ya gönderildi. 1933 yılında Bizans sahasında bir tez hazırlayarak doktor unvanını aldı ve bu tarihten sonra İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi’nde görev yaptı.¹⁹ Akdes Nimet Kurat’ın en büyük hizmeti, hiç şüphesiz kaleme aldığı çalışmalarıdır. *Pрут Seferi ve Barışı, Rusya Tarihi, Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610), Türkiye ve İdil Boyu, Türkiye ve Rusya, IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Peçenek Tarihi* adlı eserleri günümüzde de üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmaya devam edilmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk’ün üniversite reformu ve Avrupa’daki profesörleri Türkiye’ye davet etme siyaseti çerçevesinde Türkiye’ye gelen bir başka Kazanlı ilim adamı da Reşit Rahmeti Arat’tır. 1900 yılında Kazan’ın Eski Ücüm kasabasında dünyaya gelen Reşit Rahmeti Arat, orta eğitimini tamamladıktan sonra 1922 yılında gittiği Berlin’de Mukayeseli Türk Dili Araştırmaları Kürsüsü’nün kurucusu Prof. Dr. W. Bang-Kaup’un öğrencisi ve yardımcısı oldu. 1927’de doktorasını tamamlayıp 1931 yılında doçent olan Reşit Rahmeti Arat, 1933 yılında Türkiye’ye Maarif Vekâleti tarafından davet edildi ve 33 yaşındayken İstanbul Üniversitesi Edebi-

---

¹⁹ “Profesör Akdes Nimet Kurat“, *Kazan*, No. 5, İstanbul 1971, s. 27-32.

yat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'ne profesör tayin edildi. Reşit Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurumu üyesi, Türk Dil Kurumu üyesi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü kurucu üyesi ve Milletlerarası Şark Tetkikleri Cemiyeti sekreteriydi. O da Türkiye'ye gelen diğer Tatar bilim adamları gibi umumî Türk tarihine dair çok sayıda eser verdi.²⁰

Atatürk döneminde Türkiye'ye gelenler arasında Ahmet Temir'i de zikretmek gerekmektedir. 1929 yılında 17 yaşındayken Ahmet Temir Volga, Hazar Denizi ve Kafkasya üzerinden Batum'a gelip Türkiye'ye geçti ve Trabzon Muallim Mektebi ile İstanbul'daki Haydarpaşa Lisesi'nde eğitim aldı. Doktorasını Almanya'da yaptıktan sonra tekrar Türkiye'ye dönen Ahmet Temir, Türkiye'de Mongolistik çalışmaları başlatan ilk bilim adamı oldu ve bu alanda çok sayıda eser verdi. Moğolca üzerine yaptığı çalışmalarla hem dünyada hem de Türkiye'de çok önemli bir yer edinen Ahmet Temir'in bu alandaki en önemli katkılarından biri de *Moğolların Gizli Tarihi*'ni Türkçe'ye kazandırmasıdır. 1962'de Ankara'da kurulan Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, bizzat kaleme aldığı tüzük ile onun kurduğu bir merkezdir.²¹

Atatürk döneminde Türkiye'ye gelen ilim adamlarından biri de Abdullah Battal Taymas'dır. 1883 doğumlu Abdullah Battal, 1925 yılında Türkiye'ye gelerek Türkiyat Enstitüsü Müdürü merhum Ord. Prof. Fuat Köprülü'nün isteği üzerine Rusça'dan birkaç eser çevirdi. Dışişleri Bakanlığı'nda da görev yaptı, aynı zamanda bazı gazete ve dergilere yazılar yazdı. Atatürk'ün emri ile Türkçe'ye çevrilen *Yakut Dili Sözlüğü*'nün tercümesine de katıldı. *İbn-i Mühenna Lüğatı* ile *Büyük Kırgız Sözlüğü* gibi çalışmaları daha

---

²⁰ Naile Binark, "Çağımızın Büyük Türk Bilgini Reşid Rahmeti Arat", *Kazan*, No. 2, İstanbul 1970, s. 11-14.

²¹ A. Melek Özyetgin, "Prof. Dr. Ahmet Temir", *Türkoloji Dergisi*, XVI/1, Ankara 2003, s. 1-8; F. Yü. Gaffarova, *Tatar Mehecerele*, s. 72-79.

sonra Türk Dil Kurumu adını alan Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından basıldı.²²

Tatar kökenli bir başka siyaset ve bilim adamı Ayaz İshakî ise Türkiye'ye ancak 1939'da geldi. Daha 18 yaşındayken ilk eseri (*Taallümde Saadet*) yayımlanan İshakî, 1902'de *Hürriyet* dergisini neşretmeye başladı. 1905'te *Tan Yıldızı* gazetesi ile *Tan* dergisini çıkarttı. Ancak yayınlar, Çarlık Hükümeti tarafından kapatıldığı gibi İshakî de hapse atıldı. Daha sonraki tarihlerde *Tavış*, *İl*, *Söz* gibi gazeteleri yayımlayarak millî mücadeleyi sürdürdü. Türkiye'ye geldikten sonra *Türk Yurdu* mecmuasında çalıştı, makaleler yazmaya devam etti, *Züleyha* adlı romanını da Türkiye Türkçesi'ne çevirdi. Ondandan fazla gazete ve dergi, 50'ye yakın da ilmî ve edebî eser neşretti.²³

Mustafa Kemal Atatürk döneminden önce ve ondan sonra da çok sayıda Tatar ilim adamı Türkiye'ye gelip yerleşti. Türkiye'ye göç eden Tatar aydınları çeşitli alanlarda büyük hizmetlerde bulunup önemli müesseselerin kuruluş süreçlerine katıldılar. Ancak Tatar aydınlarının en önemli özellikleri, ilmî faaliyetlerinin ötesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında Yeni Türkiye'nin oluşumuna önemli katkılarda bulunmaları oldu.

Kaynakça

Ahunov, Azat, "Oteç Turkov, Drug Tatar, Soüznik Rossii", *Tatarskiy Mir*, No. 17 (2003), <http://www.tatworld.ru/article.shtml?article=349&section=0&headimg=0> Erişim Tarihi: 25.08.2014.

Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, TTK Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2014.

---

²² Naile Binark, "Abdullah Battal Taymas", *Kazan*, No. 21, İstanbul 1978, s. 101-102; F. Yü. Gaffarova, *Tatar Mehacerlere*, s. 48-55.

²³ Naile Binark, "Ayaz İshakî İdillî", *Kazan*, No. 12, İstanbul 1974, s. 8-17.

Aslanapa, Oktay, “Atatürk’ün Üniversite Reformu İle Gelen Kazanlı Hocalarımız”, *Doklady Mejdunarodnoy Konferentsii “İslamskaya Kultura v Volgo-Uralskom Regione (Kazan, 8-11 İunya 2001)*, İRCİCA Yayınları, İstanbul 2004, s. 149-155.

Binark, Naile, “Abdullah Battal Taymas”, *Kazan*, No. 21, İstanbul 1978, s. 101-102.

Binark, Naile, “Ayaz İshakî İdillî”, *Kazan*, No. 12, İstanbul 1974, s. 8-17.

Binark, Naile, “Çağımızın Büyük Türk Bilgini Reşid Rahmeti Arat”, *Kazan*, No. 2, İstanbul 1970, s. 11-14.

Binark, Naile, “Ömer Yusuf Akçura”, *Kazan*, No. 10, İstanbul 1973, s. 32-36.

“Böğrüdilik Köyünde Sibiryâ Tatarları”, TRT Avaz Belgeseli, yayımlanma tarihi: 12.09. 2012, http://www.dailymotion.com/video/xthj5l_bogrudelik-koyunde-sibiryâ-tatarlari_news Erişim tarihi: 1.09.2014.

Devlet, Nadir, “Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal”, *Kazan*, No. 2, İstanbul 1970, s. 26-28.

Devlet, Nadir, “Tatarı i İh İstoriçeskie Svyazi s Turtsiyey”, *Rossiyskie Sooteçestvenniki v Turtsii: İstoriya i Sovremennosty*, İzdatelstvo Posolstva Rossiyskoy Federatsii v Ankare, İstanbul 2008, s. 156-159.

Gaffarova, Faina Yü., *Tatar Mehacirlere*, Fen Neşriyat, Kazan 2004.

Gaynetdinov, Rustem, *Türko-Tatarskaya Politiçeskaya Emigratsiya: Naçalo XX Veka-30-e Godı*, Kamskiy İzdatelskiy Dom, Naberejnıye Çelmi 1997.

Gilfanov, Rim, “Tatarskaya Emigratsiya”, *Tatarstan*, No. V-VI, Kazan 1995.

Güleçyüz, Hayrettin, “Kazan Türklerinin Dağılması ve Göçler”, *Kazan*, No. 22, İstanbul 1978, s. 57-59.

Kanlıdere, Ahmet, “Eğitim Merkezli Etkileşim: Osmanlı ve Rusya Türkleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, VI/12 (2008), s. 287-320.

Kılınç Ocaklı, Arzu, “XIX. Yüzyılda İdil-Ural Bölgesinden Anadolu’ya Göçler”, *Türkler*, XIII, ed. H. C. Güzel - K. Çiçek - S. Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 896-906.

Koşay, Hamit Zubeyr, “Yusuf Akçura”, *Kazan*, No. 8, İstanbul 1976, s. 2-7.

Kut, Gürhan, *Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

Osmanlı Belgelerinde Kazan, yay. haz. K. Gurulkan-R. Gündoğdu-M. Küçük-Y. İ. Genç, T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2005.

Özyetgin, A.Melek, “Prof. Dr. Ahmet Temir”, *Türkoloji Dergisi*, XVI/1, Ankara 2003, s. 1-8.

“Profesör Akdes Nimet Kurat“, *Kazan*, No. 5, İstanbul 1971, s. 27-32.

Rus Elçi Raporlarında Astrahan Seferi, haz. İlyas Kamalov, TTK Yayınları, Ankara 2011.

Sibgatullina, Alfina, *Kontaktı Türok-Musulman Rossiyskoy i Osmanskoy İmperiy na Rubeje XIX-XX vv*, İzdatelstvo İstok, Moskva 2010.

RUS ŞARKİYATÇI V. A. GORDLEVSKİY'İN ÇALIŞMALARINDA M. K. ATATÜRK TÜRKİYESİ (V. A. GORDLEVSKİY'İN DÜŞÜNCE VE İZLENİMLERİ)

Doç. Dr. Aleksandr PILÖV*

Şarkiyatçılık, tarih boyunca ya geçmişî araştırmakla ya da filoloji meselelerini incelemekle meşgul olmuştur. Günümüz dilleri, folkloru ve etnografyası dışında bu ilim dalı hiçbir zaman güncel meselelerle ilgilenmemiştir. Bu uygulama XX. yüzyılın başlarına kadar gerek Rus gerekse de Avrupa şarkiyatçılığında devam etmiştir. Avrupalı ve Rus ilim adamları, kendi dönemlerinin Doğu ülkelerindeki gelişmeleri ele almamışlardır. Zira bu gelişmeler uzun süre boyunca sömürgecilik ile ilgili olmuştur. Bununla birlikte Rus ekolüne mensup şarkiyatçılar, dönemin siyasî meselelerinin de araştırılması gerektiğini düşünüyorlardı. Meşhur Rus şarkiyatçılarının kalemine ait bir arşiv belgesinden alıntı yapalım: “... *Kültürün gelişimiyle birlikte hayat ile ilim arasındaki mesafe artmıyor, kısalmıyor. Tarihçiler ve arkeologlar ülkenin geçmişini anlamak için günümüzü de tanımak gerektiğini biliyorlar. Pratik sorunların çözümünde de bütün alanlarda bilgi sahibi olanlar üstünlük kazanıyorlar.*”¹

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra eski Rus ve Türk devletlerinin yerine dünyanın siyasî haritasında bambaşka devletler ortaya çıkmıştır. Rus Türkolog ve şarkiyatçılar da bu yeni şartlarda araştırmalarını devam ettirmişlerdir. Büyük çaptaki değişiklikler çerçevesinde bu araştırmalar yeni boyut kazanmıştır. Bu bağlamda

---

* Pyatigorsk Dil Devlet Üniversitesi Öğretim Üyesi

¹ *Zapiska Gruppı Russkikh Vostokovedov (O Proekte Praktičeskoj Vostočnoy Akademii)*, Petrograd 1916.

Avrupa ve Türkiye’de de tanınan Rus Türkolog Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy’in (1876-1956) çalışmaları istisna teşkil etmemektedir. İlk çalışmalarını daha Çarlık Rusya’sında yapan bilim adamı, Sovyetler zamanında meşhur bir şarkiyatçı olarak tanınmıştır. Onun ilgi alanı çok genişti: etnografya, folklor, dil ve edebiyat, Türkiye dâhil olmak üzere Orta Doğu ülkelerinin Ortaçağ tarihi, Türkiye’nin modern tarihi ve Türk halkının çok yönlü manevî hayatı. Gordlevskiy’in ilk Türkiye (Osmanlı) ziyareti daha 1903’te gerçekleşmiştir. Son ziyaretini ise Atatürk ve reformlar döneminde, 1928’de yapmıştır. Bu iki tarih arasında ülkede büyük siyasî, sosyal ve kültürel değişiklikler yaşanmıştır. Bütün bu değişiklikler, Gordlevskiy’in araştırmalarına da yansımıştır.

V. A. Gordlevskiy, o zamanlar Rusya İmparatorluğu’nun sınırları içerisinde yer alan günümüz Finlandiya’sının Sveaborg şehrinde doğmuştur. Helsingfors’daki gimnaziumu bitirdikten sonra Moskova’daki Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü’nde eğitim görmüştür. Daha sonra ise eğitimine Moskova Üniversitesi Tarih-Filoloji Fakültesi’nde devam etmiştir. Gordlevskiy eğitim yılları boyunca birkaç Şark dilini öğrenmiştir. Bunlar arasında Türkçe ayrı bir yere sahipti. Gordlevskiy’in mezuniyet tezi ise *İgnacz Kunoş’un Külliyyetindeki Türk Masallarının Analizi* adını taşıyordu.² 1907’de ise Lazarev Enstitüsü’nde Türkçe dersleri vermeye başlamıştır. Bu göreve başlamadan önce iki kez Osmanlı’yı ziyaret etmiştir. Başta Moskova Üniversitesi öğrencileriyle birlikte bir geziye katılmış, daha sonra ise profesörlüğe hazırlanma ve Doğu dillerini geliştirme sürecinde Osmanlı Devleti’ni ziyaret etmiştir.

Bu arada Gordlevskiy’in ilk çalışmaları yayımlanmıştır. Bunların arasında aşağıdaki çalışmaları zikretmekte fayda vardır: *Runik Yazıların Araştırılması, Osmanlı Atasözlerinin Tarihi, Os-*

---

² İgnacz Kunoş, Macar kökenli şarkiyatçı. 1887-1889 yılları arasında Türk masal, şarkı ve bilmeceleleri derlemiş ve Karagöz’ün Macarca versiyonunu yayımlamıştır.

manlı Halk Şarkıları, Osmanlı'da Hayvanlarla İlgili Batı İtikatları, Yeni Osmanlı Edebiyatına Dair Denemeler, Küçük Asya Selçukluları Kroniği'nin Osmanlıca Çevirisine Yorumlar vs. Ancak genç bilim adamı çalışmalarını etnografya, dil, tarih ve edebiyat alanlarıyla sınırlandırmamaktadır. O, modern yaşam biçimi, modern folklor, İslam araştırmaları, Türkoloji tarihi ile de ilgilenmekte ve Türkoloji'nin bütün alanlarıyla ilgili kaynak toplamaktadır. O dönemde bilindiği gibi Osmanlı, reformlar eşiğinde bulunuyordu. Jöntürk Devrimi Türkiye'yi Doğu'nun ilk parlamenter monarşisine dönüştürmüştür. Genç Rus Türkolog, Türkiye'deki gelişmeleri *Russkie Vedomosti (Rus Haberleri)* adlı gazetede yazısında değerlendirmiştir. "Jöntürk Devrimi'nin Doğuşu" adlı makalesinde müellif, Türkiye'de gerçekleşen değişiklikleri çok olumlu karşılamıştır. 1908 yılının sonbaharında Gordlevskiy, Moskova'da Jöntürklerle ilgili bir konuşma yapmak istemiş, ancak yetkililer buna müsaade etmemişlerdir.³ Ancak bilim adamı Yeni Türkiye, Türk toplumunun gelişim yolları ve Türk kültürü ile ilgili çalışmalarını yayımlamaya devam etmiştir. Türkiye'de yayımlanan kitapları da takip eden Gordlevskiy, bu kitapları *Russkie Vedomosti (Rus Haberleri)* adlı gazetede tanıtmıştır. İskandinav ve Fin-Ugor meselelerine dair yazılarını da bu gazetede yayımlamıştır (Unutmayalım ki o, Finlandiya'da doğmuştu ve bu meseleler de onun ilgi alanıydı). 1907'den I. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadarki dönemde Rus Türkolog Türkiye'yi her sene ziyaret etmiştir. Tek istisna 1912 yılı olmuştur ki, o sene Gordlevskiy Atina'daki Uluslararası Şarkiyatçılar Kongresi'ne katılmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın başında bilim adamının hayatı pek değişmemişti. O tarihte daha kimse bu savaşın aynı zamanda Osmanlı ile Rusya imparatorluklarının sonu olacağını tahmin etmiyordu.

---

³ Bu konuşmasını bilim adamı daha sonra "Nerazreşönnaya Lektsiya" (Yasaklanmış Konuşma) adıyla *Russkoe Slovo (Rus Sözü)* adlı yayında yayımlamıştır.

Gordlevskiy, Türkiye'deki gelişmeleri okuyucularla *Russkie Vedomosti* adlı gazetede paylaşmaya devam etmiştir. Kasım 1914'te "Türkiye'de Ne Yazıyorlar?" adlı makalesi yayımlanmıştır.⁴ Bilindiği gibi tarih, savaşta Rusya ile Türkiye'yi karşı karşıya getirmiştir. Gordlevskiy de makalesinde savaşa Almanya'nın tarafında katılan Jöntürk rejiminden olumsuz bahsetmektedir. Halkın, Müslümanların Hristiyanlara ve Moskova'ya karşı verdiği bağımsızlık savaşı ile ilgili duyduğu heyecana dair Türk vilayetlerinden gelen vatansever nitelikteki telgraflarını da Gordlevskiy eleştirel bir şekilde ele almaktadır. Yazar, bu telgraflarda, Türkiye'nin savaşı aynen Rusya gibi Hristiyan devletler olan Almanya ve Bulgaristan ile ittifak içerisinde sürdürdüğünden bahsedilmediğinin altını çizmektedir. Böylece Rus Türkolog, halkın his ve dinî görüşlerinin maalesef siyasi amaçlarla kullanıldığını ileri sürmektedir. Bununla birlikte Gordlevskiy yazılarında bu olaylara bir vatansever ve şovenist olarak yaklaşmamış, daha çok Türkiye ve halkına sempati duyarak bu savaşı da Türkiye açısından bir trajedi olarak yorumlamıştır.

1916 yazında V. A. Gordlevskiy, tercüman ve *Russkie Vedomosti* Gazetesi'nin muhabiri olarak Kafkasya cephesine gitmiştir. Buradan devamlı raporlar göndermiştir. Bu raporlarda savaş, iki halk arasında gelişen münasebetler tarihindeki trajik bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Gordlevskiy, resmî propaganda ile savaşan tarafların askerlerinin gerçek his ve ruh haletlerini ayırmaktadır. O, hem Rus askerleri hem de esir Türk askerleriyle konuşmuş ve her iki milletin askerlerinin de savaşın neden gerçekleştiğini ve tarafların neden birbirlerini öldürmek zorunda olduklarını bilmediklerini yazmıştır.

1917-1918 yıllarında Rusya'da devrim hareketleri başlamıştır. Bunun sonucunda da Çarlık Rusya'nın yerini Sovyet Rusya

---

⁴ V. A. Gordlevskiy, "Çto Pişut v Stambule?", *Russkie Vedomosti*, No. 266 (1914).

almıştır. Rus şarkiyatçılığı da bu esnada zor bir dönemden geçmiştir. İlmî müesseseler ve genel olarak bütün ilmî hayat yeniden yapılandırılmıştır. Birçok müessese ve okul kapatılmış, birçoğu birleştirilmiş, yeni Marksist metodoloji benimsenmiştir. Nitekim meşhur şarkiyatçıların bir kısmı yeni ülke ve yeni sistemde kendi yerlerini bulamamıştır. Ancak Gordlevskiy, vatanına karşı olan borcunu - zor şartlarda da çalışmaya devam ederek - ödemesi gerektiğini düşünüyordu. 1918 yılının sonunda tekrar Lazarev Enstitüsü'nde hocalık yapmaya başlamıştır. Ancak enstitünün adı değişmiştir. Artık bu müessese, Canlı Şark Dilleri Enstitüsü olarak adlandırılıyordu.

1920'de Sovyet Rusya ile Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti arasında diplomatik münasebetlerin tarihi başlamaktadır. Cumhuriyet daha ilan edilmemiş, ancak Sovyet Rusya Anadolu'daki bu siyasî oluşumu tanımıştır. Karşılıklı yakınlaşma, askerî-siyasî işbirliği ile başlamıştır. Bu şartlarda Rusya, Türkiye ve Türkçe'yi bilen uzmanlara ihtiyaç duymuştur. Bu süreçte V. A. Gordlevskiy'e de görev düşmüştür. 1921 yılında o, Kızıl Ordu Askerî Akademisi'nde Türkçe dersleri vermeye başlamıştır. Askerî Akademi'nin başkanı ise o dönemde devrimin meşhur komutanlarından M. V. Frunze idi. Orta Asya'da (Bişkek'te) doğup büyüyen Rus komutan Türkoloji'ye yabancı biri değildi. Zira Türkî dillerden Kırgızca'yı çok iyi biliyordu.⁵ 1934'te Kızıl Ordu Askerî Akademisi'nin 15. yıldönümünde Gordlevskiy altın saatle ödüllendirilmiştir.

---

⁵ M. V. Frunze, Sovyet-Türk münasebetlerinin tesisinde de önemli rol oynamıştır. 2 Ocak 1922'de Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti Olağanüstü Misyonu'nun başkanı olarak Ankara'ya gelmiştir. O dönemde Frunze, Ukrayna Askerî Bölge Birlikleri Komutanı ve Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti Halk Komiserliği Başkan Yardımcısıydı. Frunze, Türkiye ile Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti arasında Dostluk Anlaşması'nın imza töreninde de hazır bulunmuştur. Böyle bir anlaşma daha önce Türkiye ile Rusya ve Türkiye ile Kafkasya Ötesi cumhuriyetleriyle imzalanmıştı.

Bu dönemde (1926 ve 1928) Gordlevskiy Türkiye'yi iki kez daha ziyaret etmiş ve burada etnografya ve modern edebiyat alanlarında araştırmalarına devam etmiş, Ortaçağ tarihi ile ilgili kaynak toplamıştır. İşte bu dönemde Küçük Asya'daki Türk devletlerinin tarihini (Selçuklular'dan Cumhuriyet'in İlanına Kadar) yazmayı kararlaştırmıştır. Ancak ne yazık ki Gordlevskiy, Türko-loji çalışmaları ile ilgili planlarının ancak bir kısmını hayata geçirmeyi başarmıştır. Etnografya ve folklorla dair kaynakları tam olarak değerlendirememiş, bu konuyla ilgili çalışmaları ancak el yazma şeklinde kalmıştır. Kaldı ki bunlar da ayrıntılı analiz ve yorum içermemektedir. Türk tarihi ile ilgili projesini de ancak kısmî olarak hayata geçirmiştir. *Küçük Asya Selçukluları Tarihi* adlı kitap bu yöndeki çalışmalarının neticesidir. Bu kitap 1941 yılında Moskova'da basılmıştır. 1917 öncesi olduğu gibi sonrasında da Türkiye'deki önemli siyasî ve askerî olaylara şahit olmuş, ülkenin sosyo-ekonomik durumu, millî yapı ve devlet sınırları konularındaki değişiklikleri yakından takip etmiştir. Gordlevskiy, Yeni Türkiye ile ilgili makale ve yazılarını periyodik yayınlarda yayımlamaya devam etmiştir. Bu yazılar hiç şüphesiz Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasının tam resmini vermemekte, ancak 1920-1930'lu yıllardaki Türkiye'nin siyasî, sosyal, dinî ve kültürel hayatının önemli dönemlerini aktarmaktadır. Bu husus, bilim adamının çalışmalarının değerini arttırmaktadır. Gordlevskiy Fuat Köprülü, Ali Emiri, Ahmet Refik Altınay gibi bilim adamlarıyla yazışmalarını devam ettirmiş, onları Rus okuyucusuna tanıtan yazılar kaleme almıştır.

Yeni Türkiye ve SSCB döneminde Gordlevskiy ancak iki kez Türkiye'de bulunmuştur. Buna rağmen o, Türkiye ile ilgilenmeye ve konuyla ilgili makaleler yazmaya devam etmiştir. 1928 yılından itibaren Gordlevskiy, sistematik olarak SSCB Telgraf Ajansı'nın haberlerini ve Türk şair Nazım Hikmet ile ilgili çıkan gazete yazılarını toplamıştır. Her sene Türkiye'yi ziyaret etme imkânına sahip olmayan Rus Türkolog, enstitüdeki arkadaşları ve öğrencileri tarafından Türkiye'den SSCB'ye getirilen kaynak ve

yayımları araştırmış, Türk ilim ve kültür adamlarıyla yazışmalarını devam ettirmiştir. Bu kaynak ve yayınlar, onun Cumhuriyet Türkiye'si ile ilgili üç çalışmasının temelini oluşturmuştur. Bu çalışmalar şunlardı: “Yeni Türkiye'nin İdeolojisi”, “Türkiye’de Eğitim”, “Latin Alfabesinin Kabulü Sırasında Anadolu Basını”. İdeoloji, eğitim, basın analizi Türkiye Cumhuriyeti'nin elde ettiği başarı ya da tam tersine karşılaştığı zorlukların en önemli göstergeleridir. Bütün bu makaleler ilk kez 1962 yılında basılmıştır. Bu tarihte SSCB’de V. A. Gordlevskiy’in ilmî çalışmalarının külliyatı yayımlanmıştır. O güne kadar bunlar ancak el yazma şeklindeydi. Makaleler genel olarak SSCB’deki ilmî ve akademik çevrelerin Türkiye’deki değişiklikleri ne kadar olumlu değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. “Anadolu Basını” adlı makalenin başlığı tek başına çok şey ifade etmektedir: 1921 yılından bu başlıkta bir makalenin ortaya çıkması mümkün değildi. Cumhuriyet öncesi dönemde ülkenin kültürel hayatında “Anadolu basını” diye bir olay yoktu. O dönemde ancak İstanbul basınından söz etmek mümkündü. Ancak İstanbul basınına da Anadolu’dan ziyade Avrupa’daki gelişmeler ilgilendiriyordu. Kemalist devrimden sonra ise her şey değişmiştir. Gordlevskiy’e göre gazeteler yenilenmenin sesi olmuştur. Rus Türkolog, Atatürk’ün emrinde 52 gazetenin olduğunu yazmaktadır. Bu sayı aslında Anadolu’da çıkan toplam gazetelerin ancak yarısıydı. Bu gazetelerde eskiden toplumun gündeminde hiç olmayan halk ekonomisine dair meselelere önemli yer verilmiştir. Gazetelerin adları da çok şey ifade etmektedir: *Çiftçi, Millî İhracat-İthalat, Yeni Türkiye, Türk Dili, Anadolu, Türk Yolu* vs. Bu tür isimlere devrim öncesinde hiç rastlanmıyordu. Gordlevskiy, dönemi ve gelişmeleri şöyle tasvir etmektedir: “*Anadolu, ülkeyi saran inşaat sürecini yansıtmaktadır. Yeni gazeteler, yeni neslin cevabını beklediği sorulara cevap vermektedir. Ancak diğer taraftan bu gazetelerde yalnızca Batı’ya olan hevesi değil, geçmişte kalan Doğu’nun yankılarını da görmek istiyoruz. Çünkü bu, Doğu hayatını anlatan eskiyi bilme isteğidir. Tabii ki gazeteler CHP’nin direktifleri doğrultu-*

sunda hareket ediyorlardı. Batı'nın aşırılıkları da bir tarafa itiliyordu.” Gazetelerde yönetimin kontrolünde reform yolları ile ilgili tartışmalar yapılıyordu. Tartışmaların çoğu da alfabe değişimi ile ilgili olmuştur. Bilindiği gibi Türkiye’de alfabe reformu 1 Kasım 1928’de gerçekleşmiştir. Arap alfabesi eskiden beri Türk dilleri için kullanışsız kabul ediliyordu. Alfabe reformları ile tartışmalar Müslüman Türk aydınları arasında daha XIX. yüzyılın ikinci yarısında yapılmaya başlanmıştır.

Gordlevskiy’in yazdığına göre Cumhuriyet Türkiye’sinde konuyla ilgili farklı görüşler ortaya atılıyor ve taraflar, “Doğucu”lar ile “Batıcı”lara ayrılıyordu. Kader bu meselede Türkiye’yi yol ayrımında bırakmıştı. Eski alfabeyi yalnızca din adamları ile gericiler savunmuyordu. Gazeteler Eğitim Bakanlığı’ndaki tartışmaları yakından takip ediyorlardı. *Fikirlerin Yankısı* gazetesi de eski alfabe taraftarıydı. Her iki tarafın da kendilerine göre haklı gerekçeleri vardı. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı dönemi generallerinden Kazım Karabekir Paşa (1882-1948), bu meselede Atatürk’ten farklı düşünüyordu. Kendi araştırmalarına dayanarak Karabekir Paşa, Arap alfabesinin yetmişmiş insanlar için zaman kazandıracağını düşünüyordu. Savaş sırasında Alman subayı bir sayfa mektup yazarken, Türk subayı aynı süre zarfında on sayfa yazmayı başarıyordu. Gordlevskiy bu tartışmaları şöyle değerlendiriyordu: “*Bu sesler, sağlam ihtiyaç karşısında kesilmektedir. Ancak yalnızca Falih Rıvka Atay (Halk Egemenliği Gazetesi) gibi “gelecek nesilleri değil de kendisinin karşılaşacağı zorlukları” düşünen insanlar mütereddit kalıyorlar. Türkiye bütün Türk dünyasına örnek teşkil etmelidir.*”

Gordlevskiy, eğitim ve ideoloji gibi meseleleri ele alarak da Türkiye’deki yenileşme hareketleri ile ilgili yaklaşımını ortaya koymuştur. Burada “20-30’lu Yıllarda Türkiye’de Eğitim” ve “Yeni Türkiye’nin İdeolojisi”⁶ adlı makaleleri söz konusudur. Birinci

---

⁶ Bu makale, yazarın 1923-1924 yıllarına ait ulaşabildiği İstanbul ve Anadolu basınındaki yazılar temel alınarak kaleme alınmıştır.

makalede yazar, Cumhuriyet dönemi eğitim sistemini incelemekte ve bu alandaki reformların “laik niteliği”nden övgüyle bahsetmektedir. Bu makalesinde yazar, Mustafa Kemal Atatürk’ün taraftarlarından Mustafa Necati Bey’in aşağıdaki sözlerine yer vermektedir: “Eğitim, ilmî temelde gelişecek ve millî çıkarları gözetecektir.” Yeni okulun amacı, “vatansever hislere sahip sağlam yeni bir nesil yetiştirmektir.” Bu düşünceler tamamen Avrupa eğitim ekolünün temsilcisi olan V. A. Gordlevskiy’in fikirleriyle uyuyordu. Rus Türkolog çalışmasında ilk ve orta eğitim okulları, kolejler, bu okulların eğitim müfredatları, öğretmenlik de dâhil olmak üzere meslekî okullarla üniversiteleri, yani Türkiye’nin bütün eğitim sistemini tasvir etmiştir. Yazar ayrıca kız okulları, kütüphaneler, halka hitaben yapılan konuşmalar, öğrencilerin durumu vs. meselelerine de değinmiştir. Gordlevskiy, saltanat yönetiminden cumhuriyete kalan “ağır” mirastan bahsetmiş, öğretmenlerin fedakârlıklarını anlatmıştır. Öğretmenler, hükümetin “cehaleti giderme” siyasetini Anadolu’nun ücra köşelerinde uygulamışlardır. Okul ve liselerdeki öğrencilerin hayatı ile ilgili Gordlevskiy son derece olumlu şeyler yazmıştır. Nitekim okullarda kütüphaneler, yardımlaşma ve çalışma sınıfları mevcuttu. Öğrenciler haftada iki kez okulları temizliyor, okul araç-gereçlerini düzenliyorlardı. Yazar doğrudan bunlardan bahsetmese de bu sistem, aynı zamanda Sovyet Rusya’da geliştirilen sistemi andırıyordu. Hiç şüphesiz farklılıklar da vardı. Okullarda laik öğretmenler tarafından din dersi veriliyordu. Azınlıkların (Ermeni, Rum, Yahudi, Bulgar) okullarına gelince, yazara göre bu okullarda sosyal bilimler dersleri Türk öğretmenler tarafından Türkçe okutuluyordu. Ana dil ancak bir ders olarak okutuluyordu. Bununla birlikte Gordlevskiy bu hususu “Şovenizm” olarak nitelendirmemekte, bu siyasetin amacının “millî azınlıkları Türk kültürüne yakınlaştırma” olduğunu belirtmektedir.

O yıllarda Türkiye’de tek bir üniversite (İstanbul Üniversitesi) vardı. Gordlevskiy, yüksek eğitimdeki sorunları da ele almakta ve bu süreçte öğrencilerin görüşüne başvurmaktadır. Özellikle ho-

caların düşük kalitesi göze çarpmaktadır. Hocaların bir kısmı derslerde Fransızca'dan tercüme edilmiş notları okumuşlardır. Hocaların birden fazla görevde bulunmaları da yüksek eğitime zarar veriyordu. Gordlevskiy, mezun öğrencilerin taşralarda çalışmak istememelerini de eleştirmekte ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun aşağıdaki sözlerini aktarmaktadır: *“Mezun olan öğrenci, kaç para kazanacağını düşünüyor. Kendi vatanına nasıl bir fayda getirebileceğini ise hiç aklından bile geçirmiyor.”* Ancak bütün bu sorunlarla ilgili yazar mazeret bulmaktadır: *“Üniversite”* daha çok gençti ve skolastik okuldan bilim ve eğitim yuvasına yeni yeni dönüşmeye başlamıştı. Ayrıca yazar, üniversite ile bir tutulan yüksek okullardaki eğitimi de kaliteli bulmakta, Ankara Yüksek Okulu Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılışını da *“üniversitelerin kuruluşuna doğru önemli bir adım”* olarak değerlendirmektedir. Gordlevskiy, *“yüksek okul gücünün”* ülkenin doğusunda da hissedilmesi gerektiğini vurgulamış ve hükümetin Van ile Diyarbakır'da da üniversiteler açma niyetlerini sevinçle karşılamıştır. Türkiye'de lisans eğitimini herkes alamıyordu. Dolayısıyla yazar, kurulan özel kursların öneminin altını çizmektedir. Böyle bir durum aslında Sovyet Rusya için de geçerliydi. Rusya'da işçi fakülteleri kurulmuştur. Gordlevskiy, İstanbul Öğrenciler Birliği'nin organize ettiği özel derslerin önemini de vurgulamıştır: *“Eğitim amacının yanı sıra bu dersler, ülkenin yüzünü değiştiren reformların popülerleştirilmesi, yeni görüşlerin yayılması açısından da önem arz ediyordu.”* Öğretmen kadrolarının eksikliği ve düşük kalitesi ise en büyük sorun olarak kalmaya devam etmiştir. Gordlevskiy, çalışmasında dönemin Eğitim Bakanı'nın mecliste yaptığı konuşmasına da yer vermiştir. Bakan bu konuşmasında öğretmenlerin cahilliğine dair örnekler vermiştir. Örneğin öğretmenlerden biri, kilometreyi ağırlık ölçü birimi olarak adlandırmış, bir başkası da *“Türkiye Cumhuriyeti hangi uluslararası anlaşma ile tanınmıştır?”* sorusuna *“Sevr”* cevabını vermiştir. Kızların eğitimine gelince Gordlevskiy, Türkiye'de hükümetin yanı sıra Türk Eğitim Derneği ve İstanbul Kadınlar Birliği

gibi kuruluşların da kızların eğitimiyle yakından ilgilendiklerini yazmaktadır.

Yeni devlet inşasındaki bir başka önemli husus da ideolojidir. Bu konu çok geniştir ve ayrı bir araştırmayı gerektirmektedir. Gordlevskiy, “Yeni Türkiye’nin İdeolojisi” adlı makalesinde Batı’ya yaklaşım sorunu, bağımsızlık ve Turancılık temelli vatanseverlik, gençler ve terbiye meselesi, Türk Ocakları ile halkevlerinin faaliyetleri, azınlık ve göçmenler sorunu, evlilik münasebetleri, kadınlara yaklaşım, alkolizm ile mücadele gibi konuları ele almıştır. Gerçi bunlar ideoloji değil, toplumu ilgilendiren, iktidarın da uğraştığı meselelerdi. Bu meseleler ancak “köhneleşmiş değerler” yeniden ortaya çıktığında değerlendirildiğinde ideolojiye dönüşüyordu. V. A. Gordlevskiy’in de belirttiği gibi özgürlük burada kuruluş (en başta da yabancı güçlerden) ile özdeştir. Bu dönemde millî azınlıklar meselesi daha da fazla önem kazanmaktadır. Çünkü yeni iktidar, “Osmanlı” terimi yerine “Türk milleti” terimini tercih etmiştir. Vatanseverlik artık efsanevî değil, gerçek bir vatana karşı hissedilen gerçek bir sevgiye dayandırılmalıydı. Terbiye konusu da yeni iktidar için önemliydi, çünkü millî hareketin temelini Türk gençliği oluşturuyordu. Kadın hareketi ile kadın hakları meselelerinin önem arz etmesinin nedeni de Gordlevskiy’in de belirttiği gibi yalnızca eşit haklar kaygısı değildi. Eskiden tamamen şeriat kaidelerine uygun olarak düzenlenen bu alanda artık reformlar yapılacaktı. Nitekim Türkiye’de kadınların durumu yavaş yavaş iyileşmiştir. Gordlevskiy’e göre bunun nedenlerinden biri de toplumun Millî Mücadele’ye kadınların da erkeklerle birlikte katıldıklarını anlamış olmasıdır.

İçki konusu ise polemige neden olmuştur. Yeşilay, meseleinin ahlakî boyutuna dikkat çekmiş ve yaptığı bir anket sonucunu Meclis’e takdim etmiştir. Bu ankete göre Meclis’in içki üretimini kanunen yasaklamaya çalıştığı bir dönemde boşanma ile suç oranı azalmıştır. Ancak işçilerle şarap üreticilerinin protestoları üzerine Meclis, kanunu yeniden gözden geçirmiş ve yalnızca içki satışını

yasaklamıştır. Diğer bir deyişle Gordlevskiy'in belirttiği gibi “çetin mücadele yeniden başlamıştır.” Genel olarak ideoloji ile yakından ilgili olan meseleleri ele alan Gordlevskiy, ideolojik alanda artık “kolaya kaçılmış göze çarpan kararlar” değil de “ilmî” kararların alındığını ileri sürmektedir.

Yukarıda V. A. Gordlevskiy'in Yeni Türkiye ile ilgili izlenimlerinin yalnızca bir kısmını aktardık. Rus Türkolog, bazı hususlara negatif yaklaşmaktadır. Bunların başında toplumun Batıcılarla Doğuculara bölünmesi, bazen Batı uygulamalarının kopya edilmesi bazen ise tam tersine büyük devlet şovenizmi havasının esmesi (artık Osmanlılık temelinde değil Türkçülük temelinde) gelmektedir. Ancak bir kez daha altını çizelim ki Gordlevskiy, bütün bunları tenkit etmemekte, olumsuz hususları objektif bir şekilde açıklamaya çalışmaktadır. Gordlevskiy'e göre aslında Türkiye kısmen doğru yoldaydı: “Millet” anlayışı, herhangi bir somut kültür ve dine değil de hem Osmanlı hem de Cumhuriyet tarihinin yaratıcısı olan Türk halkı fikrine dayandırılmalıydı. Gerek Rus gerekse de Batılı tarihçiler aynı şeyi Rus halkı için de söylüyorlar. Bu husus aslında aynı zamanda Avrasya'nın iki büyük halkı arasındaki manevî yakınlığın güvencesidir ki, bu yakınlık derin tarihî köklere sahiptir.

Kaynakça

Gordlevskiy, V. A., “Çto Pişut v Stambule?”, *Russkie Vedomosti*, No. 266 (1914).

Zapiska Gruppı Russkih Vostokovedov (O Proekte Praktičeskoj Vostočnoy Akademii), Petrograd 1916.

TANZİMAT'TAN SONRA RUSÇA'DAN TÜRKÇE'YE VE TÜRKÇE'DEN RUSÇA'YA YAPILAN TERCÜMELER - TARİHİ TÜRK ROMANLARINDA RUS KAHRAMANLAR

Yrd. Doç. Dr. İsmail KARACA *

Rusça'dan Türkçe'ye Yapılan Tercümelere

Tanzimat'tan sonra Türk edebiyatının yenileşmesinde ve gelişmesinde Batı'dan yapılan tercümelere önemli rol oynar.¹ Fransız edebiyatının Türk edebiyatı üzerinde etkili olmaya başladığı Tanzimat sonrası dönemde tercüme faaliyetlerine girişilir. İlk olarak Ömer Faruk Şinasî, çeşitli Fransız şairlerinden yapmış olduğu manzum tercümeleri 1859 yılında *Tercüme-i Manzume* adıyla küçük bir kitapçıkta toplar.² Aynı yıl, Münif Paşa'nın Fransızca'dan çevirdiği felsefi diyaloglardan oluşan *Muhaverât-ı Hikemiyye* adlı eser yayımlanır. 1862 yılında Yusuf Kamil Paşa, Fenelon'un *Telemaque* adlı eserini tercüme eder. Victor Hugo'nun *Sefiller*'i, *Hikâye-i Mağdûrin* adıyla yayımlanır. Tercümelere yanında Fransız kültürünü ve edebiyatını tanıtan makale ve kitaplar da yayımlanmaya başlanır.

Türk aydınlarının ilgisi Fransız kültürü ve edebiyatıyla sınırlı kalmaz. İngiliz ve Alman edebiyatını önceleri Fransızca'dan dolaylı olarak tanıyan aydınlar daha sonra doğrudan doğruya tanımak ve bu edebiyatlardan tercümede bulunmak isterler. Tanzimat

---

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi

¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1987; Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul 1997 ; Orhan Okay, "Edebiyatımızın Batılılaşması Yahut Yenileşmesi", *Büyük Türk Klasikleri*, VIII, İstanbul 1988.

² Ömer Faruk Akün, "Şinasî", *İslâm Ansiklopedisi*, XI, MEB Yayınları, İstanbul 1979, s. 554.

sonrasında İngiliz edebiyatından yapılan tercümelerin başında Shakespeare'in eserleri gelir.³

İngiliz kültürü ve edebiyatının yanında Alman edebiyatına da ilgi uyanır. Alman kültür ve edebiyatına karşı ilgi kültürel, ekonomik ve askerî münasebetlerle paralel şekilde gelişir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru gazete ve dergilerde Alman sanatkârları ve düşünürleri hakkında yazılara rastlanır. Schopenhauer, Nietzsche ve Schelling'den makaleler tercüme edilir.⁴

Türk okurları Rus edebiyatıyla Fransızca'dan yapılan ilk edebî tercümelerden 25 yıl sonra (1884) tanışır. Rus edebiyatına ilginin uyanmasında askerî okullarda Rusça öğretimine başlanması ve şarkiyatçı Olga Sergeevna Lebedeva'nın İstanbul'a gelmesi önemli etkenlerdir.

Rusça öğretimi resmî olarak ilk defa askerî okullarda başlatılmıştır. Askerî okullarda 1883-1884 yıllarından itibaren Rusça öğretiminde önce Rusça ve Fransızca olarak hazırlanan ders kitaplarından faydalanılmış, daha sonra telif ve tercüme kitaplar hazırlanmıştır.

Rusça'nın askerî okul programlarında yer alışından bir süre sonra Rus edebiyatı ile ilgili makale ve kitapların yanı sıra Rusça'dan yapılan manzum ve mensur tercümeler görülmeye başlanır.

Rusça'dan yapılan ilk edebî tercüme, aslen Dağıstanlı olan Mizancı Mehmed Murad'a aittir. Mehmed Murad, 1883-1884 yılında Aleksandr Sergeeviç Griboedov'dan *Akıldan Bela* adıyla dört perdelik bir komedi çevirmiştir.⁵

Bu tercümeden üç yıl sonra ünlü Rus şairi Mihail Yuryeviç Lermontov'dan bir manzume tercüme edilerek Mehmed Murad

---

³ İnci Enginün, *Tanzimat Devrinde Shakespeare Tercümeleri ve Tesirleri*, İstanbul 1979.

⁴ Nedret Pınar, *1900-1983 Yılları Arasında Türkçe'de Goethe ve Faust Tercümeleri Üzerinde Bir İnceleme*, İstanbul 1984.

⁵ İsmail Habip Sevük, *Avrupa Edebiyatı ve Biz*, II, İstanbul 1941, s. 267.

tarafından çıkarılan *Mizan* gazetesinin 26. sayısında 14 Nisan 1887’de yayımlanır. “Fünûn ve Edebiyat” genel başlığı altında, “*Rusya Meşâhir-i Şu’arâsından (Lermontov)’un bir manzumesidir ki matbaamızda Rusça’dan tercüme olunduktan sonra Mene-menlizâde Tahir Beyefendi tarafından tanzîm edilmiştir*” notu ile neşredilen şiirin başlığı bulunmamaktadır.

1889 yılında, Recep Vahyî imzasıyla bu sefer doğrudan Rusça’dan yapılan manzum tercüme yayımlanmaya başlanır. Bursa’da çıkan *Nilüfer* dergisinin Şubat, Mart (1889) sayılarında *Çiftçi Şarkısı* ve *Kuşçağız* adlı şiirler Recep Vahyî tarafından tercüme edilerek yayımlanır.

Recep Vahyî’nin tercümelerinin Rusça’dan yapılan ilk tercüme içerisinde önemli bir yeri vardır. XX. yüzyılın başına kadar yapılan Rusça’dan çevrilen 27 şiir tercümesinin 13’ü onun tarafından yapılmıştır. Recep Vahyî’nin bu tercüme *Nilüfer*, *Fevâid* gibi dergilerde yayımlanmıştır.⁶

Rusça’dan yapılan ilk şiir tercüme arasında nesir olarak tercüme edilenler de mevcuttur. Bunlar; Memdûh tarafından çevrilerek “Rusça’dan tercüme edilmiştir” notu ile yayımlanan *Tulû’u Temâşâ* (1894) ve Ali Kemal tarafından Fransızca’dan tercüme edilen Puşkin’in manzumesidir. Ali Kemal’in tercümesi *Paris Mektupları, Şiir ve Şair: Puşkin Kimdir* (1899) başlıklı tanıtma yazısının içindedir.

Rus edebiyatından manzum tercümelere başlandığı sırada Rus edebiyatını tanıtan makaleler de gazete sayfalarında yer almaya başlar. Bu tarz yazılardaki artış Rus edebiyatına yönelik ilginin yükseldiğini gösterir. Bu ilginin artmasında en önemli role sahip kişi ise Olga Sergeevna Lebedeva’dır. Türkiye’de Olga de Labedeff ya da Madam Gülnar (Gülnar Hanım) olarak bilinen Kontes Olga

---

⁶ Cafer Gariper, “Rusça’dan Türkçe’ye Yapılan İlk Edebî Türler Üzerinde Bir Araştırma: Manzum Tercüme”, *İlmî Araştırmalar*, İstanbul 1999, s. 112.

Sergeevna, 1889 yılında Stockholm’de toplanan VIII. Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi’nde tanıştığı Ahmet Mithat Efendi’nin daveti üzerine 1890 yılında İstanbul’a gelir ve burada bir süre kalır. Gülnar Hanım’a bu ilk ziyareti sırasında II. Abdülhamit tarafından ikinci rütbeden şefkat nişanı verilir.⁷

Osmanlılar ile Rusların edebiyat alanında birbirlerini yeterince tanımamalarını ve bir kültür alışverişi olmamasını iki taraf için de eksiklik olarak gören Madam Gülnar, işe Rus edebiyatını tanıtan eserlerle başlar. İlk tanıttığı yazar ise Puşkin olmuştur. Rusça’dan çevirdiği Puşkin’in *Kar Fırtınası* adlı uzun öyküsü 1890’da *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde birkaç bölüm olarak yer alır, 1891’de ise ayrı bir kitap olarak yayımlanır. Ahmet Mithat tarafından yazılan önsözde ise Puşkin ve Olga Lebedeva tanıtılmıştır.

Yine 1891 yılında *Şair Puşkin: Hayatı, Sanatı, Eserleri* adlı bir kitap yayımlanır. Bu kitapta Puşkin’in yaşamı ve eserleri hakkında bilgi verilir. Daha sonra Madam Gülnar imzasını taşıyan *Şair Puşkin* adlı yazı *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edilir. Bu uzun yazı birkaç gün sürer. Yazının baş tarafına Ahmet Mithat Efendi tarafından eklenen takdim yazısında Puşkin’den bahsedilir. Mithat Efendi, Rusların ileri gelen ediplerinden olan Puşkin’in Rus edebiyatına olduğu kadar Avrupa edebiyatına da tesir ve hizmetinin bulunduğunu belirtir. Madam Gülnar, bu makalede bir Rus edibini eserlerinden de bahsetmek suretiyle Türk okuyucusuna geniş bir şekilde tanıtmış olur.

Madam Gülnar’ın tanıttığı ikinci Rus yazar Lev Tolstoy’dur. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edilen “Rus Edebiyatı ve Avrupa Yâhûd Edip Tolstoy’dan Bir Mülâhaza” başlıklı uzun makalede Rus edebiyatından Avrupa dillerine çevrilen eserler hakkında bilgi verir ve bu eserlerin Avrupalılar tarafından

---

⁷ Ömer Faruk Akün, “Gülnar Hanım”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XIV, İstanbul 1996, s. 243-248; Nazan Bekiroğlu, “Unutulmuş Bir Müsteşrik: Olga dö Lebedeva/Madam Gülnar”, *Dergâh*, No. 46, Aralık 1993, s. 8-10.

büyük bir ilgiyle karşılandığını belirtir. Tolstoy'un edebî şahsiyeti üzerinde de durulan yazıda sanatçının üç eserinin Fransızca'ya tercüme edildiğinden bahsedilerek, bunlardan biri olan *Esmâr-ı Fünûn* adlı eseri tanıtılır. Madam Gülnar'a ek olarak açıklayıcı bilgiler veren Ahmet Mithat Efendi, söz konusu eseri takdirle karşılar. Tolstoy'un konu olarak ele aldığı aileyi ve fertlerini "gayet zarifane bir surette istihza ettiğini" söyleyerek eseri çok "müstehzî" bulur. Ona göre Tolstoy, "Rusların adeta Moilere'i"dir.

18 Mart ve 15 Nisan 1891 tarihlerinde *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde Mihail Lermantov'un *İblis* adlı şiirinden bazı bölümler düzyazı biçimine çevrilerek yayımlanmış, 1892'de bu eser kitap olarak çıkmıştır. Ahmet Mithat'ın yazdığı "Bir İfade" başlıklı ön sözde Olga Lebedeva'nın Türkçesi'nin ne kadar ilerlediğinden bahsedilmiştir.

Tolstoy'un *Familya Saadeti* adlı eseri de 1893 yılında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayımlandıktan sonra kitap olarak basılır. Ardından Tolstoy'un halk öyküleri derlemesinden *İki Pir* adlı öykü yayımlanır. Ayrıca Madam Gülnar tarafından Tolstoy'un *İvan İlyiç'in Ölümü* ve *İnsan Ne İle Yaşar* öyküleri çevrilir.

Daha sonra Madam Gülnar'ın Tolstoy'dan tercüme ettiği *İlyas Yahut Hakikat-i Gına* adlı öykü yayımlanır. Öykü, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayımlandıktan sonra 1893 yılında kitap olarak da basılır. Yine 1893 yılında Puşkin'in *Maça Kızı* adlı öyküsü *Kağıt Oyunu* başlığıyla yayımlanır.

Madam Gülnar, Ahmet Cevdet'le birlikte Atâullah Bayezidov'dan *Redd-i Renan İslâmiyet ve Fünûn'u* da tercüme eder (1891/1892).

Madam Gülnar'ın Rus edebiyatı ile ilgili çalışmaları sadece çevirilerle sınırlı kalmaz, bu edebiyatı tanıtmayı amaçlayan eserler de kaleme alır. Madam Gülnar, 1893 yılında Rus edebiyatı tarihi mahiyetindeki *Rus Edebiyatı* adlı eserini yayımlar. Bu çalışmanın önsözünde Rus edebiyatının doğuşu ve gelişmesiyle ilgili ayrıntılı bilgi verilir, Simeon Polotski'den Tolstoy'a kadar Rus edebiyatının

önde gelen 20 yazarı tanıtılır. 132 sayfalık kitabın ilk 63 sayfasında Puşkin öncesi dönem üzerinde durulurken devamında Puşkin, Lermontov, Gogol, Turgenev, Tolstoy gibi ünlü Rus yazarları incelenir.⁸

Fevaid dergisinin 1894 yılı Mart-Temmuz sayılarında Recep Vahyî tarafından yapılan şu çeviriler yayımlanır: *Serçe Kuşu, Tilki ile Leylek, Kedi ile Turna Balığı, Ayı ile Vahdet-güzîn, Dede ile Torun, Köylü Ne Uyuyorsun?*

1894 yılında Puşkin'e ait olan bir şiir Fransızca'dan Abdullah Cevdet tarafından tercüme edilerek "Mektep" mecmuasının 15. sayısında yayımlanır.

Puşkin'in iki şiiri daha Bâb-ı Âli'de Rusça çevirmenlik yapan Celal Ünsî tarafından "Rusya'nın Meşâhir-i Şuârasından Puşkin'in İki Manzumesinin Mealen Tercümesi" açıklamasıyla 1896 yılında *Malûmat* mecmuasının kırk dördüncü sayısında yayımlanır. Celal Ünsî, yine 1896 yılında *Malûmat* mecmuasında *Divane-i Aşk ve Sevda, Fırtına, İki Bulut Parçası* başlıklarını taşıyan üç şiir daha tercüme eder, ancak bu şiirlerin kime ait olduklarını belirtmez.

1897-1898 yıllarında *Şükûfe-i İstiğrak* gazetesinde Mihail Lermontov'un *Melek* ve *Yelken* şiirlerinin çevirileri yer alır. Eser ve şair adının eksiksiz olarak verildiği çeviri Mustafa Reşid ve Olga Lebedeva'nın imzasını taşır.

Puşkin, doğumunun 100. yılı olan 1899'da, o dönemde Fransa'da bulunan Ali Kemal'in gönderdiği ve *İkdam* gazetesinde yayımlanan "Paris Mektupları, Şiir ve Şair: Puşkin Kimdir?" adlı yazısıyla anılır. Ali Kemal yazısında, Fransız basınında Leh ve Rus edebiyatına geniş yer verildiğini, bu edebiyatlardan tercüme yapılarak yayımlandığını belirttikten sonra Puşkin üzerinde durur. Avrupa'daki fikir ve edebiyat hareketlerinden, yabancı edebiyatlardan Türk okuyucusunu haberdar etmek isteyen yazar,

---

⁸ İsmail Habip Sevük, *a.g.e.*, s. 267-283

Puşkin'i Batı'nın önde gelen şairleriyle karşılaştırır. Puşkin'in bir eserini de tanıtmak isteyen yazar, Puşkin'in ismini vermediği bir şiiri nesir hâlinde çevirir. Verilen parça Puşkin'in *Bronz Atlı* şiirindedir.

1899'da iyi derecede Rusça bilen Cihangir Andıcanı tarafından M. Y. Lermantov'un *Bir Firarinin Encam-ı Hali-Yâhut Mücahidin-i Dini İstikbali* adlı eseri çevrilerek *Malûmat* gazetesinin dört sayısında yayımlanmıştır.⁹

1905 yılında Rus edebiyatından iki eser çevrilir. Abdullah Zühtü, Turgenev'in *Buhar* ve *Ab-ı Nevbahar* romanlarını Fransızca'dan çevirir. Yazar ismi belirtilmeyip, kitabın kapağında çevirinin Fransızca'dan yapıldığı belirtilir.

1910 yılında Maksim Gorki'den çeviri yapıldığını görürüz. Gorki'nin *Bir Sergüzeşt-i Hunîn* adlı eseri Ali Nusret tarafından Catulle Mendes'in Fransızca çevirisinden aktarılmıştır. Eser, önce *Tanin* gazetesinde tefrika edildikten sonra 1910 yılında kitap olarak basılmıştır. Gorki'nin *Ana* romanı ise İsmail Müştak ve Muhiddin tarafından yine Fransızca'dan tercüme edilmiştir. Bu eser de önce *Tanin* gazetesinde tefrika edildikten sonra 1911 yılında kitap olarak basılmıştır.

Yine 1910 yılında Raif Necdet, Tolstoy'un *Bir İzdivacın Romanı* eserini tercüme etmiştir. Ancak bu eser, Olga Lebedeva tarafından 1892 yılında *Familya Saadeti* başlığıyla çevrilmiştir. Roman, Alişanzade İsmail tarafından da 1934 yılında *Samimi Saadet* başlığıyla yayımlanmıştır.

1911 yılında Tolstoy'un *Diriliş* romanı Haydar Rıfat tarafından Fransızca'dan çevrilerek *Millet* gazetesinde *Teceddüt-ü Hayat* adıyla yayımlanır.

---

⁹ Cafer Gariper, *a.g.m.*, s.116-117, 125-126; Ali İhsan Kolcu, *Tercüme Şiirler Antolojisi (1859-1901)*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 1999, s. 244-248.

1912 yılında Tolstoy'un *Anna Karenina* romanı Raif Necdet ve Sadık Naci tarafından Fransızca'dan tercüme edilmiştir. Aynı yıl Yusuf Rıza da Tolstoy'un *Hacı Murat* adlı eserini Fransızca'dan tercüme etmiştir.

1914 yılında Rusça'yı iyi bilen Ahmet Mithat Rifatov, Tolstoy'un felsefe külliyatını oluşturan risalelerden ikisini (*Ölüm Bahsi, Felsefe-i Hayat*) tercüme etmiştir. 1924 yılında, Harbiye Nezareti tercüme şubesinde Rusça mütercimi binbaşı Ali Fuat Bey tarafından Tolstoy'un felsefi eserlerinden dokuzu yayımlanmıştır.

1921 yılında Orhan Nüzhet tarafından Tolstoy'un *Sergi Baba* adlı eseri *Aşk ve İhanet* başlığı altında tercüme edilmiştir. Yine tahminen 1922-1923 yıllarında Tolstoy'un *Acıklı Bir Sergüzeşt* adlı eseri Ahmet Selâhaddin tarafından tercüme edilmiştir.¹⁰

Birinci Bölümün Sonucu

Fransızca, İngilizce ve Almanca'nın yanında Rusça'dan da 1880'li yıllardan itibaren tercüme yapıldığı görülür. Rusça'dan yapılan tercümelemleri üç grupta değerlendirebiliriz. Birincisi, Rusça'yı Rusya'da öğrenerek daha sonra Türkiye'ye gelen Olga Lebedeva, Cihangir Andicâni, Celal Ünsî gibi kişilerin yaptığı tercümelemlerdir. İkincisi Fransızca'ya çevrilen Rus edebiyatı metinlerini Fransızca'dan tercüme edenlerdir. Bu grupta Abdullah Cevdet, Memdûh, Ali Kemal gibi isimler yer alır. Üçüncüsü de Recep Vahyi gibi Osmanlı Devleti'nde Rusça öğrenerek Rusça'dan tercüme yapanlardır.

Rusça'dan Türkçe'ye yapılan tercümelemlerde belli bir sistem ve programdan ziyade çevirmenlerin kişisel tercihleri ve dönemin sosyal, siyasî, kültürel şartları etkili olmuştur. Bu tercümelemlerin bir kısmı ikinci dilden, yani Fransızca'dan yapılmıştır. Bazı

---

¹⁰ İsmail Habip Sevik, *a.g.e.*, s. 272-283.

yanlılıklar, atlamalar görülen bu tercümelerde çoğu zaman güzel bir üslup ve çeviriden bahsetmek zordur.

Rusça'dan yapılan tercümelemler Fransız ve İngiliz edebiyatları kadar geniş çerçevede gerçekleşmemiş, bu edebiyatlar ölçüsünde Türk edebiyatı ve okuyucusu üzerinde etkili olmamıştır. Fakat XIX. yüzyılda sınırlı olarak başlayan bu faaliyet, gittikçe genişleyen bir çerçevede XX. yüzyılın ortalarına doğru yapılan bilhassa mensur tercümelerle devam etmiştir. Özellikle 1940'lı yıllardan itibaren daha sistemli bir tercüme faaliyetinden söz edebiliriz.

Diğer dillerden yapılan tercümeler gibi Rusça'dan yapılan tercümeler de Türk aydınının, Türk okuyucusunun ufkunun genişlemesinde, Rusya'nın kültür ve sanat eserleriyle tanışmasında önemli yere sahiptir.

Tarihî Türk Romanlarında Rus Kahramanlar

Milletler arası sosyal ve kültürel alışveriş açısından romanların büyük önemi vardır. Romanlar vasıtasıyla milletlerin tarihi, sosyal yaşantısı, kültürü, vs. gibi konularda bilgi sahibi olunabilir. Ancak romanlarda anlatılanların, bir kurgu ve romancının gerçeği olduğu unutulmamalıdır.

Bildirimizin bu bölümünde Türk edebiyatında romanın ortaya çıktığı yıllardan itibaren tarihî romanlarda Rus kahramanların nasıl geçtiği üzerinde duracağız.

Tarihî roman denilince ilk akla gelen isimlerden Ahmet Mithat'ın *Arnavutlar Solyotlar* (1888)¹¹ adlı romanındaki Papaz Popu ile bir yüzbaşı, geri planda kalan Rus karakterlerdir. Rus Popu, Solyotlar arasına fesat karıştırıp barış çabalarına balta vuran bir misyonerdir.

---

¹¹ Ahmet Mithat, *Arnavutlar Solyotlar*, İstanbul 1305 (1888), 221 s.

Şimal Rüzgârı'nda (1915)¹² yer alan İşelyo, fetih sonrası gelişmeleri Ruslar hesabına kaydeden bir papazdır. Türklerin askerî teşkilatları, hükümet idareleri, ekonomik hayatları gibi ekseri devlet sistemiyle alâkalı hususlarda önemli bilgiler aktarır. Oldukça dikkatli müşahedeleri olan Papaz İşelyo, savaş meydanlarında mağlup olmayan Türkleri psikolojik yönden tahlil ederek nasıl yenilecekleri yolunda rapor tutar. Papaz İşelyo, ticaretin ikinci sınıf insanların uğraşacakları bir meslek olduğuna inandırarak Türkleri bu sahadan uzak tutmak gerektiğine, tabiatıyla ekonomisi olmayan bir milletin zamanla mağlup olacağına inanır.

Baltacı ile Katerina'da (1928)¹³ Çar Petro, Katerina, İvan İvanoviç ve bir kâtip yer almaktadır. Prut Muharebesi mağlubu Petro kurtuluş için çareler ararken devreye Katerina'nın girmesine rıza gösterir. Onu Baltacı'ya yem olarak gönderir. Kendisi de tebdili kıyafetle heyette bulunur. Sadist bir insan olan Petro, Katerina'nın Mehmet Paşa ile birlikte olmasından zevk duyar. Ruslar hesabına tavizler elde etmeye çalışan Katerina, bu görüşmelere her ne kadar Ruslar hesabına birşeyler elde etmek için gidiyorsa da esasında Mehmet Paşa için de bu görevi tercih eder.

Sevim Bike'de (1945)¹⁴ yer alan altı Rus geri plândadır. Ekseri menfi özellikler taşırlar. Rus Çarı IV. İvan, Kazan seferi sırasında kundaktaki çocuklara varıncaya kadar Türkleri kılıçtan geçirmiş zalim ruhlu bir adamdır. Kazan Hanı Can Ali'nin akıl hocası Pinkov Yaruslavskiy Ruslar hesabına çalışır, Can Ali'yi yanlış yönlendirir. Can Ali, onun telkinleriyle Ruslara bağımlı hâle gelir. Kazan kraliçesini Rusya'ya esir olarak götürmek için görevlendirilen Serebryany, Sevim Bike'nin hâline hüngür hüngür ağlayan duygusal bir elçidir.

---

¹² Moralızâde Vassaf Kadri, *Şimâl Rüzgârı*, İstanbul 1315 (1915), 126 s.

¹³ Vâlâ Nurettin, *Baltacı İle Katerina*, İstanbul 1928, 288 s.

¹⁴ Ilgaz-Vahap Nevruzhan, *Sevim Bike*, İstanbul 1945, 142 s.

Şanlı Pilevne'de (1950)¹⁵ yer alan Rus komutanlarından General Skoblev ve General Todleben figüratif şahsiyetlerdir.¹⁶

Hacı Murat (1953)¹⁷ romanındaki Rus kahramanları; General Razen, General Vorontsov, Rus Binbaşı, Albay Zalatoşin, Albay Vorontsov, General Passek, bir yarbay, başka bir binbaşı, General Neçaev, Karganov, Annet, Oberyan, Albay Vorontsov'un eşi şeklinde sıralayabiliriz.

Kara Cehennem İbrahim (1953)¹⁸ romanında; Amiral Nahimov, Rus zabiti, bir Rus, İvan, Mihail ve başka bir Rus zabiti yer alır.

Yörük Ali (1953)¹⁹ romanında, Yörük Ali ve Mansuroğlu tarafından kaçırılan Edirne'deki Rus tümeninin kumandanı Albay Dimitriev geçer.

Bu üç romanda da Ruslar, Türklere karşı olumsuz tavırlarıyla yer alırlar.

Bulgar Sadık (1959)²⁰ romanında; Nikolay, vize memuru, Rus konsolos, F. Dimov, Zinovevski, bir papaz, iki Rus polisi, Rus rehber. Nelidov, gizli cemiyetin başkanı Gaznev, bir Rus askeri, Binbaşı Maksim, Anton ve Angelika, Rus kahramanlardır. Roman- da Aleksandr Samev ve Nikolay Dimitriev adlı Ruslar da yer alırlar. Çarın istibdadından kurtulmanın tek çaresi olarak ondan kurtulmayı gören ve bunun için faaliyet gösteren Aleksandr ve Nikolay, İtalya'daki anarşist kongresinden dönüşte bindikleri gemide tanıştıkları Sadık'tan büyük yardım görürler. Sadık Rusya'ya git- tiğinde Aleksandr ve Nikolay da ona her türlü yardımda bulunurlar.

---

¹⁵ Tahir Ratip Burak, *Şanlı Pilevne*, Ankara 1950, 223 s.

¹⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Zeki Taştan, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1871-1950)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

¹⁷ Reşat İleri, *Hacı Murat*, İstanbul 1953, 159 s.

¹⁸ Reşat İleri, *Kara Cehennem İbrahim*, İstanbul 1953, 251 s.

¹⁹ Reşat İleri, *Yörük Ali*, İstanbul 1953, 236 s.

²⁰ Murat Sertoğlu, *Bulgar Sadık*, İstanbul 1959, 285 s.

Hürrem Sultan (1960)²¹ romanında, Raksolana'nın memleketteki kapı komşusu Kara İvan ve Servinaz adlı Rus cariye yer alır. Kara İvan sonradan Müslüman olur, Süleyman adını alır ve uzun yıllar Hürrem Sultan için çalışır.²²

Tuna Nehri Akmam Diyor (1962)²³ romanında Rus generaler Fedor, Karlov, Nikolay Grandük figüratif olarak yer alırlar. Osman Paşa teslim olduğunda Çar Aleksandr, onu şerefli askerî üniforması ve kılıcından ayırmak istemez, bu yüzden kılıcını almaz.

Çarlara Baş Eğmeyen Dağlı Şeyh Şamil (1963)²⁴ romanında Ruslar güçlü bir devletin temsilcileridirler. Halkın motivasyonunu ne kadar güçlü tutarsa tutsun Şeyh Şamil'in galip gelmesi mümkün değildir. Şeyh Şamil, dağlardan kendisini atmak isteyen Ruslara karşı intikam hissini hep canlı tutar. Barış görüşmelerinde oğlunu esir verebilecek kadar da vatanseverdir. Rus yüzbaşı Zarubin'in evinde esir kalan Cemaleddin, bu aile tarafından askerî okulda okutulur. Okulda Ruslar tarafından sürekli aşağılanır. Ona bu anlarda teselli veren tek kişi yüzbaşının oğlu Mişa'dır. Cemaleddin okulundan mezun olurken kendisine hediye edilen kılıcı veren general, bunu kendilerine karşı kullanıp kullanmayacağını sorar. Cemaleddin, Ruslarla savaşmak yerine barış yapmak taraftarıdır. Bu yüzden, esir düşen Mişa'yı Türklerin elinden kurtarır. Baba Şamil, oğlunu bu düşüncesinden dolayı sürgün eder. Teslim olmak zorunda kaldıklarında Rusların ona karşı iyi muamele etmesi, düşüncelerinde yanıldığını anlamasına neden olur. Çar Nikolay'ın Şeyh Şamil'i en çok istediği Hac ibadeti için gön-

---

²¹ Feridun Fazıl Tülbentçi, *Hurrem Sultan*, İstanbul 1960, 320 s.

²² Daha geniş bilgi için bkz. İsmail Karaca, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1951-1960)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004.

²³ Oğuz Özdeş, *Tuna Nehri Akmam Diyor*, İstanbul 1962, 251 s.

²⁴ Samih Nazif Tansu, *Çarlara Baş Eğmeyen Dağlı Şeyh Şamil*, İstanbul 1963.

dermesi, Ruslar hakkındaki yargıların tamamen değişmesine neden olur. Oğlunu okutan Rus aile ile de dost olur.²⁵ Bu romanlarda Rusların en belirgin özellikleri kararlı ve azimli olmalarıdır. Ruslar Kafkasları yenebilmek için sürekli saldırıda bulunurlar. Yüzbaşı Zarubin ve oğlu Mişa iyidir. Diğer Ruslar ise olumsuz bir şekilde yer alırlar.

Baltacı ile Katerina (1966)²⁶ romanında bir hayli Rus kahraman yer almakla birlikte üzerlerinde en çok durulan ve işlenen şahıslar Çar Petro ve Katerina'dır. O zamanlar Rusların geride kaldıkları ve Petro sayesinde gelişmeye başladıkları ifade edilir. Rusların ortak özellikleri olarak çok içtikleri, tembel bir halk oldukları belirtilir.

Kutsal İsyân (1966)²⁷ romanında hariciye komiseri Çiçerin, Albay Budönniy gibi şahıslar Rus Bolşevizmi'nin temsilcileri olarak romanda yer alırlar. Rus Bolşevizmi, Çarlık Rusyası'nın izlediği siyasetin tam tersini izler. Eserde, kurtuluş mücadelesi veren Türk milletine onların hem maddî hem manevî destekte bulunduğu görülür.²⁸

Şeyh Şamil (1977)²⁹ romanında Şeyh Şamil ve direnişçileri Rus generalleri Grabet ile Pavlos'a ve askerlerine zor anlar yaşatırlar.³⁰

---

²⁵ Daha geniş bilgi için bkz. İlknur Tatar Kırılmış, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1961-1965)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007

²⁶ Murat Sertoğlu, *Baltacı İle Katerina*, Minnetoğlu Yayınevi, İstanbul 1966, 520 s.

²⁷ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân*, I-VIII, Acar Matbaası, İstanbul 1966-1967.

²⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Aigul Sulaimanova, *Konusunu Türk Tarihinden Alan Tarihî Romanlar (1966-1970)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.

²⁹ Oğuz Özdeş, *Şeyh Şamil*, İstanbul 1977, 140 s.

Dağlı (Dargo) (1981)³¹ romanında 21 Rus bulunmaktadır: Nikolay, Çavuş Mihaylov, Onbaşı İvanov, Astsubay Zinov, Yüzbaşı Poltorazki, Albay Vorontsov, General Semönoviç, Binbaşı Zaytsev, General Klugenov, General Grabe, Prens Vorontsov, General Gurko, Yarbay Pasek, Teğmen Kuziski, teşrifatçı, Onbaşı Nazarov, saray muhafızı, Çar II. Aleksandr, Popov, Prens Baryantinskiy, Rus elçi.

Romandaki Ruslar genelde Müslüman düşmanı olarak karşımıza çıkarlar. Şeyh Şamil ile Hacı Murat'ın arasını açmaya, Türkleri birbirlerine düşman etmeye çalışırlar. Onların başında gelen Çar II. Aleksandr Müslümanların düşmanı, şaraba düşkün, kurnaz biri olarak tasvir edilir.

Hilâl Görününce (1984)³² romanında Kırım Türklerinin Ruslarla olan mücadelesi anlatılır. Romanda yer alan 14 Rus'tan sadece İgor Grigoryeviç'e geniş yer ayrılır. İgor Grigoryeviç hırslı ve zalim bir insandır. Diğer Ruslar arka planda kalmakla birlikte onların da belirgin özelliği zulmetmeleridir.

İlk Hançer (1985)³³ romanında Kazan Türklerinin Rusya karşısındaki mücadelesi anlatıldığı için Rusların sayısı çoktur. Romanda 14 Rus kahraman yer alır. Onların başında Rus Çarı IV. İvan gelmektedir. Diğerleri ise; Moskova başpsikoposu, papaz, Prens Kurbski, Prens Petrov, İvan'ın akıl hocası olarak bilinen Peresvetov, Binbaşı Fedor, Prenses Nadya, saray nöbetçisi, elçi, Çavuş Vasiliy, Prens Vladimir, Çariçe ve İvan'ın Kazan'a gönderdiği elçidir. Prenses Nadya Rusların tek olumlu kişisidir. Yüzbaşı Alp'e yardım eden ve zindandan kaçırılan Prenses Nadya öldürülür. Romandaki diğer Ruslar ise Müslüman düşmanı olarak görünürler.

---

³⁰ Daha geniş bilgi için bkz. Ramazan Topdemir, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1971-1980)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005.

³¹ Yavuz Bahadıroğlu, *Dağlı (Dargo)*, İstanbul 1981, 111 s.

³² Sevinç Çokum, *Hilâl Görününce*, İstanbul 1984, 335 s.

³³ Oğuz Müslim, *İlk Hançer*, Ankara 1985, 94 s.

Rus Çarı İvan, Türklerin arasını açmaya çalışır. İvan, Rus din adamlarının destekleriyle Müslümanları ortadan kaldırmayı planlar.

Dersaadet'te Sabah Ezanları (1981)³⁴ romanında görülen Prens Brain, işgal kuvvetlerini temsil eder ve sefih biri olarak karşımıza çıkar. Prens Brain her gece Roza'nın yalısında yapılan eğlencelere katılır, oyun oynar, şarap içer.

Karasu (1981)³⁵ romanında geçen iki Rus, şahit olarak Ermenilerin yaptıkları zulümleri anlatırlar.

Ermeni Zulmü (1983)³⁶ romanında yer alan dört Rus, Ermenilere yardım eder.³⁷

XIX ve XX. yüzyıl romanlarında yer alan Ruslar, daha önceki romanlardakilerden farklı bir şekilde karşımıza çıkarlar. Onlar genellikle Türkler karşısında Ermenilere yardım ederler.

İkinci Bölümün Sonucu

1880'li yıllardan 1980'li yıllara kadarki yüz yıllık zaman diliminde tarihî romanlar değerlendirildiğinde Rus kahramanların romanlarda genelde olumsuz tasvir edildiği görülür. Bazı romanlarda herhangi bir özelliğiyle belirmeyen figüratif kahramanlar yer aldığı gibi az da olsa Türklerle yardım eden, onlarla iyi geçinen Rus kahramanlara da rastlanır.

Yüzyıllardır komşuluk ettiğimiz ve çok sayıda savaş yaptığımız Ruslar, devirlerin siyasî, ekonomik, askerî, sosyal, kültürel, vb. şartları gereği birçok romanda olumsuz olarak gösterilmiştir. Çünkü yüzyıllar boyu yaşanan savaşların her iki taraf için de zaman zaman olumsuz, yıkıcı sonuçları olmuştur. Ancak önemli olan tarihte yapılan hatalardan ders alarak bunları

---

³⁴ Attıla İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Ankara 1981, 382 s.

³⁵ Mustafa Yeşilova, *Karasu*, Hür Yayınları, 1981.

³⁶ Selahaddin Turgay Daloğlu, *Ermeni Zulmü*, İstanbul 1983, 119 s.

³⁷ Daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Eldessouky, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1981-1985)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.

tekrarlamamak ve var olan iyi ilişkileri bundan sonra daha da ileri taşımaktır.

Kaynakça

Akün, Ömer Faruk, “Gülнар Hanım”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XIV, İstanbul 1996, s. 243-248.

Akün, Ömer Faruk, “Şinasi”, *İslâm Ansiklopedisi*, XI, MEB Yayınları, İstanbul 1979.

Bahadıroğlu, Yavuz, *Dağlı (Dargo)*, İstanbul 1981.

Bekiroğlu, Nazan, “Unutulmuş Bir Müsteşrik: Olga dö Lebedeva/Madam Gülнар”, *Dergâh*, No. 46, Aralık 1993, s. 8-10.

Çokum, Sevinç, *Hilal Görününce*, İstanbul 1984.

Daloğlu, Selahaddin Turgay, *Ermeni Zulmü*, İstanbul 1983.

Dinamo, Hasan İzzettin, *Kutsal İsyân*, I-VIII, Acar Matbaası, İstanbul 1966-1967.

Eldessouky, Ahmet, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1981-1985)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.

Enginün, İnci, *Tanzimat Devrinde Shakespeare Tercümelere ve Tesirleri*, İstanbul 1979.

Gariper, Cafer, “Rusça’dan Türkçe’ye Yapılan İlk Edebî Türler Üzerinde Bir Araştırma: Manzum Tercümelere”, *İlmî Araştırmalar*, İstanbul 1999.

İleri, Reşat, *Hacı Murat*, İstanbul 1953.

İleri, Reşat, *Kara Cehennem İbrahim*, İstanbul 1953.

İleri, Reşat, *Yörük Ali*, İstanbul 1953.

İlhan, Attila, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Ankara 1981.

Karaca, İsmail, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1951-1960)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004.

Kırılmış, İlknur Tatar, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1961-1965)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.

Kolcu, Ali İhsan, *Tercüme Şiirler Antolojisi (1859-1901)*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 1999.

Mithat, Ahmet, *Arnavutlar Solyotlar*, İstanbul 1305 (1888).

Moralızâde, Vassaf Kadri, *Şimâl Rüzgârı*, İstanbul 1315 (1915).

Müslim, Oğuz, *İlk Hançer*, Ankara 1985.

Nevruzhan, Ilgaz-Vahap, *Sevim Bike*, İstanbul 1945.

Okay, Orhan, “Edebiyatımızın Batılılaşması Yahut Yenileşmesi”, *Büyük Türk Klasikleri*, VIII, İstanbul 1988.

Özdeş, Oğuz, *Şeyh Şamil*, İstanbul 1977.

Özdeş, Oğuz, *Tuna Nehri Akmam Diyor*, İstanbul 1962.

Pınar, Nedret, *1900-1983 Yılları Arasında Türkçe'de Goethe ve Faust Tercümelere Üzerinde Bir İnceleme*, İstanbul 1984.

Sertoğlu, Murat, *Baltacı İle Katerina*, Minnetoğlu Yayınevi, İstanbul 1966.

Sertoğlu, Murat, *Bulgar Sadık*, İstanbul 1959.

Sevük, İsmail Habip, *Avrupa Edebiyatı ve Biz*, II, İstanbul 1941.

Sulaimanova, Aigul, *Konusunu Türk Tarihinden Alan Tarihi Romanlar (1966-1970)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.

Tahir, Ratip Burak, *Şanlı Pilevne*, Ankara 1950.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1987.

Tansu, Samih Nazif, *Çarlara Baş Eğmeyen Dağlı Şeyh Şamil*, İstanbul 1963.

Taştan, Zeki, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1871-1950)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Topdemir, Ramazan, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1971-1980)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005.

Tülbentçi, Feridun Fazıl, *Hurrem Sultan*, İstanbul 1960.

lken, Hilmi Ziya, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul 1997.

Vl Nurettin, *Baltacı İle Katerina*, İstanbul 1928.

Yeşilova, Mustafa, *Karasu*, Hr Yayınları, İstanbul 1981.

XX. YÜZYIL RUS EDEBİYATINDA MUSTAFA KEMAL ATA-TÜRK

Doç. Dr. Apolinariya AVRUTİNA*

Kültür ve özellikle de edebiyat, tarihin tanığı ve koruyucusudur. Bazen ise tarihe eşlik eden siyaset ve ekonominin esiri hâline de gelmektedir. XX. yüzyıl Rus siyaseti, bu dönemdeki tarihsel olaylar ve Rusya'nın komşu ülkelerle ilişkileri doğal olarak sadece Rus Sovyet edebiyatının gelişimini değil, ülkedeki çeviri sürecinin gelişimini de etkilemiştir.

Sovyet döneminde yüksek düzeydeki uzmanlar bir sanatsal çeviri ekolü oluşturmuş ve geniş bir okuyucu kitlesi için, genellikle de bilimsel editörlerin denetiminde (hatta SSCB Bilimler Akademisi'nin editörlüğünde), dünyanın neredeyse bütün ülkelerinden, eski ve yeni zengin edebî geleneklere sahip örnekler tercüme edip yayımlamışlardır. Çeviriler, kural olarak özgün dilden büyük bir ustalıkla yapılmış ve neredeyse hepsi, önde gelen uzmanlar tarafından yazılmış bilimsel şerhler, önsöz ya da sonsözlerle birlikte yayımlanmıştır.

İki ülke arasındaki bir takım sıkıntılara rağmen Rusya'da Türkiye'ye yönelik ilgi her zaman yüksek seviyede olmuştur. Çünkü Türkiye / Osmanlı İmparatorluğu, Bizans'ın mirasçısı, başkent İstanbul (Konstantinopol) ise asırlar boyunca Rus kültür ve tarihinin kendine özgü bir simgesiydi. Bununla bağlantılı olarak, Rusya'da devrim öncesi dönemde, Osmanlılarla ve başkentleriyle ilgili popüler niteliğe sahip birçok çalışma yayımlanmış, Osmanlıca'dan çeviriler yapılmıştı. Sovyet iktidarının başlamasından sonra, cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki siyasî

---

* Petersburg Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi İslam Tarihi ve Kültürü Bölümü Öğretim Üyesi

ve kültürel ilişkiler etkin bir şekilde gelişmiştir. Şair Nazım Hikmet, geleceğin gazeteci, çevirmen ve yazarı Vâlâ Nurettin, geleceğin yayımcısı, edebiyatçı ve çevirmeni Hasan Ali Ediz başta olmak üzere çok sayıda Türk yazarı Moskova'da eğitim almıştır. Maksim Gorki'nin 1932 yılında Moskova'daki 1 Mayıs kutlamalarına katılan Türk yazarlara Türk halkı hakkında gerçekçi romanların yazılması gerektiğini söylediği bilinmektedir.

Bilindiği gibi, 1930-40'lı yıllarda iki ülke arasındaki ilişkiler bozulmuş, ancak çeviri çalışmaları ve Rus okurlarının Türk edebiyatıyla tanışma süreci kesilmediği gibi daha etkin bir şekilde sürdürülmüştür. Bu husus muhtemelen Moskova'ya 1951 yılında göç eden Nazım Hikmet'in SSCB'de yaşamasından da kaynaklanıyordu. Aralarında Türkolog ve edebiyat bilimcisi Radi Fiş'in de yer aldığı yetenekli çevirmenlerin çalışmaları sayesinde, Türk edebiyatı SSCB'de oldukça ayrıntılı bir şekilde temsil edilmiştir.

Burada bir başka önemli hususu daha hatırlatmakta fayda vardır: Sovyet iktidarının kuruluşundan sonra Rusça'ya tercüme edilen ilk Türk eserleri arasında, Mustafa Kemal Atatürk'ün *Anı-lar*'ı ve *Nutuk*'u olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın *Anılar*'ı 1926 yılında, *Krasnaya Novy (Kızıl Yenilik)* dergisinin Kasım sayısında yayımlanmıştır. İsmi daha sonra Rus-Sovyet Türkolojisinde unutulmuş olan çevirmen Polina Raviç'in kısa önsözünde belirtildiği gibi, Atatürk'ün *Anıları* daha geniş bir şekilde Ankara'daki *Milliyet* ve İstanbul'daki *Akşam* gazetelerinde yayımlanmış, ayrıca bunlardan alıntılar başka gazetelerde, örneğin *Journal D'Orient*'te neşredilmişti. Eseri çevirirken Polina Raviç, *Anılar*'ın birkaç nüshasını karşılaştırmış, birkaç yayını temel alarak tam bir metin oluşturmuş, ayrıca metne ayrıntılı ilmî yorumlarla açıklamalar eklemiş, bazen de Mustafa Kemal'in bahsettiği ve Sovyet okurunun anlayamayacağı bazı ta-

rihsel ve siyasî olaylarla ilgili bilgiler vermiştir.¹ Dergide Anılar'ın ilk kısmı yayımlanmıştı. Bu kısım, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan edilmesinden İstanbul'un müttefikler tarafından işgal edilmesine kadarki dönemi içermektedir. Mustafa Kemal'in Anılar'ı yedi kısımdan oluşuyordu, ancak çeviri sırasında bunların üçü daha yayına hazırlanmamıştı. Anılar'ın yalnızca birinci kısmı *Kızıl Yenilik*'te yayımlanmıştır. Bilinen olaylardan bahsettiği hâlde, *Anılar* şahsî bir metindir. Mustafa Kemal genç bir general, gençliğine rağmen tecrübeli, askerî zafer kazanmış, zeki ve deneyimli bir yurtseverdir. Ancak askerî hizmetlerine rağmen ve yurtsever hayalleri yüzünden kendisinden yaşça ve rütbece büyük olanlardan gençliği ve deneyimsizliği ile ilgili birçok kez uyarı almıştır.²

Anılar'ın çevirisinde Türkiye Cumhuriyeti'nin lideri olan Atatürk'ün "insanî" yüzünün görüldüğü yerlerin, Sovyet sansürü tarafından kaldırılmamış olması şaşırtıcıdır. Sovyet edebiyatında liderler, dokunaklı sahnelerde tasvir edilebiliyordu. Ancak bu hikâyeler, liderlerin portresine şahsî özellikler eklemiyordu. "Halkların babası" Stalin, çeşitli konularda eserler kaleme almıştı. Bununla birlikte Anılar'a benzer bir eseri yoktur. Zira lider, kendisinden insan olmak gibi bir zayıflığa sahip olma hakkı görmüyordu.

"Çok küçük yaşlardan itibaren annemle, kızkardeşimle, arkadaşlarımla yaşamayı sevmiyordum. Ne yaparsam yapayım tek başıma ve bağımsız olmayı severdim. Karakterimde tuhaf bir özellik daha vardı: Annemin (babamı kaybettiğimde çok gençtim), kızkardeşimin, yakın akrabalarımın öğütlerine katlanamazdım. Aile hayatına sahip olanlar, herkese büyük içtenlikle verilen öğütlerin, kaçınılmaz olduğunu bilirler. Bir seçim yapmak gerekir: Ya öğütleri dinleyeceksin ya da öğütlere aldırmayacaksın. Benim için ise her

---

¹ "Mustafa Kemal Paşa. Vospominaniya", *Krasnaya Novy. Literaturno-Hudojestvenniy i Naučno-Publističeskiy Jurnal*, No. 11, Moskva-Leningrad 1926. s. 122-173.

² a.g.e., s. 123.

ikisi de kabul edilemezdi.”³ Bu sözler, Türk halkının Ata’sına aittir. Onun dingin sesi, kendi yeterliliğine olan mütevazı inancı ve hissi, bu insanın gerçek bir iç güce sahip olduğuna inandırmaktadır. Aleksandr Uşakov’un 2002 yılında *Fenomen Atatürka (Atatürk Fenomeni)* adıyla yayımladığı kitabının önsözünde M. S. Meyer şunları yazmaktadır: “*Atatürk gibi bir şahsiyetin rötuşsuz bir portresinin tasvir edilmesi yakın zamanlara kadar bahis konusu bile değildi.*”⁴

Sovyetler Birliği’nde Türkçe’den çevirisi yapılmış ilk kitap ise Atatürk’ün Cumhuriyet Halk Partisi Kongresi’nde okuduğu otuz altı saatlik Nutuk’tur. Bu nutuk, SSCB’de dört cilt halinde 1929-1934 yılları arasında basılmıştır.⁵

1945-1959 yılları arasında SSCB’de üç ciltlik *Reçi i Vistupleniya K. Atatürka (M. K. Atatürk’ün Konuşma ve Tebliğleri)*⁶ adlı bir eser yayımlanmıştır. Bu eserde Türkiye’nin iç politikası, uluslararası konumu, Türk-Sovyet ilişkileri, Ekim Devrimi’nin Kurtuluş Savaşı’na etkisi, ulusal egemenlik ilkeleri, Osmanlıcılık, Panislamizm ve Pantürkizm’e karşı olumsuz tutum gibi konular ele alınmıştır. Bu eser, 1966 yılında daha geniş, elden geçirilmiş ve tamamlanmış bir biçimde, Atatürk’ün seçme konuşma ve tebliğlerini içeren bir kitap olarak yayımlanmıştır. Çalışmanın editörü ünlü Rus Sovyet Türkoloğu A. Miller idi.⁷ Bu eserde yer alan belgeler, I. ve II. Dünya Savaşları arasında Türkiye tarihi ile ilgili en önemli kaynak olarak sayılmaktadır.

---

³ a.g.e., s. 135.

⁴ A. Uşakov, *Fenomen Atatürka. Turetskiy Pravately, Tvorets i Diktator*, Moskva 2002, s. 3.

⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *Puty Novoy Turtsii*. I-IV, Moskva 1929 - 1934.

⁶ *Reçi i Vistupleniya K. Atatürka, I-III*, Moskva 1945 - 1959.

⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Puty Novoy Turtsii*, I-IV, Moskva 1929 - 1934; Mustafa Kemal Atatürk, *İzbrannie Reçi i Vistupleniya*, podgotovil k izdaniü A. F. Miller, Moskva 1966.

Bu yayımlar bir anlamda Türkçe'den yapılan edebî çevirilerin karakterini belirlemiştir. Sonraki yıllarda SSCB'de çok sayıda sanat metni yayınlanmıştır, ancak büyük ölçüde gerçekçilik ve özellikle de Sosyalist gerçekçilik çerçevesinde yaratılmış ve köylülerin, zanaatçıların, özgürlük arayan insanların yaşadıklarını anlatan eserler tercüme edilmiştir. Çeşitli yazarların romanları, öyküleri, piyesleri birçok kez yayımlanmıştır: Aziz Nesin, Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Ömer Seyfettin, Sabahattin Ali. Fazıl Hüsni Dağlarca'nın şiir derlemesinin tirajı büyük olmuştur.⁸ Başta Orhan Kemal, Melih Cevdet, Oktay Rifat, Fahri Erdinç olmak üzere Türk şairlerinin eserleri derleme şeklinde yayımlanmıştır.⁹ Sovyet döneminde en fazla çalışması yayımlanan şüphesiz Nazım Hikmet ve Reşat Nuri Güntekin olmuştur. Netice itibarıyla SSCB ideolojisine ters düşmeyen her şey yayımlanmıştır. Yine 1966 yılında, Hruşçov döneminin kapanıp iktidara Brejnev'in geçmesinden sonra, Atatürk'ün seçme konuşmalarının yayımlandığını da belirtmekte fayda vardır. İki ülke arasındaki bir takım sorunlara rağmen Atatürk'ün konuşmaları, devletin yönergelerine aykırı değildi ve dolayısıyla da yayımlanmaması için bir sebep yoktu.

SSCB'de Türkiye'nin tarihini değiştiren bu liderle ilgili yalnızca çeviri eserler değil çok sayıda telif kitap da basılmıştır. Bunlardan bir kısmını zikretmekte fayda vardır. 1922 yazında Türkiye'yi ziyaret eden Sovyet ressam Yevgeniy Yevgeniyeviç Lansere, *Leto v Angore (Ankara'da Yaz)* adlı bir anı kitabı yazmıştır (1925).¹⁰ 1914-1915 kışında Osmanlı cephesinde bulunan Rusya İmparatorluğu Resim Akademisi uzmanı Lansere, 1922 - 1923 yıllarında Trabzon ve Kastamonu'dan Ankara'ya geçmiş ve bura-

---

⁸ F. H. Dağlarca, *Çeturöhrkrlaya Ptitsa. Stihi*. Pervod s turetskogo, Moskva 1984.

⁹ *Odnajdı Nepremenno. Stihi Sovremennih Turetskih Poetov: Sbornik*, pervod s turetskogo Radiya Fişa, Moskva 1985.

¹⁰ E. E. Lansere, *Leto v Angore. Risunki i Zametki İz Dnevniko Poezd-ki v Anatoliu Letom 1922 g.*, Leningrad 1925.

nın manzarası ile Akşehir civarında yaşayan halkların (Türkler, Ruslar vs.) portrelerini çizmiştir. Yine Lansere, Mustafa Kemal'i, Anadolu hareketinin liderlerini, Kürt birliğinin komutanı Fatma-Hanım-Gauş'u, yazar Halide Hanım'ı, meclis ikinci başkanı olan kocası Adnan Bey'i de resmetmiştir. Gezi sırasında çizim yapma ve günlük tutma alışkanlığına sahip olan Lansere, 20'li yılların Türkiye'sini oldukça ayrıntılı bir şekilde tasvir etmiştir. Bunun sonucunda bir günlük ve guvaş (bir türlü zamkılı sulu boya), çini mürekkebi ve suluboyayla yapılmış yaklaşık 150 resim ortaya çıkmıştır. Bu resimler yedi ayrı albüm oluşturmuştur ki, bu resimlerin bir kısmı (62 tanesi) siyah beyaz olarak yayımlanmıştır. Albümün ilk resmi ise Mustafa Kemal'in portresiydi.

20'li yılların başında Türkiye'de bulunan meşhur Sovyet yazarı Lidya Seyfullina, kurtuluş ve reform hareketine tanık olmuş ve 1925 yılında tuttuğu yolculuk notlarını *V Strane Uhodyaşego İslama (İslamdan Uzaklaşan Ülkede)*¹¹ adıyla yayımlamıştır. 20-30'lu yıllarda Lev Nikulin¹² ve Pötr Pavlenko gibi diğer Sovyet yazarları da Türkiye'yi ziyaret etmişlerdir. Pötr Pavlenko Türkiye ile ilgili iki kitap yayımlamıştır. Bunlardan ilki, 1929'da yayımlanan *Aziatskie Rasskazı (Asya Öyküleri)*¹³ adlı çalışması olup Fransız burjuva edebiyatının, özellikle de Pierre Loti'nin "oryantalist geleneği"nin etkisinde kalmıştır. Doğu'yu tasvir ederken egzotizmi ön plana çıkarmaya çalışması, onun Doğu'daki sosyo-politik meseleleri (Kurtuluş Hareketi ve Atatürk Türkiye'sindeki değişiklikler) ele almasını engellemiştir. *Asya Öyküleri*'nde Atatürk Türkiye'si, eski bir "Türk Versailles" ve Boğaziçi ile Haliç'in kıyılarındaki eski camilerle çevrilmiş saray görünümündedir. 1930 yılında ise Pavlenko *Stambul i Turtsiya (İstanbul ve Türkiye)* adlı bir kitap yayımlamıştır. Bu kitapta yazar, Türk toplumunun sosyo-politik

---

¹¹ L. Seyfullina, *V Strane Uhodyaşego İslama. Poezdka v Turtsiu*, Leningrad 1925.

¹² L. Nikullin, *Stambul, Ankara, İzmir*, Moskva 1935.

¹³ P. Pavlenko, *Aziatskie Rasskazı*, Moskva 1929.

(“Milletler Cemiyeti”, “Cumhuriyet Günü”) ve tarihî-kültürel (“Sanat Çevresinde,” “Tiyatro,” “Sinema”) konularını ele almaktadır.¹⁴

1931’de *Pravda* gazetesinin Londra muhabirliğine atanan ve onlarca yıl boyunca bu gazetede çalışan Sovyet gazeteci B. R. İzakov da bir kitap yayımlamıştır. Bu kitapta yazar, Almanya, Fransa, İngiltere, Türkiye, ABD, Orta Doğu ülkeleri ve diğer bölgelere yaptığı seyahatleri hatırlamakta, Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere çeşitli yabancı devlet ve kültür adamlarıyla yaptığı görüşmeleri aktarmaktadır.

Sovyet iktidarı döneminde Rusya’da hiç şüphesiz Atatürk ile ilgili birçok kitap yayımlanmıştır. Bu yayınlar genel olarak edebî mahiyetten ziyade ilmî içerikteydiler. Burada Perestrojka’dan sonra Rusya’da yayımlanan iki ayrı Mustafa Kemal biyografisini de zikretmekte fayda vardır. Bu kitaplardan ilki, Rus kökenli meşhur Fransız Türkolog-tarihçi Aleksandr Jevahov tarafından kaleme alınmış ve *Jizn Zameçatelnih Lüdey (Meşhur Kişilerin Hayatı)* serisinden¹⁵ çıkmıştır. Fransa’da ise bu kitap daha 1999 yılında yayımlanmıştır.¹⁶ İkinci kitabın yazarı ise Rusya’nın Ankara’daki Büyükelçiliği’nde görev yapan Aleksandr Uşakov’dur.¹⁷ Arşiv belgelerine dayanılarak kaleme alınan ve tarihsel olguları çarpıtmayan her iki kitap da Mustafa Kemal’in yaşam koşullarını okuyucuya canlı bir şekilde sunmaktadır. Bu çalışmalarda Türk lider sadece ulusal kahraman, tarihsel bir kişilik ve bir simge konumunda olmayıp yakınları, dostları ve mücadele arkadaşlarının gözünden yansıtılmaktadır. Bu eserlerdeki Atatürk, tıpkı Polina Raviç’in tercüme ettiği *Anılar*’daki gibidir.

---

¹⁴ P. Pavlenko, *Stambul i Turtsiya*, Moskva 1930.

¹⁵ A. Jevahov, *Atatürk*, Moskva 2009.

¹⁶ Alexandre Jevakhoff, *Kemal Atatürk*, Paris 1999.

¹⁷ A. Uşakov, *Fenomen Atatürka. Turetskiy Pravıtey, Tvorets i Diktator*, Moskva 2002.

Son dönemde Rusya ile Türkiye arasında siyasî, ekonomik ve kültürel münasebetlerin geliştiği hususu göz önünde bulundurarak önümüzdeki dönemde de bu tür kitapların yayımlanacağını ümit ediyoruz.

Kaynakça

Atatürk, Mustafa Kemal, *İzbrannie Reçi i Vistupleniya*, podgotovil k izdaniü A. F. Miller, Moskva 1966.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Puty Novoy Turtsii*. I-IV, Moskva 1929 - 1934.

Daglarca, F. H., *Çetiröhkrilaya Ptitsa. Stih*. Perevod s turetskogo, Moskva 1984.

Jevahov, A., *Atatürk*, Moskva 2009.

Jevakhoff, A., *Kemal Atatürk*, Paris 1999.

Lansere, E. E., *Leto v Angore. Risunki i Zametki İz Dnevnika Poezdki v Anatoliu Letom 1922 g.*, Leningrad 1925.

“Mustafa Kemal Paşa. Vospominaniya”, *Krasnaya Novy. Literaturno-Hudojestvennyy i Nauçno-Publističeskiy Jurnal*, No. 11, Moskva-Leningrad 1926. s. 122-173.

Nikullin, L., *Stambul, Ankara, İzmir*, Moskva 1935.

Odnajdi Nepremenno. Stih Sovremennih Turetskih Poetov: *Sbornik*. Perevod s turetskogo Radiya Fişa, Moskva 1985.

Pavlenko, P., *Aziatskie Rasskazi*, Moskva 1929.

Pavlenko, P., *Stambul i Turtsiya*, Moskva 1930.

Reçi i Vistupleniya K. Atatürka, I-III, Moskva 1945 - 1959.

Seyfullina, L., *V Strane Uhodyašego İslama. Poezdka v Turtsiu*, Leningrad 1925.

Uşakov, A., *Fenomen Atatürka. Turetskiy Pravately, Tvorets i Diktator*, Moskva 2002.

**SABAHATTİN ALİ VE “KÜRK MANTOLU MADONNA”
ROMANINA
RUSYA’DAN BAKIŞ**

Doç. Dr. Aleksey PILÖV*

Sabahattin Ali'nin (1907-1948) eserleri, bütün Yeniçağ Türk nesirinin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Sabahattin Ali, Türk okuyucularının çok olumlu bir şekilde değerlendirdiği ve değerlendirmeye de devam ettiği roman, öykü, hikâye gibi temel nesir türlerinin en parlak örneklerini yaratmıştır. Türkiye'deki birçok sağcı ve solcu yazarı etkileyen Sabahattin Ali'nin mirasını, Türk edebiyatında “kritik realizmin klasiği” olarak kabul etmek gerekmektedir.

Kürk Mantolu Madonna, Sabahattin Ali'nin en meşhur, ancak aynı zamanda en az araştırılmış muammalı eserlerinden biridir. 1941'de tamamlanmış olan bu eser, *Hakikat* gazetesinde “büyük hikâye” olarak tefrika edilmiştir. 1943 yılında ilk kez kitap olarak basıldığında “hikâye” ve “büyük hikâye” olarak nitelendirilmiştir. Sonraki baskılarında ve çok sayıdaki eleştiri makalelerinde bu hikâye, “roman” olarak değerlendirilmiştir.

Bu eserin roman mı yoksa hikâye mi olduğu hâlâ kararlaştırılamamıştır. *Kürk Mantolu Madonna* adlı eserin türünün kesin olarak belirlenmesi, nasir Sabahattin Ali'nin çalışmaları arasındaki yerinin de tespit edilmesini sağlayacaktır. Buna bağlı olarak da bu eser, Sabahattin Ali'nin “romancılığı” ya da “hikâyeciliği” çerçevesinde değerlendirilecektir.

Hiç şüphesiz *Kürk Mantolu Madonna* gerek roman gerekse de büyük hikâyenin özelliklerini taşımaktadır. Anlatımın merke-

---

* St. Petersburg Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü Öğretim Üyesi

zinde bir asilzade ailenin evladı olan memur Raif Efendi'nin hayatı, onun Alman kökenli ressam Maria Puder'e karşı beslediği aşk ve bu iki kahramanın acı kaderi yer almaktadır. Edebiyat eleştirmeni Behice Boran, *Adımlar* dergisinde (Mayıs 1943) yayımladığı makalesinde eserle ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: “*Kitabın ilk 45 sahifesi, Sebahattin Ali tarzında başlıyor ve bu şekilde ilerliyor. Bu bölümde küçük bir memur tipini ve onun aile hayatını görüyoruz. Yazar burada güzel sahneler çiziyor. Ancak bu kısım sadece giriş bölümüdür. 45. sayfadan sonra sessiz ve uysal mütercim Raif Efendi'nin gençlik anılarıyla karşılaşılıyor: hikâye artık Birinci Dünya Harbi'nden sonraki Almanya'da geçiyor ve biz bir Türk genci ile bir Alman ressam ve bar artisti kızın aşk hikâyesine şahit oluyoruz.*”¹

Raif Efendi ile Maria Puder ancak yaklaşık altı ay birlikte olurlar. Daha sonra başkahraman, babasının ani vefatından dolayı Türkiye'ye dönmek zorunda kalır. Bundan sonra iki genç, kaderin buyruğuna göre bir daha görüşemezler. Onlar yalnızca mektuplar vasıtasıyla iletişim kurarlar. Hastalığından dolayı zayıflamış Maria, doğum sırasında ölür. Raif ise bu olaydan onun ölümünden ancak on yıl sonra tesadüfen haberdar olur. Hikâyenin sonunda ise okuyucu, yazarla birlikte Raif Efendi'nin hatıra defterinin okumasını tamamlıyor ve kahramanın ölümünden haberdar oluyor. Eserin iki başkahramanı arasındaki ilişkiler, çok kısa bir süre içinde gelişen ilişkiler olarak tasvir edilmiştir; temel anlatımı ise başkahramanın hatıra defterinde kendi sözleriyle aktardığı duygularla üzüntüler oluşturuyor.

Bu eser, sözü edilen hikâyeye özgü çizgileriyle birlikte roman özelliklerine de sahiptir. Yazarın çağdaşı manevî silah arkadaşı Nazım Hikmet, yazarın bizzat Raif ile karşılaştığı hikâyenin birinci kısmının, Türk burjuvalarının mizaçlarını eleştiren mükem-

---

¹ Sabahattin Ali, *Kürk Mantolu Madonna*, Cem Yayınları, İstanbul 1990, s. 212.

mel bir roman olarak gelişebildiğini belirtmiştir. Romana has des-tansi unsurlar, Nazım Hikmet'in ikinci kısım olarak nitelendirdiği eserin ana kısmında da yer almaktadır. Bu kısım Raif'in günlüğü olup, okuyucular burada Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyetine şahit olan Berlin halkının hayat tarzları ile tanışmak-tadırlar. Sabahattin Ali'nin kendisi, bu eserini "büyük hikâye" ola-rak değerlendiriyordu. Türk tenkitçileri ise hayat şartlarının yazara roman olarak tasarladığı eserini kısalttırdığını ve onu "büyük hikâye" türü çerçevesiyle sınırlandırdığını vurguluyorlar.²

Sabahattin Ali'in eserlerini inceleyen Türk yazar ve tenkitçi Atilla zkırmımlı ise şöyle bir iddiada bulunmaktadır "...*Asıl yk Raif'in anlatışıdır... Yazar, roman olarak gelişebilecek birinci bl-m, Raif Efendi'yi tanıtan bir çevre-ortam betimlemesi olarak kul-lanmıştır. İkinci dereceden şahsiyetleri ise yalnızca Raif Efendiyle ilişkileri açısından ele almıştır. Raif'in anlatısına geçtikten sonra da onları orada bırakmıştır. Ayrıca gerek Raif'in, gerekse Maria Puder'in çok boyutlu birer roman kahramanı olarak ele alınıp yansı-tıldıkları da söylenemez. İkisini de yalnızca tek bir olay, tek bir eylem içinde görürüz.*"³

Kanaatimizce Sabahattin Ali'nin eserinin hangi nesir türüne ait olduğunu, ancak bu eserin konu ve yapısal özelliklerine ve "hikâye", "büyük hikâye" ve "roman" türlerinin bilimsel tanımlarına dayanarak belirlemek mümkündür. Biz de Avrupa ve Rus edebiyat-ıları tarafından ortaya koyulan söz konusu türlerin nitelendirmele-rini kullanarak Sabahattin Ali'nin *Kürk Mantolu Madonna* eseri ile ilgili aşağıdaki sonuçlara vardık: Bu eser, Rus edebiyatçısı V. Kojinov'un da belirttiği gibi tipik bir "büyük hikâye"ye has "epi-zotların belli bir zincirini kapsamak", "olayların sırasını betimlemek"

---

² Atilla Özkırmımlı, "Kürk Mantolu Madonna" zerine", Sabahattin Ali, *Kürk Mantolu Madonna*, Cem Yayınları, İstanbul 1990, s. 9.

³ a.g.e., s. 10.

gibi özelliklere sahip olmakla kalmamakta,⁴ başkahraman Raif Efendi'nin doğuşundan ölümüne kadar hayatını, çoğunlukla kahramanın bizzat anlattığı olayları tasvir etmektedir. Eserin iki bölümü de, yani öykücünün Raif ile tanışması ve arkadaşlığı hakkındaki hikâye ile Raif'in hatıra defteri bölümü *anlatım gerilimi, eylem, eylemin doruk noktaya ulaşması ve sonlandırılması* gibi özelliklere sahiptir. Eserin başkahramanı, farklı yaşam şartlarında tasvir edilip onun mizacının ve dünya görüşlerinin oluşum ve gelişim süreçleri, başka birçok kişinin “çok seslilik” zemininde gerçekçi olarak canlandırılmıştır. Bu da şüphesiz romanlara has özelliktir. Genellikle eserin yapısı, kısmen M. Lermontov'un *Zamanımızın Kahramanı* ve V. Hugo'nun *Sefiller*'i gibi roman türünün eşsiz numunelerini andırmaktadır. Başkahramanın özel kaderini gerçekçi bir şekilde gösteren yazar, doğrudan ya da dolaylı olarak umumî insan psikolojisi, ahlak ve kendi ülkesinin toplumsal yaşam meselelerini ele almaktadır. Böylece Sabahattin Ali'nin bu eserinde roman özellikleri ağır basmakta ve bundan dolayı bu eseri, yazarın romancılığının ürünü olarak ele almak gerekmektedir.

Kaynakça

Ali, Sabahattin, *Kürk Mantolu Madonna*, Cem Yayınları, İstanbul 1990.

Kojinov, V. V., “Povesty”, *Slovar Literaturovedçeskih Terminov*, podgotovili k izdaniü L. İ. Timofeev - S. V. Turaev, Moskva 1974.

Özkırımlı, Atilla, “Kürk Mantolu Madonna” Üzerine”, Sabahattin Ali, *Kürk Mantolu Madonna*, Cem Yayınları, İstanbul 1990.

---

⁴ V. V. Kojinov, “Povesty”, *Slovar Literaturovedçeskih Terminov*, podgotovili k izdaniü L. İ. Timofeev - S. V. Turaev, Moskva 1974, s. 271.

TÜRKÇE'DE RUSYA VE RUS ALGILAMASI

Hasan KANBOLAT*

Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 13 Nisan 2011'de Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde (AKPM) “Fransız kalmak” deyimini kullanmıştı. Türkçe’de “Fransız kalmak”, “bir konuya yabancı kalmak, intikal edememek, anlatılan bir konuyu anlayamamak” anlamında kullanılmaktadır. İngilizler ise birşeyi anlamadıklarında “it is Greek to me” diyorlar. Yani, “Bu bana Yunanca”. Belaruslar ise birşeyi anlamadıklarında “Türkçe mi konuşuyorsun?” diyorlar. İtalya’da birinin söyledikleri, karşısındaki kişi tarafından yerine getirilmediğinde ya da anlaşılmadığında “Che parlo Turco?” yani “Türkçe mi konuşuyorum?” deniliyor.

Her dilde ülke ve halk adları farklı algılamalar içerebilmektedir. Günümüz Türkçesi’nde de yabancı ve dünya algılaması incelendiği takdirde, genel olarak Osmanlı Devleti’nin son dönemindeki İstanbul yaşamının izleri görülmektedir. Osmanlı Devleti’nden günümüz Türkçesi’ne aktarılan yabancı ve dünya algılamasını dörde ayırarak sınıflandırabiliriz:

1. Son döneminde bölgesel bir güç olan Osmanlı Devleti’nin egemen veya yakın ilişkide olduğu coğrafyanın (Bağdat, Fizan, Dimyat, Selanik, Şam, vb.) Türkçe’ye etkisi.
2. XIX. ve XX. yüzyıllarda sürgün ve soykırım sonucu Osmanlı Devleti’ne göç etmek zorunda bırakılan Müslümanların Türkçe’ye etkisi.
3. Osmanlı Devleti ile ticarî ilişkilerde bulunanların ve savaşan tarafların Türkçe’ye etkisi.

---

* Ankara Politikaları Merkezi Başkanı

4. Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketlerinin etkileri. Batılılaşma hareketleri nedeniyle Türkçe'de Müslümanlık dışında genel olarak "Türk" dâhil olmak üzere Doğulu olan herşeye, halklara, kentlere, gelenek ve göreneklere, dinlere vb. bakış olumsuzdur. Batılı değerler ve yaşam biçimine ise olumlu bir bakış vardır. Bunun en iyi örneğini İtalyanca'dan Türkçe'ye giren alafranga-alaturka ayrımında görebiliriz. Alafranga olumlu değerleri, alaturka ise olumsuz değerleri temsil eder. Ancak bu ayrım Türkiye'de son yıllarda hızla değişmektedir. Artık alaturka geriliği değil, benliği ve özgeçmişi temsil etmeye başlamıştır. Bunun yanında halklara ve dinlere yönelik Türkçe'de yer alan olumsuz bakış ise giderek yok olmakta ve gündelik dilden çıkmaktadır. Halkları ve dinleri rencide etmeyen daha yumuşak ifadeler ve başta farklı mutfak kültürü terimleri günlük Türkçe'ye girmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti döneminde günümüz Türkçesi'nde yabancı ve dünya algılamasının değişimini aşağıdaki gibi altı döneme ayırarak sınıflandırabiliriz:

1. Tek parti döneminin içe dönük yaşamı nedeniyle, Osmanlı Devleti döneminin egemen veya ilişkide olduğu coğrafyayı kapsayan bazı deyimler yok olmuş ve yerine de yenileri gelmemiştir.
2. Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki Batılılaşma hareketlerinin Türkçe'deki etkileri cumhuriyet döneminin tek parti yıllarında da devam etmiştir.
3. Soğuk Savaş yılları -sol, komünizm, sosyalizm, Rus, Sovyetler Birliği karşıtlığı- Türkçe'de kendi deyimlerini üretmiştir.
4. Türkiye'nin ilk büyük dışa açılımı olan 1960'lı yıllarda başlayan Batı Avrupa'ya işçi göçü ve 1980'li yıllarda başlayan Orta Doğu'ya ve 1990'lı yıllarda başlayan Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği coğrafyasına işçi ve mühen-

dis göçü, insanî ve ticarî faaliyetler günümüz Türkçe'sinde yavaş yavaş yerini almaktadır.

5. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası ilk yıllar ve karşılıklı tanıma sonrası yılların Türkçe'ye etkisi olmuştur.
6. 2000'li yıllarda Türkiye'nin Uzak Doğu, Latin Amerika ve Afrika'ya açılımının Türkçe'ye etkileri başlamıştır.

Osmanlı Devleti-Çarlık Rusyası Döneminde Türkçe'de Rusya ve Rus Algılaması

Osmanlı Devleti-Çarlık Rusyası döneminde Türkçe'nin Rusya ve Rus algılaması oldukça olumsuzdur. XIX. ve XX. yüzyıllarda Çarlık Rusyası ile yaşanan savaşların kaybedilmesi, kaybedilen savaşlar sonucunda büyük toprak kayıpları, Karadeniz bölgesinden Anadolu'ya yoğun göçlerin yaşanması ve kitlesel can kayıpları olumsuz algılamayı yaratan başlıca faktörler olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönemi, Çarlık Rusyası'na karşı kaybedilen savaşlarla ve Rus işgalleriyle geçtiği için Türkçe'de "Rusya" ve "Rus" yerine kullanılan "Moskof" kelimesi oldukça olumsuz algılama içermiştir. Bu olumsuz algılama Türkiye Cumhuriyeti döneminin ilk yıllarında, hatta Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin farklı kutuplarda yer alması ile birlikte Soğuk Savaş yıllarının bitimine ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar sürmüştür.

1. **Moskof:** Rusya, Rus, düşman.
2. **Bunu Moskof bile yapmaz**
3. **Moskof gâvuru gibi davranmak**
4. **Moskof inath**
5. **Moskof'da vicdan bulunmaz**
6. **Sibirya'ya gitmek, Sibirya'ya kadar yolun var:** Çok uzaklara gitmek.

Türkiye Cumhuriyeti-Sovyetler Birliği Döneminde Türkçe’de Rusya ve Rus Algılaması

Türkiye Cumhuriyeti döneminin ilk yıllarında Osmanlı Devleti döneminin devamı olarak “Rusya”, “Rus”, “Moskof” kelimeleri oldukça olumsuz anlam içermiştir. Bu olumsuz algılama, İkinci Dünya Savaşı’nda Nazi Almanyası’nın Sovyetler Birliği’ne saldırması ile birlikte daha da artmıştır. Türkiye ile Sovyetler Birliği’nin farklı kutuplarda yer alması ile birlikte, Soğuk Savaş yıllarının bitimine ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasına kadar da sürmüştür. Soğuk Savaş yılları Türkçe’de kendi deyimlerini üretmiştir. Böylece Soğuk Savaş yıllarında Türkiye’de “Moskof” imgesi milliyetçi ve anti-komünist hareketlerin kendilerini ifade etmesi ve solun, halkın gözünde kötülenmesi anlamında oldukça önemli olmuştur.

- 1. Moskof:** Rus, düşman, komünist, solcu, dinsiz, kötü, zalim, acımasız, merhametsiz.
- 2. Moskof dölü, Moskof tohumu, Moskof köpeği, Moskof camı, Moskof gâvuru, Moskof uşakları, Moskof domu-zu, Moskof mezalimi, Moskof müşhili içmek:** Rus’dan olma, küfür. Rus veya solcu olmanın aşağılayıcı bir şey olduğunu belirtmek amacıyla kullanılır. Rus olmayan birine söylendiğinde “hain” anlamı taşır. Soğuk Savaş yıllarında Rusları ve Türk solcularını aşağılamak için de kullanılmıştır.
- 3. Ortanın solu, Moskova yolu:** 1960’lı yıllarda Türk sağ siyasetçilerinin CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) çizgisinin Sovyetler Birliği yanlısı sol bir çizgiye kaydığını ifade etmek için kullandığı slogan.
- 4. Komünistler Moskova’ya:** 1960’lı yıllarda Türk sağ siyasetçilerinin Türk soluna karşı kullandığı slogan.
- 5. Rus salatası:** Türkiye’de Soğuk Savaş yıllarında sol karşıtlığından dolayı “Rus salatası”nın adı “Amerikan salatası” olarak değiştirilerek günlük hayatta kullanılmıştır. Sovyet-

ler Birliği'nin dağılmasından sonra "Rus salatası" adı tekrar kullanılmaya başlanmıştır.

6. **Rus salatası gibi:** Herhangi bir karışıklığı belirtmek için kullanılır.
7. **Rus ruleti:** Tabancada altı patlara tek kurşun yerleştirilerek oynanan ölümcül oyun.

Türkiye Cumhuriyeti-Rusya Federasyonu Döneminde Türkçe'de Rusya ve Rus Algılaması

Osmanlı Devleti-Çarlık Rusyası ve Türkiye Cumhuriyeti-Sovyetler Birliği dönemlerindeki olumsuz Rusya ve Rus algılaması Soğuk Savaş yıllarının bitmesine ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar sürmüştür. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası ilk yıllarda ve karşılıklı ilk tanışma sonrası yıllarında Türkçe'deki olumsuz algı kimlik değiştirerek sürmüştür. Ancak 2000'li yıllarda Rusya Federasyonu'nun zenginleşmesi, Rus turistlerin Türkiye'ye gelmesi ve ortak evliliklerin artması ile birlikte bu nitelme terk edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin 2000'li yıllarda dünyaya açılması, daha fazla ve çok farklı ölkelerle ticaret yapması, Türklerin çok farklı coğrafyalarda çalışmaya başlaması, farklı coğrafyaları turist olarak dolaşmaya başlaması, çok farklı kültürlerle tanışma ve kaynaşmalarına neden olmuştur. Bu durum, Türkçe'de bulunan halklara ve dinlere yönelik olumsuz bakışın hızla yok olmasına ve söz konusu ifadelerin gündelik dilden çıkmasına neden olmuştur. Halkları ve dinleri rencide etmeyen daha yumuşak ifadeler ve başta farklı mutfak kültürü terimleri günlük Türkçe'ye girmeye başlamıştır.

1. **Rus pazarı:** Açık havada tezgâhlarda yeni veya ikinci el çeşitli malların satıldığı pazar türü. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası eski Sovyet vatandaşlarının Türkiye'ye gelip pazar kurması ile gelişen bir deyimdir.

2. Rus mutfağı

3. **Rus böreği:** Börek türü.
4. **Rus köftesi:** Pojarski.
5. **Rus çorbası:** Borç. Et suyu, pancar, lahana, et, patates, soğan, maydanoz ile yapılan geleneksel Rus çorbası.
6. **Rus votkası:** Votkanın kaliteli olduğunu vurgulamak için kullanılır.
7. **Kara Rus kokteyli:** Votka ve kahve likörü ile yapılan kokteyl.
8. **Rus servisi:** Rus servisi, çoğunlukla canlı müzik yapılan ziyafetlerde uygulanan ve mönünün daha önceden belli olduğu bir servis usulüdür. Ayrıca bu servis yöntemi için çok sayıda ve birbiriyle uyumlu çalışan, tecrübeli personel gerekir. Servis bir ahenk içinde, aynı anda ve seri bir şekilde gerçekleşmelidir.
9. **Rus gribi:** Gribe neden olan Influenza A virüsünün ilk görüldüğü yere izafeten verilen bir isimdir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası kullanılmaya başlanmıştır.
10. **Sibirya kurdu:** Köpek türü.
11. **Sibirya kaplanı:** Kaplan türü.
12. **Sibirya kömürü:** Çok ısı veren kömürlere vurgu.
13. **Sibirya soğukları:** Çok soğuklara vurgu.
14. **Sibirya usulü et kavurma:** Et yemeği.
15. **Moskof ördeği:** Ördek türü.
16. **Baykal ördeği:** Ördek türü.
17. **Nataşa:** Eski Sovyetler Birliği cumhuriyetlerinden gelen kadınları aşaağılamak için kullanılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağıldığı yıllarda kullanılmış, 2000'li yıllarda Rusya Federasyonu'nun zenginleşmesi, Rus turistlerin Türkiye'ye gelmesi ve or-

tak evliliklerin artması ile birlikte bu niteleme terk edilmiştir.

18. **St. Petersburg paradoksu:** Yazı-tura oyunu üzerine kurulmuş olan bir çelişkidir. 1730'lu yıllarda ortaya atılmış olan St. Petersburg paradoksu, tek kişilik bir yazı-tura oyununa dayanmaktadır. Örneğin, başlangıç olarak 1 TL konur ve yazı-tura atmaya başlanır. Konulan 1 TL, her tura geldiğinde ikiye katlanır ve bu katlanma yazı gelene kadar sürer. Yazı geldiğinde oyun biter. Ortadaki “katlanmış” paranın tamamı verilir.
19. **Rusya’da canından, Romanya’da karından, Türkiye’de malından emin olmayacaksınız:** Rus deyimini olmasına karşın 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Türkiye’de de kullanılmaya başlanmıştır.
20. **Rusu kazı, altından Tatar çıkar:** Rus deyimini olmasına karşın 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Türkiye’de de kullanılmaya başlanmıştır.

Sonuç

Çarlık Rusyası, Sovyetler Birliği ve Soğuk Savaş yılları, Rusya Federasyonu’nun 1990’lı ve 2000’li yılları Türkçe’de Rus ve Rusya için farklı algılama dönemleridir. Türk - Rus ilişkilerinde ilk defa 2000’li yıllardan itibaren Rus ve Rusya algılaması olumlu bir şekilde değişmiş ve eski olumsuz algılamalar hızla tarihe itilmiştir. İki ülke arasında ikili ilişkilerin çok boyutlu olarak gelişmesi, Türklerin Rusya Federasyonu’nda çalışması, iş kurmaları, ortak evlilikler ve Rus turistler Türkçe’de Rus ve Rusya algılamasının olumlu değişimine katkıda bulunmuştur.

DİZİN

A

ABD · 53, 58, 108
Abdullah Battal Taymas · 66, 67, 68
Abdullah Cevdet · 88, 90
Abdullah Zühtü · 89
Abdülaziz · 15
Afganistan · 34
Afrika · 117
Ahmet Cevdet · 8, 87
Ahmet Mithat · 86, 87, 90, 91
Ahmet Muhtar · 8
Ahmet Nesimi · 8, 12
Ahmet Refik Altınay · 76
Ahmet Selâhaddin · 90
Ahmet Temir · 66, 69
Akdeniz · 9
Akdes Nimet Kurat · 7, 65, 70
Akşehir · 107
Ali Emiri · 76
Ali Fuat Cebesoy · 31, 35, 36, 37, 40
Ali Kemal · 85, 88, 90
Ali Nusret · 89
Almanya · 16, 17, 20, 52, 55, 64, 65,
66, 74, 108, 112, 113
Anadolu · 6, 20, 21, 23, 24, 25, 32,
35, 37, 38, 40, 41, 42, 59, 60, 61,
69, 75, 77, 78, 79, 107, 117
Ankara · 1, 4, 7, 18, 21, 29, 30, 31,
32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41,
42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50,
54, 55, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 64,
65, 66, 67, 69, 70, 75, 80, 93, 96,
97, 99, 100, 103, 106, 107, 108,
109, 115
Aptülahat Akşin · 30, 34, 36
Ardahan · 38

Arzu Kılınc Ocaklı · 59, 60
Astrahan · 58, 70
Atatürk · 4, 19, 21, 22, 23, 25, 26,
27, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38,
39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48,
49, 50, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68,
69, 72, 75, 77, 78, 79, 103, 104,
105, 106, 107, 108, 109
Atilla Özkırmımlı · 113
Atina · 8, 73
Avrupa · 6, 8, 15, 17, 18, 21, 22, 24,
29, 39, 55, 62, 65, 71, 72, 77, 79,
84, 86, 88, 100, 113, 115, 116
Avusturya · 16, 52
Avusturya-Macaristan
İmparatorluğu · 52
Ayaz İshakî · 67, 68
Azerbaycan · 38, 41, 42, 49
Aziz Nesin · 106

B

Bağdat · 115
Bakü · 22, 34
Balkan ülkeleri · 16
Bang-Kaup · 65
Batum · 38, 66
Bayezidov · 87
BDT · 58
Behice Boran · 112
Bekir Sami Bey · 35
Bekirov · 12
Berlin · 20, 33, 65, 113
Bernard Shaw · 28
Beşezade Emin Bey · 12
Beyoğlu · 12
Bişkek · 75
Bitlis · 35, 36, 38

Bizans · 21, 23, 24, 25, 65, 102
Böğrüdelik · 61, 68
Brejnev · 106
Budönny · 95
Bulatov · 8

C

Cağaloğlu · 16
Can Ali · 92
Celal Galip · 12
Celal Sahir · 12
Celal Ünsî · 88, 90
Cemil Paşazade Hamit · 12
Cihangir Andicâni · 90
Civanzâde Mehmet Emin · 12
Curzon · 33, 45

Ç

Çanakkale · 6, 42
Çarıkov · 23
Çernogorçeviç · 8, 12
Çiçerin · 52, 53, 54, 55, 57, 95
Çin · 29, 58, 61

D

Dağıstan · 42
Dimyat · 115
Diyarbakır · 80
Dobruca · 59

E

Eamon de Valera · 23
Efendiköprü · 60, 61
Ermeniler · 38

Ermenistan · 33, 36, 37, 38
Erzurum · 8
Eski Ücüm · 65
Eskişehir · 60, 61

F

Fahri Erdiñç · 106
Fazıl Hüsnü Dağlarca · 106
Fenelon · 83
Ferhat Bey · 12
Finlandiya · 58, 72, 73
Fizan · 115
Fransa · 15, 22, 26, 34, 41, 52, 53,
56, 62, 63, 88, 108
Frunze · 75
Fuat Hulusi Bey · 8
Fuat Köprülü · 65, 66, 76

G

Gafurov · 60
Gogol · 88
Gordlevskiy · 72, 74, 75, 76, 78, 79,
81, 82
Gorki · 89, 103
Gotalov-Gotlib · 21, 22, 26
Griboedov · 84
Gürcistan · 43

H

Halide Edip Adıvar · 31
Hamdullah Suphi · 12
Hamit Zubeyr Koşay · 63, 64
Hasan Ali Ediz · 41, 43, 46, 103
Haydar Rifat · 89
Hazar Denizi · 66
Helsingfors · 72

Hicaz · 61
Hürrem Sultan · 94
Hüseyin Avni · 32
Hüseyin Cahit · 8
Hüseyin Hilmi Paşa · 8
Hüseyin Hüsnü Paşa · 8
Hüseyin Tosun · 8, 12
Hüseyin Turan · 8

I

II. Mahmut · 23
II. Nikolay · 10
IV. İvan · 92, 96

---

i

İdil-Ural Müslümanları · 58
İngilizler · 40, 115
İngiltere · 7, 15, 16, 17, 34, 40, 41,
45, 52, 53, 54, 55, 56, 108
İran · 32, 34
İrlanda · 23
İsmail Müştak · 89
İsmail Suphi · 39
İsmet Rıza · 12
İstanbul · 6, 7, 8, 11, 12, 15, 17, 18,
19, 20, 24, 25, 29, 31, 32, 33, 34,
35, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 46, 47,
48, 49, 50, 54, 59, 61, 62, 63, 64,
65, 66, 67, 68, 69, 70, 77, 78, 79,
83, 84, 85, 86, 89, 91, 92, 93, 94,
95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102,
103, 107, 112, 113, 114, 115
İtalya · 34, 40, 93, 115
İzakov · 108
İzmir · 9, 17, 30, 41, 107, 109
İzmir İmparatorluğu · 23, 24

J

Japonya · 58
Jevahov · 108, 109

K

Kafarov · 12
Kafkasya · 32, 34, 38, 41, 42, 58, 66,
74, 75
Karadeniz · 6, 8, 9, 17, 20, 43, 54,
55, 65, 117
Karahana · 42
Karaköy · 61
Karakul · 61
Kars · 38
Kastamonu · 106
Kaşgar · 21
Katerina · 92, 95, 100, 101
Kazan · 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65,
66, 67, 68, 69, 70, 92, 96
Kazım Karabekir Paşa · 78
Kırım · 15, 96
Kibar Alizâde Ali · 12
Kogan · 12
Kongar · 34, 49
Konstantin Yust · 20
Konya · 8, 24, 61
Kurbski · 96
Kurtuluş Savaşı · 30, 32, 35, 37, 40,
41, 44, 49, 50, 51, 53, 78, 105
Küçük Asya · 19, 73, 76
Kütahya · 60, 61

L

Lansere · 106, 109
Latin Amerika · 117
Lebedeva · 84, 85, 86, 87, 88, 89,
90, 98

Lenin · 19, 23, 38, 39, 44
Lermontov · 84, 88, 114
Liman von Sanders · 6
Litvanya · 58
Livadya · 6, 7, 15, 16, 17
Londra · 40, 41, 42, 48, 108
Lozan · 4, 30, 31, 43, 45, 48, 51, 52,
53, 54, 55, 56
Lyon · 25

M

Macaristan · 16, 64
Maçkov · 8
Mahmut Esad Efendi · 8
Mahmut Galeu · 60
Malatya · 61
Manisa · 61
Medine · 59
Mekke · 59
Melih Cevdet · 106
Memdûh · 85, 90
Menemenlizâde Tahir · 85
Meyer · 105
Miller · 105, 109
Mizancı Mehmed Murad · 84
Montesquieu · 29
Montreux Anlaşması · 57
Morgolis · 8
Moskova · 4, 30, 33, 34, 35, 36, 37,
38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47,
54, 55, 72, 73, 74, 76, 96, 103,
118
Mougin · 41
Musa Akyiğitzade · 62
Mustafa Necati · 79
Musul · 53, 56
Muş · 35, 36
Münif Paşa · 83

N

Nahimov · 93
Nietzsche · 84
Nikulın · 107

O

Oktay Rifat · 106
Omsk · 61
Orenburg · 60
Orhan Kemal · 106
Orhan Nüzhet · 90
Orta Asya · 75
Orta Doğu · 52, 72, 108, 116
Osmanlı · 6, 7, 8, 10, 13, 14, 15, 16,
18, 25, 30, 39, 40, 48, 49, 52, 55,
56, 58, 59, 60, 61, 64, 69, 72, 73,
81, 82, 90, 102, 104, 106, 115,
116, 117, 118, 119
Osmanlılar · 86

Ö

Ömer Faruk Şinasî · 83
Ömer Seyfettin · 106

P

Paleolog · 23
Pañcenko · 8, 12
Pañcevskiy · 12
Paris · 20, 62, 63, 85, 88, 108, 109
Pavlenko · 107, 108, 109, 110
Peçenev · 8, 12
Petersburg · 4, 7, 8, 11, 15, 17, 19,
24, 26, 102, 111, 121
Petro · 23, 92, 95
Pierre Loti · 107

Polina Raviç · 103, 108
Polonya · 58
Polotski · 87
Puşkin · 85, 86, 87, 88

R

Radi Fiş · 103
Raif Necdet · 89, 90
Recep Tayyip Erdoğan · 115
Recep Vahyî · 85, 88
Reşat Nuri Güntekin · 106
Reşit Rahmeti Arat · 65
Romanov · 21
Ruslar · 37, 41, 43, 54, 58, 92, 93,
94, 96, 97, 107
Rusya · 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 16,
18, 19, 22, 31, 33, 34, 35, 36, 37,
38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46,
51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59,
60, 62, 63, 65, 69, 72, 73, 74, 75,
79, 80, 85, 88, 90, 91, 92, 93, 96,
102, 106, 108, 109, 117, 118,
119, 120, 121

S

Sabahattin Ali · 106, 111, 112, 113,
114
Sadık Naci · 90
Sadri Maksudi Arsal · 63, 64, 68
Salah Cimcoz Bey · 8
Samara · 60
Samsun · 30
Sazanov · 15, 16
Schelling · 84
Schopenhauer · 84
Selanik · 64, 115
Selçuklu · 23
Serebryanıy · 92
Sevim Bike · 92, 99

Seyfullina · 107, 110
Shakespeare · 84, 98
Sibirya · 61, 68, 117, 120
Skoblev · 93
SSCB · 19, 22, 43, 44, 61, 76, 102,
103, 105, 106
St. Petersburg · 121
Stalin · 19, 36, 39, 104
Stockholm · 86
Stratigopul · 24
Suriye · 20, 40
Sveaborg · 72

Ş

Şam · 59, 61, 115
Şebunin · 8, 12
Şeyh Şamil · 94, 95, 96, 99, 100
Şrayber · 12

T

Talat Paşa · 6, 7
Taşkent · 22
Taşsu Köyü · 63
Tataristan · 58, 65
Tatarlar · 60, 61, 63
Tevfik Rüştü Aras · 36, 37
Tiflis · 20, 27
Todleben · 93
Tolstoy · 86, 87, 89, 90
Trabzon · 66, 106
Troçenko · 12
Troyanovskiy · 20, 27
Tuhulka · 8
Turgenev · 88, 89
Türkistan · 38, 39, 42, 48, 50
Türkiye · 4, 7, 9, 10, 16, 17, 18, 19,
20, 21, 22, 23, 25, 31, 32, 33, 34,
35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43,
44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53,

54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62,
63, 65, 66, 67, 69, 72, 73, 74, 75,
76, 78, 79, 81, 82, 85, 90, 102,
104, 105, 106, 107, 108, 109,
111, 112, 115, 116, 117, 118,
119, 120, 121

Türkler · 24, 37, 38, 53, 59, 69, 97,
107

Tveritina · 22, 27

U

Ufa · 60

Ukrayna · 20, 43, 75

Ulyanovsk · 62

Uspenskiy · 22, 24, 27

Uşakov · 105, 108, 110

Uzak Doğu · 117

V

Vâlâ Nurettin · 92, 101, 103

Van · 35, 36, 38, 40, 80

VIII. Mihail · 23, 24, 25, 26

Victor Hugo · 83

Vizin · 8

Vorontsov · 93, 96

Y

Yakup Kadri Karaosmanoğlu · 80

Yalım Eralp · 28

Yana Çeşme · 65

Yanaul · 61

Yaņevskiy · 8

Yaşar Kemal · 106

Yelanlı · 61

Yunanistan · 16

Yusuf Akçura · 62, 63, 68, 69

Yusuf Kamil Paşa · 83

Yusuf Rıza · 90

Z

Zinoviyev · 34